

Миколаївський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти

Василь Муляр

**ЦІННІСНО-ЕТИЧНА
ПАРАДИГМА
В СИСТЕМІ
ЛІТЕРАТУРНОЇ
ОСВІТИ НОВОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ
ШКОЛИ**

*(теоретико-
методологічна візія)*

Частина 1

Миколаїв
2022

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Василь Шуляр

**ЦІННІСНО-ЕТИЧНА ПАРАДИГМА
В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
(теоретико-методологічна візія)**

Частина 1

УДК: 37.016:82:373.5.014.5(477)-028.46

ББК 74.268.3

Шу95

Автор: **Шуляр Василь**, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії й методики мовно-літературної та художньо-естетичної освіти, директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, заслужений учитель України

Рецензенти: **Бондаренко Юрій**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Сливінська Тетяна, завідувач навчально-методичної лабораторії практичної психології та соціальної роботи Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Суріна Ганна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Хозраткулова Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Рекомендовано до друку вченою радою Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, протокол від 28 вересня 2022 року № 4.

У першій частині практико-орієнтованої монографії автором розкрито теоретико-методологічну візію реалізації ціннісно-етичної стратегії в системі літературної освіти школярів Нової української школи. Подано розуміння вивчення художніх творів через ціннісне ставлення. Вибудовано набір понять і термінів до реалізації аксіологічної стратегії в системі літературної освіти учнів-читачів, їх змістове наповнення. Розроблено низку логіко-семіотичних моделей та орієнтованих програм дій суб'єктів літературної освіти щодо реалізації ціннісно-етичних норм під час літературного заняття, ціннісного ставлення читачів до художнього твору. Зібрано й узагальнено конструкти/концепти/норми, що є предметом вивчення вчених і науковців України. Запропоновано список використаних джерел та авторських праць із проблеми реалізації аксіологічної стратегії в системі літературної освіти школярів.

Монографія стане в нагоді науковцям, ученим, методистам, практикам під час реалізації ідей Нової української школи та модельних програм компонента освітньої галузі «Література».

Шуляр В. І. Ціннісно-етична парадигма в системі літературної освіти Нової української школи (теоретико-методологічна візія). I частина : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОППО, 2022. – 198 с.

© В. І. Шуляр

© Центр редакційно-видавничої діяльності

Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
2022

**ЦІННОСТІ, ЯКІ ДОПОМОЖУТЬ
ПОЗБУТИСЯ ВНУТРІШНЬОГО БЛОКУВАННЯ
НА ШЛЯХУ ДО ВАШИХ ЗМІН УЖЕ СЬОГОДНІ,
ЯКЩО БУДЕМО ЧУТИ СЕБЕ Й ОДИН ОДНОГО
(у висловах і текстах)**

***Система особистісних цінностей є адекватним
індикатором розвитку особистості,
за допомогою якого вона впізнається.***

Іван Бех

***Зміни – закон життя.
І ті, хто дивиться тільки в минуле
чи лише на сьогоднішній день,
безперечно – пропустять майбутнє.***

Джон Ф. Кеннеді

***Розплющ очі, зазирни в себе.
Чи задоволений ти життям, яким живеш?***

Боб Марлі

***Визначеність мети –
відправна точка всіх досягнень.***

Вільям Клемент Стоун

***Істини легко зрозуміти, коли вони відкриті;
але проблема в тому, що їх важко відкрити.***

Галілео Галілей

***Цілі і наміри духовно зрілої особистості вкорінені
в системі індивідуальних цінностей, завдяки чому вони
виконують функцію організації її життєдіяльності.***

Іван Бех

***... культурно-освітній імператив нашого часу
під назвою «від людини розумної – до людини духовної»,
виділивши, таким чином, аксіологічний
імператив виховного ідеалу із системою
його морально-духовних цінностей.***

Василь Онищенко

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Якщо ви зацікавилися цією працею, то саме ви ті, хто хоче змінити своє професійне життя (а може і не тільки його). Ви саме ті, хто хоче допомогти змінитися нашим школярам сьогодні або зорієнтувати їх на зміни заради свого майбутнього. Тож упродовж тексту книги вас супроводжуватимуть умотивувальні вислови: вчитуйтеся й обмірковуюйте, щоб саме це відбулося з вами і нашими вихованцями. А розпочати важкий шлях змін хочу фрагментом книги Джона Боулбі «Духовний інтелект. Як SQ допомагає обійти внутрішні блоки на шляху до справжнього щастя» (2022, с. 6–7, 8–9):*

[...] Більшість людей, думаючи про будь-який процес, уявляють щось лінійне, з чітко встановленою початковою точкою та фінішною рисою. Але самопізнання не має логічної точки, де ми могли б сказати: «Ну ось, справа зроблена, тепер я знаю все, що мені потрібно знати про себе і про життя». Ми постійно розвиваємося. Це процес, який не має кінця.

У чомусь розвиток SQ схожий на давнє «Медичне колесо» (прим. наша – Колесо Біз-Хорн, або «Медичне колесо», у значенні магічне або колесо стихій, являє собою велике кам'яне коло зі спицями й нагадує літери «U»), варіації якого використовуються у багатьох світових традиціях, щоб зорієнтуватися на шляху особистісного розвитку та трансформації. Воно складається з конкретних кроків та практик. Це колесо дозволяє нам щось відпустити і впустити, віч-на-віч зустріти страхи, задіяти міць власного бачення і безстрашно дати волю уяві. І щоразу, коли ми проходимо це колесо по колу, на наступному витку нам стає легше, і справа сперечається все швидше. [...]

[...] Кожен із нас може розвинути SQ – на будь-якому етапі життя, де б ми не знаходилися, чим би не займалися. І це найбільша пригода, особиста одіссея, яку ми всі повинні

зробити, якщо хочемо нарешті здобути власний голос, використати по максимуму свою вроджену міць і почати жити яскраво і повноцінно.

Але в цьому процесі потрібно брати активну участь. Нічого з того, що до нього входить, не станеться з вами саме собою. **Насамперед визначтеся: що ви хочете отримати в результаті?** (прим. – виділення наше). Це важливо, бо чіткий намір дає чіткий напрям і потім, уже в процесі, за необхідності нагадає вам, навіщо ви це робите. Намір стає чимось подібним до вашої персональної мантри, привносить і сенс, і мету.

* SQ – духовний інтелект

**Вибір системи цінностей
для свого духовного майбутнього за вами!**

З пошанівком Василь Шуляр.

З М І С Т

	<i>Передрозмисли у висловах і текстах</i>	3
	ПЕРЕДМОВА	10
	ВСТУП	14
I.	АКСІОЛОГІЧНА СТРАТЕГІЯ В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ	26
1.1.	Ціннісні орієнтири підготовки вчителя літератури в аспекті методичної синергетики	26
1.2.	Ціннісно-етичні норми в системі формування компетентних учнів-читачів Нової української школи	46
1.3.	Ставлення в системі ціннісно-етичних норм як засіб формування компетентних учнів-читачів	71
1.4.	Ціннісно-етична програма автора/персонажа/художнього твору/учня-читача/учениці-читачки	78
1.4.1.	Вивчення аксіосфери письменника	78
1.4.2.	Ціннісне вивчення художнього твору	80
1.4.3.	Орієнтовна основа дій суб'єктів освіти (ООД СЛО) ціннісного вивчення художнього твору	82
1.4.4.	Орієнтовна основа дій суб'єктів освіти (ООД СЛО) дослідження системи цінностей персонажів	83
1.4.5.	Орієнтовна основа дій суб'єктів освіти (ООД СЛО) дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії	89

1.4.6.	Орієнтовна основа дій суб'єктів освіти (ООД СЛО) у дослідженні ціннісно-етичної переорієнтації персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної діяльності	91
1.5.	Цінності. Норми. Емоційно-почуттєві стани особистості	92
1.5.1.	Кодекс цінностей сучасного українського виховання	92
1.5.2.	Основні національні цінності	93
1.5.3.	Основні громадянські цінності	93
1.5.4.	Цінності родинного життя	94
1.5.5.	Валео-екологічні цінності	95
1.5.6.	Абсолютні, вічні цінності та їх антиподи	96
1.5.7.	Морально-гуманістичні емоційно-почуттєві стани особистості	96
1.5.8.	Інтимно-особистісні емоційно-почуттєві стани	97
1.5.9.	Інтелектуальні емоційно-почуттєві стани особистості	97
1.5.10.	Естетичні емоційно-почуттєві стани особистості	97
1.5.11.	Перелік емоційно-почуттєвих станів особистості	98
II.	КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ	101
2.1.	Від знань, умінь і навичок до компетентностей та ціннісно-етичних норм у системі літературної освіти Нової української школи	101

2.2.	Модель літературної компетентності (5 читацьких компетентностей) відповідно до наскрізних умінь і ключових компетентностей	105
2.2.1.	Культурна (культурологічна) компетентність	105
2.2.2.	Літературознавча компетентність	109
2.2.3.	Інтерпретаційна компетентність	114
2.2.4.	Аксіологічна (ціннісно-етична) компетентність	119
2.2.5.	Творчо-мовленнєва компетентність	123
2.3.	Ключові компетентності в системі літературної освіти	130
2.3.1.	Вільне володіння державною мовою	130
2.3.2.	Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	130
2.3.3.	Математична компетентність	131
2.3.4.	Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій	131
2.3.5.	Інноваційність	132
2.3.6.	Екологічна компетентність	132
2.3.7.	Інформаційно-комунікаційна компетентність	133
2.3.8.	Навчання впродовж життя	133
2.3.9.	Громадянські та соціальні компетентності	133
2.3.10.	Культурна компетентність	134
2.3.11.	Підприємливість і фінансова грамотність	135

2.4.	Наскрізнi вміння в системі літературної освіти	136
2.4.1.	Читати з розумінням	136
2.4.2.	Висловлювати власну думку в усній і письмовій формі	136
2.4.3.	Критично і системно мислити	136
2.4.4.	Логічно обґрунтовувати позицію	137
2.4.5.	Діяти творчо	137
2.4.6.	Виявляти ініціативу	137
2.4.7.	Конструктивно керувати емоціями	137
2.4.8.	Оцінювати ризики	138
2.4.9.	Приймати рішення	138
2.4.10.	Розв'язувати проблеми	138
2.4.11.	Співпрацювати з іншими	138
2.5.	Схема складових літературної компетентності учнів-читачів	139
2.6.	Модель складових літературної компетентності учнів-читачів	140
2.7.	Компетентнісний потенціал: мовно-літературна освітня галузь	141
2.8.	Базові знання в системі мовно-літературної освітньої галузі: літературний компонент	149
	ВИСНОВКИ	151
	ПІСЛЯМОВА	161
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	163
	АВТОРСЬКІ ПРАЦІ З АКСІОЛОГІЧНОЮ ПРОБЛЕМАТИКОЮ	176
	<i>Післяроздуми у висловах і текстах</i>	180
	ДУМКИ. ОЦІНКИ. ПРОПОЗИЦІЇ ВІД КОЛЕГ	183

ПЕРЕДМОВА

***Те, чого ми досягаємо всередині,
може змінити зовнішню реальність.***

Плутарх

Формування компетентних учнів-читачів Нової української школи неможливе без розвитку ціннісної сфери. Для нової моделі організації освітнього процесу взагалі та літературної зокрема засадничою є докорінно змінена система виховної роботи в закладах освіти. Нова стратегія, концепція, методика та технології виховання, на наш погляд, мають будуватися на системі ціннісно-етичних норм і ставлень. На це зорієнтовують Закон України «Про освіту», Концепція «Нова українська школа», цього вимагає ситуація агресивного вторгнення росії в Україну. Чинна система виховної роботи спрацювала не до кінця. Ми маємо зразки відданого служіння державі й народу. І таких прикладів можна наводити дуже багато. Водночас наявні численні випадки прихильності до «руського міра» (чого апріорі не повинно бути).

Орієнтація на компетентнісний підхід та формування ключових компетентностей і наскрізних умінь узгоджуються між собою. Сьоме наскрізне вміння має таке змістове наповнення.

7. Конструктивно керувати емоціями:

7.1) здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших;

7.2) сприймати емоції без осуду;

7.3) адекватно реагувати на конфліктні ситуації;

7.4) розуміти, як емоції можуть допомагати і заважати в діяльності;

7.5) налаштовувати себе на пошук внутрішньої рівноваги;

7.6) конструктивно комунікувати;

7.7) зосереджувати увагу;

7.8) налаштовувати себе на продуктивну діяльність.

Монографія містить фрагменти з означеної проблеми Державного стандарту базової середньої освіти. Звертаємо увагу на додаток, у якому є рубрика «Ставлення». Із метою допомоги в реалізації одинадцяти ключових компетентностей, одинадцяти наскрізних умінь, п'яти читацьких (предметних) компетентностей нами проведено увідповіднення між ними і виписано детально поняття, його дефініцію та змістове наповнення поелементно.

Значущим у цьому плані є потрактування для вчителів літератури, як реалізовувати ціннісно-етичну складову та формувати ціннісне ставлення до літературно-мистецького матеріалу в учнів-читачів. Виходимо з того, що цінності – це фундамент освітнього процесу й необхідна умова формування «людини Культури – суспільства Культури» та «Людини-Культури-в-Суспільстві-Культури». Беремо до увагу і той факт, що часто кожен/кожна перебувають у ситуації вибору, прийняття рішення і персональної відповідальності у своїй читацькій/громадянській/людській діяльності та між морально-етичними/публічними/побутовими інтересами/прийняттям рішення.

Видання допоможе осмислити теорію і методологію поєднання компетентнісного підходу й аксіологічного, вибудовувати моделі літературних занять з урахуванням ціннісно-етичних норм та ціннісних ставлень у співпраці один з одним, художнім твором/текстом. Нами вперше в методиці літератури впорядковано понятійний апарат для вчителів літератури, вибудовано логіко-семіотичні моделі для усвідомлення понять: «ціль», «потреба», «норма», «принципи», «значення», «відношення», «ідеал», «цінність», «ціннісна орієнтація», «норма», «етичні норми», «етичні норми в читацькій діяльності», «ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти»,

«логіко-семіотична модель», «тріада», «тріадність», «мотиваційно-смісловий аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінності-засоби», «цінності-цілі», «життєві плани», «процесуально-результативний аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінність-дія», «комунікативно-емоційний аспект спілкування на літературному занятті», «цінність-мовлення», «ставлення», «ціннісне ставлення», «емоційний компонент ціннісного ставлення», «когнітивний (оціночний) компонент ціннісного ставлення», «ставлення-до-суб'єкта», «ставлення-до-об'єктів», «ставлення-до-подій», «діяльнісний (конативний) компонент ціннісного ставлення», «ціннісне ставлення до художнього твору», «ціннісно-етична програма: автора, персонажа, художнього твору, учнів-читачів», «аксіосфера письменника», «ціннісне вивчення художнього твору (ООД СЛО)», «система цінностей персонажів (ООД СЛО)», «цінності художнього на рівні міжперсонажної взаємодії (ООД СЛО)», «ціннісно-етична переорієнтація персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної освіти (ООД СЛО)».

Із цією метою використано різноманітні підходи: філософію тріадності під час моделювання понять; візуалізацію понять через побудову логіко-семіотичних моделей (ЛСМ); коментар до ЛСМ, схем і таблиць; орієнтовні основи діяльності суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО).

Систематизовано поняття, що сформульовані різними вченими та науковцями: «кодекс цінностей сучасного українського виховання», «основи національної цінності», «основні громадянські цінності», «цінності родинного життя», «валео-екологічні цінності», «абсолютні, вічні цінності та їх антиподи», «морально-гуманістичні емоційно-почуттєві стани особистості», «інтимно-особистісні емоційно-почуттєві стани», «естетичні емоційно-почуттєві стани особистості», «емоційно-почуттєві стани особистості».

Запропоноване видання допоможе комплексно уявити ціннісно-етичну складову в системі формування компетент-

ного учня-читача Нової української школи як патріотично зорієнтованої Я-особистості, Людини-Культури. Тому назва першої частини практико-орієнтованої монографії – «Теоретико-методологічна візія».

Наступна частина міститиме зразки вивчення літературних тем, конструювання моделей літературних занять з урахуванням ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень.

Сподіваємося, що це сприятиме досягненню обопільної партнерської співпраці суб'єктів освіти, у якій посередниками є художній твір/мистецький текст. Головне під час такої співпраці – витримати парадигму:

«ТВОРОЦЕНТРИЗМ – ЧИТАЦЬКОЦЕНТРИЗМ – ДИТИНОЦЕНТРИЗМ»

Вінець партнерської співпраці й успіху кожного/кожної –

**ЗМІНИТИ САМОГО СЕБЕ,
ЩОБ ЗМІНИТИ НАВКОЛО СВІТ!**

ВСТУП

***Досвід не те, що відбувається з нами,
а те, що ми з цим робимо.***

Олдос Хакслі

У сучасній педагогіці аксіологія є «методологічною основою, що визначає систему педагогічних поглядів, в основі яких лежить розуміння і ствердження цінності людського життя, виховання й навчання, педагогічної діяльності й освіти» (за Г. та О. Коджаспировими, с. 7). Для нас важливо зважити на акценти, зроблені В. Абушенком: «Аксіологія – філософська дисципліна, що займається дослідженням цінностей як смислоутворювальних основ людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість людського життя, діяльності та спонукають до конкретних дій і вчинків» (Абушенко В., с. 25).

Аналіз праць з аксіології та висновки вчених нам необхідні для того, щоб визначити стратегії й тактики реалізації проблеми формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень у системі літературної освіти. Алгоритм такої програми дій закладено в працях академіка Івана Беха:

«Особистісні цінності є унормованими утвореннями, як певні приписи, що визначають необхідну чи бажану поведінку. Проте їх можна визначити й інакше – у вигляді ідеалу, зразка для наслідування. При цьому, якщо ідеалом слугує людина, обрана такою тому, що виконує відповідні норми, то тут спостерігається відмінність лише у формі вибору тієї самої норми (сукупності норм). Але ідеал далеко не завжди визначається саме так» (Бех Іван, с. 17).

Твердження вченого підводить нас до розуміння складності процесу формування в учнів-читачів особистісних цінностей, які стануть їх духовним надбанням. Процес ще й не однозначний: ідеал і яким він має бути і може бути. І наступ-

не: вибір системи цінностей та етичних норм є індивідуальним вибором. А вибір не завжди має/може бути адекватним бажаному ідеалу. Та останнє: на створення під час літературних занять ситуацій вибору/набору/побудові системи ціннісно-етичних норм і здатності до ціннісних ставлень учнями-читачами треба йти свідомо й у системі. За таких умов можемо сподіватися, що учні-читачі в процесі вивчення художніх творів, де представлено умовно змодельовані картини життя і поведінкові моделі персонажів, допоможуть школярам робити вибір, гармонійно поєднати загальнолюдські й національні цінності та моральні норми, щоб бути Я-особистістю, духовно наповненою, Людиною Культури. Наші розмисли узгоджується з думками Василя Онищенка: «Педагогічна аксіологія включає у свій категоріальний апарат поняття «духовно-мудра людина». Носієм цієї духовної мудрості або мудрої духовності виступає, насамперед, учитель, автентичною ціллю якого є плекання мудрої духовності у своїх вихованців» (Онищенко, 2014, с. 261). Плекання мудрої духовності учнів-читачів ураховано нами в логіко-семіотичних моделях, що подані в наступних розділах.

Запропоновані дефініції, аксіоми, висновки вже окреслюють програму дій для словесника під час вивчення літературно-мистецького матеріалу. Основою сучасного літературного заняття має бути побудова моделі цінностей суспільства, громади, особистості людини і фахівця, що відбиті в тому чи іншому художньому творі. Вивчаючи художній твір, учні-читачі мають «виявляти ціннісно-цільову програму персонажа, продемонстровану в художньому тексті» (Бондаренко Ю., Шуляр В.), вибудовувати на цій основі власний погляд і ціннісну поведінкову модель стосунків з однолітками, суспільством, соціумом. Наявність такої аксіологічної моделі поведінки допоможе йому утвердитися в житті, спонукатиме до самовдосконалення за своєю траєкторією, за своєю системою цінностей.

До аксіологічної проблематики зверталися: В. Абушенко,

В. Андрущенко, І. Бех, В. Ільїн, С. Клепко, В. Кремень, Л. Султанова, О. Сухомлинська, Т. Усатенко. Проаналізоване допомагає сформулювати уявлення про типологію цінностей для побудови системи літературної освіти школярів та моделювання уроку вивчення конкретного художнього твору (і не тільки). Наприклад, за О. Сухомлинською, цінності – це утворення, в основі яких перебувають людські почуття, спрямовані на ідеальне, пошук ідеалу – те, до чого людина прагне, ставиться з повагою, поштиво.

Структурно-системний підхід вимагає, щоб під час забезпечення співпраці суб'єктів сучасного літературного заняття ми мали ідеалізовану модель для кожного. Вона складається з системи ціннісних об'єктів, як для вчителя літератури, так й учня-читача. Така ціннісна модель (як образ ідеального) має враховуватися в конструюванні моделі конкретного заняття за тим літературним матеріалом, що вивчається. Прийнята або вибудована кожним ціннісна модель допоможе соціалізуватися.

Ольга Сухомлинська виокремлює такі сучасні ціннісні орієнтації людини: державні, релігійні, національні, загальногуманістичні, екологічні (Сухомлинська Ольга, 1996). Сергій Клепко проблеми сучасної освіти розглядає в дихотомії «цінності буття» і «цінності освіти», як ціннісно-буттєві та креативні (Клепко Сергій, 2009). Іван Бех визначає класифікацію цінностей як термінальні (вибір як цілей, так і припустимих способів їх досягнення) та інструментальні (спосіб поведінки і дій, увідповіднені меті). А також: оперативні цінності (реальна поведінка) та базові (цінності високого ступеня узагальнення). Зазначена класифікація, на переконання академіка Беха, є певною мірою умовною і може зазнавати змін (Бех Іван, с. 22, 2015).

Можливості аксіологічної спроможності вітчизняної освіти закладалися також у працях Г. Ващенка, М. Драгоманова, О. Духновича, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухом-

линського. Великий внесок у розвиток аксіологічного розуміння в системі педагогіки зробили літератори-класики: П. Гулак-Артемівський (1790–1865 рр.), І. Котляревський (1769–1838 рр.), П. Куліш (1819–1897 рр.), Леся Українка (1871–1913 рр.), І. Франко (1856–1916 рр.), Т. Шевченко (1814–1861 рр.). Наприклад, у творчому доробку І. Котляревського найважливішими аксіологічними принципами є такі: утвердження цінності романтичних ідеалів у націотворенні, відстоювання прав людини та нації, демократизм і людяність, правда в поєднанні з народністю, позастанова цінність людської гідності (поема «Енеїда»); у П. Гулака-Артемівського – «добрість» і «природна» рівність людини; у П. Куліша – надання великого значення людській душі. Україна для Т. Шевченка – екзистенційний стан буття, а найвища цінність – його особиста доля і доля народу. На аксіологічному ґрунті вибудовано Кобзарем розуміння, ставлення до життя і смерті, волі й неволі, любові та сумління, українського села і світу козаччини; цінними в його спадщині є моменти, що мають свій позачасовий вимір: козацтво – минуле України, світ села – позачасовий простір майбутнього. Аксіологічний ланцюжок творчості Івана Франка можна представити так: «герой, особистість, народ, нація, воля». Аксіологічний простір Лесі Українки – це суперечлива діалектична єдність людини і природи: «краса природи й людини», «любов і зрада», «вічність й оновлення природи» («Лісова пісня»).

Аксіологічні основи формування цілісної особистості майбутнього педагога впродовж усього життя та теоретичні засади педагогічної аксіології розкрито в колективній монографії за редакцією Л. Хомич (Хомич, 2010). У контексті нашого дослідження значущими для побудови літературного заняття на аксіологічних засадах є твердження, думки, напрацювання вчених: Т. Усатенко (контент-аналіз основних понять аксіології; суб'єкт-об'єктна природа цінностей, світ яких утворює сама людина); Л. Султанова (систематизація, ієрархізація

цінностей і проблема формування ціннісних орієнтацій у суб'єктів педагогічного процесу на міждисциплінарній основі) (Султанова Лейла, 2010); О. Макаренко, В. Онищенко (виявлення ноологічних засад і ноологічних вимірів педагогічної аксіології). В. Онищенко педагогічну аксіологію розглядає з позицій синергетично-ноологічного підходу, як «гармонійне поєднання раціональної (інтелектуальної) складової ноосфери людини з її морально-духовною й естетичною складовими. Раціональність ноосфери людини в zasadничується тріадною активністю уяви-інтуїції-розуму, а духовно-естетична сфера – любов'ю-радістю-надією» (Онищенко В., 2009, с. 177).

Система літературних занять, вивчення того чи іншого художнього твору потребує вибудови системи концептів, що, власне, забезпечить уведення учнів-читачів у ціннісний простір наших пращурів, інших народів і їхніх культур. Для цього необхідно виокремити українознавче концептосферне ядро, навколо якого конструюватимемо модель вивчення художнього твору та формуватимемо учня-читача як громадянина України. Такий учень знатиме і шануватиме «своє», вивчатиме «чуже», толерантно ставитиметься до різних культур, як гуманна Я-особистість. Ядро українознавчої педагогічної аксіології, методи аналізу вітчизняних, європейських, світових цінностей, що суголосні традиціям української культури, розробляє Т. Усатенко, поєднуючи українознавчі цінності з полікультурною системою (Тамара Усатенко, 2010).

Моделювання вивчення літературної теми передбачає виокремлення аксіосфери письменника й урахування її під час конкретного літературного заняття. Це допоможе кожному суб'єктові літературної освіти вибудувати аксіологічну траєкторію формування та розвитку власного Я. Такий підхід узгоджується з вимогами попереднього та нового (2021 р.) державних стандартів освіти, а також аксіологічною змістовою лінією літературної освіти читачів: «...опрацювання художнього твору в єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість

роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості».

Отже, аксіологічність в обранні або/і вибудові системи цінностей має врахувати особистісні запити і норми певної ситуації (історичної, життєвої, педагогічної...), естетичні уподобання, зміст літературного матеріалу під час проектування діяльності вчителя й учнів, способи досягнення тканини художнього твору для формування національних, духовно-ціннісних та інших орієнтацій Я-особистості учня-читача. Наприклад, вивчаючи у 5 класі міфи і легенди українців, народні казки, твори І. Франка, В. Короліва-Старого, учителеві важливо знайти ту ціннісну домінанту, що допоможе читачеві-учню на літературному матеріалі вибудувати ту систему цінностей, що може стати нормою його життя. Таким об'єднувальним елементом до названої літературної теми є поняття-цінність «мужність». Творчість П. Тичини, Є. Гуцала, Б.-І. Антонича, Г. Тютюнника, М. Вінграновського, що вивчається п'ятикласниками умовно у квітні – травні, допоможе їм визначити складові поняття-цінності «гармонійність». У старших класах після вивчення творчості М. Хвильового, Ю. Яновського або О. Довженка читачі вибудовують ціннісну парадигму для себе – «життєвий вибір» тощо.

Ціннісні орієнтації є найважливішою характеристикою особистості, показником її сформованості. Система цінностей суперечлива й динамічна: вона залежить як від зовнішніх соціальних впливів, взаємозв'язку особистості та світу, так і поточних, випадкових життєвих чи професійних ситуацій. Важливо створити той аксіологічний стрижень, навколо якого вибудовуватиметься та система цінностей, що в кінцевому результаті сформує творчу, розвинену Я-особистість, конкурентоспроможну, здатну толерантно увійти в соціум, комфортно співіснувати/жити в різних соціально-культурних вимірах.

Зважаючи на викладене вище, формулюємо мету, завдання та низку гіпотез дослідження.

Мета: концептуалізація аксіологічних засад у системі літературної освіти з їхньою подальшою практичною інтерпретацією під час конструювання моделей літературної теми взагалі та літературного заняття зокрема за ціннісно-етичною стратегією, ціннісними ставленнями.

Зазначена мета передбачає **послідовне розв'язання таких завдань:**

- виявити специфіку змін аксіологічних орієнтирів у системі літературної освіти школярів та їх вплив на формування компетентних учнів-читачів;
- окреслити теоретико-методологічні основи формування ціннісно-етичного досвіду та ціннісних ставлень у суб'єктів літературної освіти;
- сформулювати вимоги до ціннісно-етичного складника літературного заняття і виховати ціннісне ставлення до художнього твору учнів-читачів в умовах зміни аксіологічних орієнтирів;
- виокремити та методично схарактеризувати педагогічні умови формування ціннісно-етичних норм, ціннісного ставлення в системі літературної освіти школярів і вчительської фахової діяльності;
- укласти структурно-змістову модель формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень із урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти та модельних програм із літератури;
- запропонувати аксіологічний глосарій понять і термінів, їх змістове наповнення в контексті системи літературної освіти школярів;
- експериментально перевірити ефективність методичних умов, розроблених логіко-семіотичних моделей, орієнтовних дій суб'єктів літературної освіти в реалізації ціннісно-етичної стратегії та формування ціннісного ставлення до літературно-мистецького матеріалу;
- вибудувати систему діагностування сформованості цін-

нісно-етичних норм і ціннісних ставлень учнів-читачів до художнього твору, що складатимуться зі структурних компонентів, критеріїв, показників і рівнів.

Об'єктом дослідження є аксіологічні засади в системі літературної освіти школярів.

Предмет дослідження – методичні умови та моделі формування ціннісно-етичних норм, ціннісного ставлення в процесі вивчення художніх творів на літературних заняттях.

Теоретичний аналіз проблемних питань сучасної теорії та методики викладання літератури в контексті теми монографії слугує підставою для формулювання **пошукової гіпотези** дослідження: набуття досвіду формування ціннісно-етичних норм і ціннісного ставлення до художнього твору у фаховій діяльності вчителів літератури створює вагомі передумови для розвитку аксіологічних компетентностей суб'єктів літературної освіти і засвоєння словесником професійно важливих цінностей як фундаментальних чинників для досягнення кожним/кжною очікуваних результатів співпраці, але практичне розв'язання такого освітнього завдання передбачає розроблення ціннісно-орієнтованих методичних умов і засобів процесу професійної підготовки (для вчителя літератури) і читацької діяльності (для школярів).

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення та синтез інформації філософського, педагогічного й аксіологічного напрямів, систематизація та узагальнення передового педагогічного досвіду, нормативних документів у межах уточнення поняттєво-категорійного апарату дослідження);
- розроблення авторських логіко-семіотичних моделей відповідного освітнього процесу; аналітичні (історико-логічний пошук) – для вивчення теоретичних і практич-

них матеріалів філософського, педагогічного й аксіологічного напрямів у контексті реалізації заявлених завдань; емпіричні (опитування, педагогічне спостереження, бесіда, тестування, анкетування, інтерв'ювання, ранжирування, дискусія, діагностичні методики в авторській модифікації) – для перевірки обґрунтованості та реалізації ключових компонентів авторських моделей і досягнення поставленої мети; психолого-педагогічний моніторинг на всіх етапах дослідження щодо засвоєння ціннісно-етичних норм, ціннісних ставлень.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:
уперше:

- визначено, теоретично розроблено й перевірено педагогічні умови формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень у процесі літературної освіти суб'єктів, що відповідають сучасним методичним вимогам та інноваційним підходам в освіті, а також корелюють зі світовими тенденціям професійної підготовки фахівців відповідного профілю;
- обґрунтовано роль і встановлено особливості залучення до реалізації авторських методичних умов, побудови логіко-семіотичних моделей, орієнтовних основ дій суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО) та їхнього забезпечення аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, системного, синергетично методологічних підходів для ефективного формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень в учнів-читачів у процесі літературних занять;
- концептуалізовано й розкрито зміст понять у контексті аксіології та методики літератури: «ціль», «потреба», «норма», «принципи», «значення», «відношення», «ідеал», «цінність», «ціннісна орієнтація», «норма», «етичні норми», «етичні норми в читацькій діяльності», «ціннісно-

етична стратегія в системі літературної освіти», «логіко-семіотична модель», «тріада», «тріадність», «мотиваційно-смісловий аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінності-засоби», «цінності-цілі», «життєві плани», «процесуально-результативний аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінність-дія», «комунікативно-емоційний аспект спілкування на літературному занятті», «цінність-мовлення», «ставлення», «ціннісне ставлення», «емоційний компонент ціннісного ставлення», «когнітивний (оціночний) компонент ціннісного ставлення», «ставлення-до-суб'єкта», «ставлення-до-об'єктів», «ставлення-до-подій», «діяльнісний (конативний) компонент ціннісного ставлення», «ціннісне ставлення до художнього твору», «ціннісно-етична програма: автора, персонажа, художнього твору, учнів-читачів», «аксіосфера письменника», «ціннісне вивчення художнього твору (ООД СЛО)», «система цінностей персонажів (ООД СЛО)», «цінності художнього на рівні міжперсонажної взаємодії (ООД СЛО)», «ціннісно-етична переорієнтація персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної освіти (ООД СЛО)»;

- усвідомлення зазначених вище понять вибудовано з використанням різноманітних підходів: філософії тріадності під час моделювання понять; візуалізації понять через побудову логіко-семіотичних моделей (ЛСМ); коментування ЛСМ, схем і таблиць; розроблення орієнтовних основ діяльності суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО);
- виписано набір читацьких компетентностей відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти та модельної програми (за ред. Таміли Яценко, Ольги Ніколенко); до запропонованого набору читацьких компетентностей подано визначення, зроблено коментарі, структуровано й розписано за елементами;

- увідповіднено ключові компетентності й наскрізні навички з читацькими компетентностями – читацькі компетентності структуровано за трьома позиціями: наскрізні вміння; читацькі вміння; ціннісні ставлення до кожної з п'яти читацьких компетентностей.

Набули подальшого розвитку:

- теорія і методологія поєднання компетентнісного підходу й аксіологічного, побудова моделей літературних занять з урахуванням ціннісно-етичних норм та ціннісних ставлень у співпраці суб'єктів літературної освіти один з одним та художнім твором/текстом;
- організація співпраці учнів-читачів із художнім твором за ціннісно-етичною стратегією і виявлення ціннісного ставлення до художнього твору за орієнтовною основою дій суб'єктів літературної освіти;
- алгоритмізація співпраці партнерів літературної освіти за парадигмою: «учитель літератури – художній твір/літературні персонажі – учень-читач/учениця-читачка – літературно-мистецький матеріал ↔ ціннісно-етичні норми/ціннісне ставлення» за ціннісно-етичною стратегією і ціннісним ставленням;
- систематизація понять, що запропоновані різними вченими й науковцями: «кодекс цінностей сучасного українського виховання», «основи національної цінності», «основні громадянські цінності», «цінності родинного життя», «валео-екологічні цінності», «абсолютні, вічні цінності та їх антиподи», «морально-гуманістичні емоційно-почуттєві стани особистості», «інтимно-особистісні емоційно-почуттєві стани», «естетичні емоційно-почуттєві стани особистості», «емоційно-почуттєві стани особистості».

Практична значущість дослідження полягає у:

- 1) розробленні й упровадженні у практику роботи

закладів загальної середньої освіти авторського навчально-методичного комплексу, що охоплює низку логіко-семіотичних моделей ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень, орієнтовних дій суб'єктів літературної освіти з художніми творами за аксіологічною стратегією;

2) напрацюванні практичних рекомендацій щодо виокремлення аксіозмістових блоків у системі літературної освіти суб'єктів літературної освіти та їхнього міжпредметного поєднання для підвищення ефективності набуття ціннісно-сміслового досвіду вчителів літератури;

3) упровадженні в освітній процес підвищення кваліфікації філологів структурно-змістових моделей щодо формування ціннісно-сміслового досвіду вчителів літератури на основі виокремлених у дослідженні методичних умов, що надає змогу створити наукове підґрунтя для ціннісного усвідомлення освітніх результатів, а відтак – підвищити мотивацію словесників до фахової самореалізації під час професійної діяльності;

4) використанні основних положень, інноваційних дослідницьких підходів до організації професійної підготовки як майбутніх фахівців-філологів, так і практикуючих, зокрема під час планування та проведення лекційних занять з освітянами, семінарів, спецкурсів, тренінгів, ділових ігор, круглих столів, практичних заходів та інших сучасних форм аудиторної та позааудиторної роботи;

5) систематизації й аксіологізації змісту освітніх програм, підручників і навчальних посібників, методичних рекомендацій та інших матеріалів; крім того, матеріали дослідження є актуальними під час виконання нових теоретичних та експериментальних досліджень у галузі теорії й методики шкільної, університетської літературної освіти.

I. АКсіОЛОГІЧНА СТРАТЕГІЯ В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

***Істини легко зрозуміти, коли вони відкриті;
але проблема в тому, що їх важко відкрити.***

Галілео Галілей

***Духовність – надзвичайна проблема сучасності людини.
Імператив духовності існує давно, а відповідь на нього
нам належить шукати нині; конкретніше шукати
ефективні шляхи свідомого і вільного сходження
особистості до вищих духовних цінностей.***

Іван Бех

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ЛІТЕРАТУРИ В АСПЕКТІ МЕТОДИЧНОЇ СИНЕРГЕТИКИ ТА НООСФЕРНОГО ПІДХОДУ

Глобалізація суспільного розвитку, перехід від індустриальних до науково-інформаційних технологій, здатність людини бути конкурентоспроможною – це ті загальноцивілізаційні тенденції, що визначатимуть систему ціннісних орієнтацій. Саме вони є орієнтиром змін у підходах до змісту освіти, методик, технологій і педагогічної діяльності взагалі.

Інтегрування вітчизняної педагогічної освіти в загальноєвропейський і світовий освітній простір вимагає усвідомлення засад і принципів сучасної професійно-педагогічної, фахової підготовки вчителя літератури. Цьому сприяють вихідні положення Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір [1], що ґрунтуються на засадах у різних документах. Їх хронологію можна подати так: Національна доктрина розвитку освіти України (2001 р.), державні програми «Освіта. Україна XXI століття» і «Вчитель» (2001 р.), закони України «Про освіту»

(2001 р.), «Про вищу освіту» (1997 р.), Концепції педагогічної освіти (1998 р.) тощо.

Нормативні документи, що регулюють сучасний освітній процес: Закон України «Про повну загальну середню освіту» (відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст. 226). Із змінами, внесеними згідно із законами (від 13.07.2020 № 764-IX, ВВР, 2020, № 48, ст. 431; від 13.04.2021 № 1385-IX, ВВР, 2021, № 27, ст. 227; від 15.07.2021 № 1658-IX, ВВР, 2021, № 45, ст. 363; від 07.09.2021 № 1709-IX; від 02.11.2021 № 1839-IX; від 24.03.2022 № 2157-IX; від 14.04.2022 № 2208-IX; від 19.06.2022 № 2315-IX); Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898); модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно – 2022 р.).

Актуальність і перспективність проблеми є очевидною, затребуваність – на часі, коли рашистська росія нищить усе українське, а в Україні є ті, хто цьому сприяє. Зважаємо на досвід і напрацювання попередніх поколінь, учених і практиків, вибудовуємо моделі, які сприятимуть появі істинних українців – патріотів держави України.

Теоретичні засади педагогічної аксіології обґрунтовано та репрезентовано низкою видань і під час конференцій: аксіологічний підхід до формування особистості педагога в системі неперервної освіти вченими НАПН України – Інститут педагогічної освіти дорослих (за ред. Лідії Хомич, 2010 р.); ціннісні парадигми освіти обговорювалися під час круглого столу харківськими вченими (Наталія Ткачова, 2005 р.); ціннісні пріоритети, напрями сучасної освіти виокремлювалися під час міжнародної конференції (м. Луганськ, 2005 р.).

З позицій аксіологічного підходу й організації освітнього процесу, спрямованого на освоєння цінностей під час педагогічної теорії і практики у вищій школі, розглядає ґрунтовно Олена Жданова-Неділько (2015 р.). Виховання ціннісного став-

лення до людини, формування у школярів гуманістичного світогляду, визначення людини найвищою цінністю та виховання ціннісного ставлення до неї на уроках літературного читання є предметом вивчення Ольги Третяк (2017 р.).

Компетентнісний підхід, який ґрунтується на ціннісних орієнтирах, означено низкою концептів для сучасної української школи і репрезентовано у виданні (Ціннісні орієнтири, 2019) у форматі: концепт, характеристика цінності, ризику, ознаки пошанівку/непошанівку цінності в освітньому процесі. Контекст соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) представлено авторами для батьків в алгоритмічному форматі, що сприяє набуттю навичок останніми в розмові зі своїми дітьми про СЕЕНи (Я (практикую) СЕЕН, 2021 р.).

У системі цінностей вершинним є духовність. Цей концепт є предметом вивчення, дослідження, обґрунтування вченими зарубіжжя і вітчизняними. Духовний інтелект (SQ) – «вищий інтелект», закладений у кожному з нас і є елементом щастя (інколи його бракує багатьом). Розібратися в цьому допомагає психотерапевт Джон Боулбі: від поняття «духовність» до покрокового алгоритму як розвивати духовний інтелект (Джон Боулбі, 2022). Фундаментальністю виокремлюються напрацювання вітчизняних учених: Марія Гончаренко (Харків, 2009 р., 2011 р.) та Едуард Помиткін (Київ, 2015). Названі вчені розробили низку діагностик щодо виявлення духовного потенціалу особистості, стану духовного і морального здоров'я особистості, застосовуючи діагностичний підхід.

Аналіз тих тенденцій, що простежуються в освітянському європейському і світовому просторі та розвитку професійно-методичної підготовки педагогів взагалі й ціннісних орієнтацій учителя літератури зокрема, сприяють побудові логіко-семіотичних моделей. Така візуалізація та філософія тріадності, використана для цього, допомагає складні речі продемонструвати просто, чітко й головне з акцентами на головному, сутнісному. З цією метою враховувалося світове дослід-

ження цінностей в Україні, а саме: соціальні цінності та стереотипи; щастя і добробут; релігійні цінності; етичні цінності та норми (Світове дослідження цінностей в Україні, 2020 р.).

Реалізація концептуальних підходів євроінтеграційних процесів у освітній галузі, проблем професійно-методичної підготовки педагога, учителя літератури знайшли своє втілення в дослідженнях науковців.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми відображено в працях Г. Токмань, де запропоновано діалогічно-екзистенціальну парадигму в контексті традиційного викладання української літератури в старшій школі та відповідної підготовки вчителя-словесника (Токмань Ганна, 2002; 2012). Питання вивчення художнього твору з позиції аксіології та оцінки змісту представлено в розвідках Юрія Бондаренка (Бондаренко Юрій, 2013; 2016). Частково цій проблемі присвячено праці вченими-методистами з літератури: вивчення літератури з позиції ціннісного ставлення (Бабій Людмила, 2005; Варенко Володимир, 2008); концептуальний аналіз художнього твору з виокремленням культурного концепту, який розглядається як ціннісна, образна і понятійна сторони (Карасик Володимир, 2004; Голик Сніжана, 2012; Шевченко Лариса, 2012; Кузнецова Тетяна, 2020; Степаненко Олена, 2021; Назаренко Людмила, 2022); формування цінностей і ціннісних орієнтація засобами української і зарубіжної літератури (Косянчук Сергій, 2012; Ашиток Надія, 2017; Богданець-Білошкаленко Наталія, 2014; Пасічник Олександр, Пасічник Олена, 2019; Вождаєнко Анна, 2020; Вітинчук Ірина, 2022); емоційно-ціннісні лінії в системі уроків української і зарубіжної літератури (Сергієнко Антоніна, 2014; Грицак Наталія, 2020; Вождаєнко Анна, 2020; Лавренчук Володимир, Лавренчук Марія, 2021; Вітинчук Ірина, 2022).

Аналіз проблеми аксіології художнього твору та формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень не став системним дослідженням, а науковцями розглядаються з пев-

них позицій та аспектів. Ми ставимо за мету більш системно підійти до розв'язання означеного напрямку в методиці навчання літератури.

З'являються нові самостійні наукові напрями, що вивчають закономірності й феномени розвитку професіоналізму фахівця, – педагогічна акмеологія (А. Деркач, В. Зазикін, І. Семенов). Теоретичні підходи в організації навчання дорослих на засадах андрагогіки запропонував С. Змеєв. Активно розвивається В. Будановим, В. Аршиновим, І. Приго-жиним, І. Стенгерсом педагогічна синергетика, що покликана створити самоорганізовувальне горизонтальне поле міждисциплінарного діалогу, поле цілісності науки й культури, сформувати нову парадигму педагогічної культури вчителя.

Синергетичні аспекти знаходять своє відображення й у професійно-методичній підготовці вчителя. С. Панов запропонував концептуальні принципи дидактичного конструювання змісту історичної освіти в аспекті педагогічної синергетики. Синергетичну концепцію самоорганізації в побудові системи професійно-методичної підготовки вчителя хімії у ВНЗ запропонували російські вчені П. Васильєва й І. Титова.

Цінним для системи підвищення кваліфікації освітян є напрацювання Анни Суріної «Аксіологічний вимір сучасної освіти». Дослідниця виокремлює систему принципів у культурі й освіті з позицій аксіологічного підходу: рівноправність усіх філософсько-аксіологічних систем; рівнозначність традицій та інновацій; екзистенціальна (життєва, буттєва) рівність людей; діалог замість байдужості чи взаємозаперечення; принципи нелінійності й ієрархічності (Суріна А. Ю., 2017, с. 10–11).

Означені принципи, на наш погляд, є суголосними з ідеями Нової української школи: особистісно орієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи на основі аксіології (науки про систему цінностей). Вони (підходи) і забезпечать формування цілісності людської особистості за трьома сферами: відчуваю, думаю, дію.

Зазначене є основою Нової української школи для всіх суб'єктів освітнього процесу. Нами у свій час було зроблено спробу розробити модель «Цілісного освітнього простору дитини Нової української школи», де закладено ті концепти, що забезпечують реалізацію аксіологічного компонента в системі роботи закладу загальної середньої освіти. Ціннісні концепти реалізуються з опертям на три складові/компоненти співпраці суб'єктів освітнього процесу: відчуваю – думаю – дію. Розвиток емоційного інтелекту школярів як пріоритет, наступний крок – загальний інтелект, усе це має закріплюватися через використання методик і технологій, що відповідають діяльній стратегії співпраці учнів-читачів.

Рис. 1.1. Цілісний освітній простір дитини Нової української школи

Джерело: авторський варіант за участю Н. Степанець, 2016

Аналіз напрацьованого у світі та вітчизняною наукою засвідчує потужний інтерес учених до проблем формування нового типу педагога, з новими ціннісними орієнтирами. На жаль, щодо підготовки вчителя літератури ці напрями педагогічною і методичною наукою вивчені ще недостатньо. Наше завдання – окреслити орієнтири моделі нового типу вчителя літератури та вибудувати систему цінностей учителя-словесника в синергетико-аксіологіко-акмеологічному аспекті, контексті тих євроінтеграційних процесів, що відбуваються останнім часом.

Синергетичний і ноосферний підходи в методиці викладання літератури, які забезпечать реалізацію аксіологічного підходу в системі літературної освіти, розуміється нами як низка необхідностей у:

- переорієнтації до ціннісно-цільової структури діяльності учнів-читачів і вчителя (викладача), проєктно-конструкторського моделювання змісту літературної освіти школярів;
- формуванні нового типу педагога, словесника, здатного до сталої суб'єкт-суб'єктної організації та самоорганізації освітньо-культурологічного простору як учня-читача (студента), так і свого на засадах ціннісно-етичних норм і ціннісних орієнтацій із проникненням «у світ і тканину» художнього твору;
- забезпеченні високої продуктивності, професіоналізму учня-читача (студента), учителя літератури (викладача) відповідно до вибудованої траєкторії свого росту за обраною/вибудованою ціннісно-етичною стратегією;
- формуванні цілісної креативної особистості, здатної створити свою «Я-концепцію», утвердити й не втратити «Себе-у-Світі» за обраною/вибудованою ціннісно-етичною стратегією.

Однією з передумов уходження України до єдиної Європейської зони освіти є реформування вітчизняної системи згідно з ідеями Болонського процесу, не втрачаючи всього сутнісного, значущого і продуктивного, що напрацьовано вітчизняною моделлю.

Регулятивними принципами такого входження в систему підготовки вчителя літератури, на наш погляд, є:

- *методологічний плюралізм*, який забезпечить оптимальність побудови моделі вчителя-словесника нового типу, системи його підготовки, підвищення кваліфікації та реалізації державних вимог як до змісту, так і літературної підготовки учня-читача за аксіологічною, літературознавчою, культурологічною та комунікативно-мовленнєвою (останнє доповнення – авторське) змістовими лініями;
- *міждисциплінарний синтез та інтегративність*, які сприятимуть системному мисленню вчителя щодо змісту й процесу літературної освіти школярів;
- *наукова об'єктивність і відкритість* під час проектування та конструювання літературної освіти, процесу учіння як регулятивна ідея, що враховуватиме психолого-педагогічний та літературний розвиток учнів в осягненні глибинних смислів художнього твору, вільному виборі способів аналізу й інтерпретації тексту, донесення його до слухача та самого себе, уникаючи кон'юнктурного соціологізаторства;
- *культуровідповідність і кумулятивність*, які впливатимуть на оптимальний вибір учителем варіанту моделі побудови змісту літературної освіти з переходом від механічного запам'ятовування, відтворення фактів, подій, дат тощо учнями (студентами) до розуміння літератури як мистецтва слова, пізнання її як художньо

виправданого образного змалювання картини дійсності, здатності школярем акумулювати світові й вітчизняні цінності для визначення своєї Я-позиції, життєвої концепції, що, у результаті, сприятиме соціалізації особистості в умовах формування інформаційно-технологічного суспільства;

- *гомеостатичність та ієрархічність* системи підготовки фахівця і його професійного розвитку забезпечуватимуть функціонування програми розвитку й саморозвитку з орієнтацією на отримання сталого гарантованого результату та досягнення своєї мети через вибудову ланцюжка приписів цілей-систем професійних дій учителя літератури на мікро-, макро-, мегарівнях;
- *принцип нелінійності та сталості* у відборі форм, методів, прийомів, засобів формування конкурентоспроможного фахівця, який зможе толерантно ввійти в соціум, знайти «себе-в-ньому», набути досвіду, не втратити своє професійне й людське «Я», і, потрапивши «у світ вибору», знайти таке нестандартне чи/або традиційне рішення, яке гарантувало б успіх, сталий розвиток;
- *відносність інтерпретацій і єдність у різноманітті* сприятиме внутрішньому педагогічному діалогові вчителя, діалогічності читача з художнім твором (автором, персонажем, критиком, самим собою тощо), під час проєктування і конструювання літературної освіти школярів, формування базових інтелектуальних якостей особистості суб'єктів освітнього процесу, які здатні жити та співіснувати в системі цінностей свого суспільства, соціуму, планети і нести відповідальність за свої дії перед самим собою, державою, людством.

Рис. 1.2. Модель персоналізованого розвитку людини

Джерело: авторський варіант

Акметраєкторія-піраміда персоналізованого розвитку ЛЮДСЬКОГО ресурсу як цінності Нової української школи майбутнього пройшла свій шлях, зважаючи на розвиток суспільства, економіки, науки і техніки. Вершинним для нас є розвиток Людини-Культури, Людини-Духовної. Така Людина не буде здатна на руйнацію самої-себе і світу-навколо. Її вибір регулюватиметься такою системою цінностей і норм, які збережуть її-і-світ-у-ній, а вона збереже світ-для-поколінь. Якщо для освітянина це стане нормою його людського і професійного життя, то матимемо Вчителя майбутнього як:

- творчу, продуктивну й вільну особистість;

- компетентного фахівця з розвитку Людини;
- інноватора освітнього процесу, який береже вітчизняне продуктивне;
- надійного і відповідального партнера для суб'єктів освіти;
- технолога персоніфікованого освітнього процесу;
- майстра цифрових технологій;
- вправного комунікатора, який володіє державною мовою;
- Людину культури впродовж усього життя;
- патріота держави України й української освіти.

Для школи майбутнього та її випускника означені у 2016 році «Компетенції – 2020» нині нас не можуть влаштувати. Важливо всім суб'єктам освіти спрацювати «на випередження». Побудувати реальну модель підвищення кваліфікації Вчителя, здатного підготувати/випустити випускника Української школи майбутнього – 2030. Український інститут майбутнього зорієнтовує нас на реалізацію п'яти таких основних освітніх цілей, як:

- **економічна** (під час навчання спробувати себе в різних робочих середовищах);
- **культурна** (зрозуміти та скласти свою думку про себе і про власну культуру);
- **соціальна** (стати активним громадянином, ефективно взаємодіяти з оточенням і брати на себе відповідальність);
- **особистісна** (узаємодіяти не тільки з навколишнім, а й зі своїм внутрішнім світом, розвивати творчість і власні таланти);
- **технологічна** (розуміти й використовувати сучасні технології) [4].

Об'єднувальним для досягнення цих цілей у Школі майбутнього – 2030 або Українській школі нового покоління є побудова освітнього ландшафту як «відкритої самоорга-

нізованої системи, що виконує роль каталізатора творчого потенціалу людини» (Україна 2030, 2019, с. 12), яка базується на ціннісно-етичних нормах і ціннісних ставленнях.

Ноопідхід (за В. Вернадським) розуміємо як мудру, розумну співпрацю, організацію діяльності закладу таким чином, щоб кожний суб'єкт освіти відчував себе комфортно, і, не заважаючи один одному й закладу, міг розвиватися, співіснувати з іншими, незалежно від своїх поглядів, уподобань, досвіду, віку, статусу, мети і завдань. Ноостратегія допоможе кожному знайти самого себе, віднайти для себе сутнісне й необхідне, щоб розвиватися впродовж життя.

Освітньо-культурологічний ноопростір закладів освіти розглядаємо як форму освітньої діяльності зацікавлених суб'єктів/об'єктів, які в процесі мудрої співпраці/взаємодії змінюють один одного і зміст освіти, методи взаємодії з освітнім середовищем, ефективно впливаючи один на одного через надання та споживання якісної послуги. Кожен/кожна з них створює комфортне, безпечне, інноваційне середовище.

Специфіка визначеного диктує зміну функцій закладів освіти взагалі та бібліотечних зокрема від накопичення і формування фонду інформаційних ресурсів, збереження, оброблення, інформування до ноорганізації іміджево-маркетингової, підтримувально-компенсувальної діяльності всіх учасників освітньо-культурологічного процесу для становлення Людини-Культури. Для реалізації означеного маємо визначити сучасну стратегію та вибудувати стратегію, які сприяли б створенню моделі ноосвітнього закладу. Такою стратегією може бути ноосферно-екологічна, що забезпечить появу мудрих осіб, які здатні жити і діяти в гармонії з біосферою.

Якими ж навичками та компетенціями має озброїти себе кожен, щоб стати професіоналом майбутнього? Їх набір диктує ринок праці. Економічні тенденції впливають на спеціалізацію освіти. Розвиток інноваційних технологій є активним чинником розвитку ринку праці й зумовлює необхідні для цього

навички. Які саме навички в контексті світових тенденцій будуть затребувані? ЮНЕСКО й Європейська Комісія встановили мінімальний рівень функціональної грамотності (functional literacy) громадян. Маємо систему міжпрофесійних навичок, або «м'яких/гнучких навичок» (soft skills), вузько-спеціальних навичок, або «твердих/жорстких» (hard skills).

Міжпрофесійні/універсальні/м'які/гнучкі навички (soft skills) забезпечують здатність у перспективі суб'єктів освіти як фахівців бути гнучкими й адаптуватися до нових умов, оперативно змінювати сферу діяльності, реагуючи на ринок праці. А також виявляти високий рівень креативності та виконувати нестандартні завдання роботодавця. Сприятимуть цьому риси і чесноти, що визнані пріоритетними 50 країнами світу: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний й емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, гумор і віра (за класифікацією Мартіна Селізмана і Кристофера Петерсона).

Докорінно має змінитися місія, роль, функції, педагогічні дії Вчителя Школи нового покоління. Такий Учитель має вже сьогодні та на випередження високий рівень ЗЕЦ-інтелекту:

Формулу подаємо в такому варіанті:

$$\mathbf{EQ + IQ + DQ = СТ},$$

компетентний учитель (competent teacher),
емоційний інтелект – EQ, загальний інтелект – IQ,
цифровий інтелект – DQ.

Чи достатньо нам цих складників? Проблемне питання. Ще у 2004 році, захищаючи кандидатську дисертацію, вибудовував гіпотетично ідеальну модель компетентного учня-читача/учениці-читачки. Вершинне досягнення співпраці суб'єктів

літературної освіти – «інтелігентний читач». Під час обговорення модель піддавалася критиці/запереченням/сумнівам: «не наукове поняття», «сумнівне твердження», «не можна виміряти рівень інтелігентності» і т. ін. На передзахисті продемонстрував змінену модель, а на захист виніс попередній варіант, де акметраєкторія формування читача завершується складником: «інтелігентний учень-читач». Відтоді вважаю його науковим. Опісля, зайнявшись проблемою компетентнісної літературної освіти, віднайдено в працях літературознавців силу-силенну інших варіантів рівнів читачів (про них автор писав у низці публікацій).

Опрацьовуючи праці вчених, які займалися проблемами ноосферної освіти, додано логіко-семіотичні моделі, що будувалися на філософії триєдності, вершинну ознаку читача – «духовно багата Я-особистість», яка здатна жити і діяти за вищими духовними законами і нормами. Особисті знайомства з Іваном Бехом, Марією Гончаренко, Едуардом Помиткіним, Тамарою Усатенко та їх працями переконали, що і «духовність особистості» можна вимірювати. Нині активно обговорюються і напрацьовуються дослідження щодо розвитку емоційного та духовного інтелекту (Іван Бех, Василь Онищенко, Василь Кремень, Деніел Гоулман, Джон Боулбі). Досягнення означеного буде можливим, якщо вчитель/освітянин/педагог житиме/діятиме-і-розвиватиме це в собі.

Оновлений варіант формули Вчителя з розвинутим духовним інтелектом можемо подати в такому варіанті:

$$\mathbf{SQ: EQ + IQ + DQ = CT}$$

SQ (духовний інтелект) – **EQ** (емоційний інтелект) –

IQ (загальний інтелект), **DQ** (цифровий інтелект) =

CT (компетентний учитель – competent teacher)

Високий рівень SQ (духовного інтелекту) Педагога/Учителя/Вихователя/Керівника можна досягти, пройшовши

шлях від внутрішніх змін до зовнішніх, щоб говорити про ЗЕЦ-інтелект Учителя. Такий набір забезпечить рух на шляху до створення нової української екосистеми освіти, яку ми називаємо НОООСВІТА!

Не применшуючи значущість принципу «дитиноцентризму», маємо в паритеті реалізовувати принцип «учителецентризму». Від нього залежатиме, як і в який спосіб буде зреалізовано перший принцип. Від учителя, від співпраці двох центральних партнерів буде успіх в обох. Важливо, щоб з'явився умотивований учитель. За ідеями Нової української школи маємо такий варіант моделі:

Рис. 1.3. Модель умотивованого вчителя

Джерело: авторський варіант, 2016

Контекст викладеного вище дозволяє зрозуміти, що центральною фігурою стає не індивід, а особистість учня (студента), учителя (викладача). Кожен із них вибудовує свою траєкторію в освітньо-культурологічному просторі. За цієї умови важливою функцією вчителя (викладача) є не репроду-

кування інформації, а його здатність до сприяння учням (студентам), здобувши цю інформацію, ефективно і творчо освоїти, критично осмислити, уміло застосувати в професійній чи життєвій ситуації. Тоді місія вчителя (викладача), у нашому розумінні, має бути переорієнтована на фасилітативний спосіб співпраці та співробітництва, де він виступатиме як організатор і партнер, помічник та консультант. Сформованість нової позиції учня (студента), учителя літератури (викладача), які здатні до безперервного саморозвитку, суб'єкт-суб'єктної взаємодії під час освітнього процесу, забезпечить ситуацію успіху в одержанні гарантованих результатів у ході багатовекторної співпраці «учень-читач (студент) → автор ↔ літературний (науковий) твір (підручник) → учитель (викладач)-фасилітатор → читач-учень (студент)» (Шуляр Василь, 2022).

Отже, синергетичний і ноосферно-екологічний підходи до професійно-методичної підготовки вчителя літератури сприяють створенню гуманістично зорієнтованого простору формування особистості як учителя (викладача), так і учня-читача (студента), виборі ними способів своєї діяльності в досягненні сталих, гарантованих результатів на локальному чи глобальному рівнях із урахуванням мотивів, ціннісних орієнтирів, вибудованої кожним своєї траєкторії розвитку відповідно до заданої ним же системи цілей, ціннісних норм тощо.

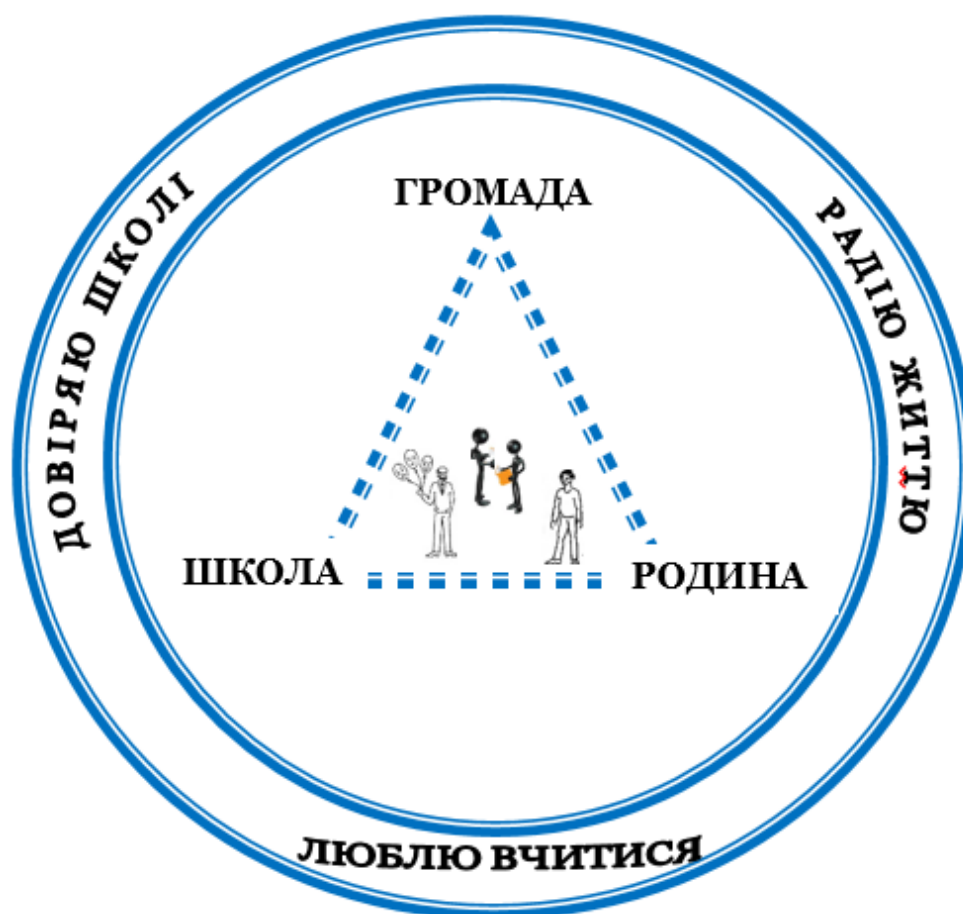
Методологія існуючої вузівської підготовки вчителя літератури й підвищення кваліфікації практикуючих філологів не передбачають звернення студента й учителя-словесника до смислової і ціннісної основи освіти. Не стала затребуваною й філософія освіти. Ігнорування зазначеного та розбалансовка в системі професійного розвитку освітян матиме в недалекому майбутньому спад у професіоналізмі, фаховості й компетентності. Вона (методологія) базується в більшості своїй на передачі готових знань або/чи досвіду професійної підготовки. Саме це зменшує і збіднює педагогічну культуру вчителя до рівня інформатора й ментора під час реалізації освітньо-

культурологічної мети.

Фасилітативний тип учителя (викладача), який здатний увійти в європейський простір, не втративши свого національного, повинен набути нових чи/або оновлених смислів і цінностей педагогічної культури: культури поваги й самоповаги, взаєморозуміння і взаємодії, екзистенційно-діалогічного спілкування, цінності особистості, партнерства, педагогічної підтримки саморозвитку й самонавчання, самоорганізації і самовизначення. Учитель-фасилітатор має бути готовим працювати в умовах невизначеності, в системі різноманітних протиріч і систем цінностей. Допомогти учням-читачам в таких «світах» не загубити себе і віднайти «себе-в-ньому». Учитель-фасилітатор – саме той, який має пробуджувати в школярів бажання самостійно освоювати літературно-мистецький матеріал, художні тексти, уміти ставити і вирішувати літературознавчі завдання та задачі, виявляти здатність вибудовувати ціннісно-етичну траєкторію свого духовного й літературного розвитку і вивіряти свій рух у досягненні результатів. Завдання вчителя-фасилітатора у свій час виписали Павло Лушин і співавтори: 1) допомогти школярам стати самостійними й активними учасниками освітнього процесу; 2) допомогти учням краще зрозуміти власні позиції і позиції інших; 3) відстежувати за процесом засвоєння, фіксувати в ньому моменти напружень і проривів; 4) відстежувати якість одержаних результатів (Лушин Павло, 2003).

Формування фасилітативно-діалогічної платформи літературного заняття і саме такої ціннісно-сислової сфери свідомості учня (студента) сприятиме в перспективі появи нового типу вчителя (викладача), які не спроможні будуть діяти одновимірно (позитивне – негативне), категорично, предметноцентрично, ретрансляційно й об'єктно. Зазначене узгоджується з ідеями Нової української школи, що сповідує дитиноцентризм, педагогіку партнерства, повагу до особистості суб'єктів освітнього процесу. Ці складові закладено в логіко-

семіотичній моделі:

**Рис. 1.4. Новий стандарт і педагогіка партнерства
як інструменти утвердження людської гідності**

*Джерело: складено за ідеями Концепції
«Нова українська школа»*

Суб'єктами освітнього процесу традиційно визначають учителя й учнів (рис. 1.4). Організацію освітнього процесу і створення комфортного середовища забезпечують також адміністрація закладу: директор, заступники, психологічна служба, бібліотекар, медичний працівник, обслуговуючий персонал. Творять ноосферно-екологічне середовище з урахуванням місцевого ландшафту, регіональної специфіки господарювання батьки, громада села/селища/міста, благодійники закладу. Із

кожним/кожною треба вибудувати таку стратегію комунікування, яка забезпечить партнерські стосунки. Якщо це відбувається, тоді громада й родина довірятиме закладу освіти. Діти з радістю навчатимуться й обиратимуть спільно саме цей заклад освіти. Кожен/кожна з них одержуватимуть задоволення від співпраці, радітимуть життю. Вирішальну роль у становленні й розвитку суб'єкт-суб'єктних відносин відіграють особистості та професіоналізм. Але цього недостатньо, щоб заклад освіти саме цим виокремлювався для вибору. «Дух школи» буде життєствердним і життєздатним, якщо там зберігатимуться/розвиватимуться/примножуватимуться традиції, притягуватиме до себе здобувачів освіти: дітей і їх батьків за умови, коли там пануватиме особлива атмосфера освітньої установи, наповнена «магією» доброчинності.

Отже, євроінтеграційні процеси, творення вітчизняної моделі Нової української школи майбутнього, перехід української освіти до 12-річної школи, кредитно-модульної системи організації освітнього процесу у ВНЗ, розроблення продуктивних, клієнтоорієнтованих моделей підвищення кваліфікації педагогів особливо гостро поставили питання побудови нової освітньо-культурологічної ціннісно-сміслової парадигми. Вона має враховувати синергетичну й ноосферну стратегії. Такий заклад повинен забезпечити освітньо-культурологічний ноопростір, де здобувачі одержуватимуть якісну освітню послугу в комфортних і безпечних умовах та будуть щасливими. Для цього необхідно підготувати різні моделі, щоб з'явився умотивований учитель, спроможний творити ноосвітнє середовище.

Моделі нового типу високопрофесійного фахівця мають відповідати інтеграційному критерію: «толерантностала особистість + мистецтво комунікування + перспективні технології + педагогічна майстерність + конкурентоспроможна Я-особис-

тість як істинний патріот України і всього українського».

Новий тип Учителя як Людини Культури, з високим рівнем розвитку духовного інтелекту, має забезпечити й допомогти учням-читачам:

1) забезпечити/створити/утримати атмосферу абсолютного позитивного прийняття «один-одного» у своїх думках/позиціях/діях;

2) виявляти бажання/здатності/культуру слухача/глядача/читача, реалізуючи це серед однолітків, висловлюючи/демонструючи/витримуючи особистісно значущі думки/переживання/позиції, «групової екології» (за П. Лушиним), прагнучи зрозуміти «себе-самого-та-інших»;

3) здатність забезпечити фасилітативно-діалогову платформу літературного заняття шляхом створення «події» через конструювання низки освітніх ситуацій, в якій кожен/кожна мають виявити себе, одержати особистісний досвід (позитивний/ негативний), пробудити щире бажання вислухати один одного і насправді допомогти «один-одному-і-собі».

Фасилітативна діалогова платформа літературного заняття та ноосферно-екологічні стосунки між кожним суб'єктом літературної освіти мають допомогти кожному/кожній знайти/зберегти/розвинути «себе-в-собі» і «себе-у світі».

**ЦІННІСНО-ЕТИЧНІ НОРМИ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ
КОМПЕТЕНТНОГО УЧНЯ-ЧИТАЧА
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

*Хто рухається вперед у знаннях,
але відстає в етичності,
той більше йде назад, ніж уперед.*
(Аристотель)

*Зараз ініціативу можна проявляти вільно,
але має бути готовність
узяти на себе відповідальність.
Не треба вказувати молоді, що робити,
вона розбереться сама.
Важним є виховати в ній правильні цінності і
дати правильні орієнтири.*
(Любомир Гузар)

*Переживанню, співпереживанню треба вчити,
здатність цю від простого до складного треба
формувати в процесі навчання.*
(Борис Неменський)

ЦІННІСНО-ЕТИЧНІ НОРМИ – набір понять, що визнаються суспільством і людиною особисто як значущі та культивуються кожним/кожною з метою впорядкування моральної поведінки індивідів; є регулятивом у виборі вчинків, дій особистості.

Поняття загалом і значущість виокремлених ціннісно-

етичних норм узгоджуються із твердженням С. Л. Рубінштейна: «Те, що як предмет, котрий стає потому метою діяльності, спонукає людину до дії, має бути значуще для неї: саме здійснюване в дії ставлення до того, що значуще для суб'єкта (і що через це стає для нього переживанням), є джерелом, яке породжує дію, – його мотивом і тим, що надає йому сенсу для суб'єкта. При цьому особистісна значущість тієї чи іншої можливої мети для людини, як істоти суспільної, зумовлена й опосередкована її суспільною значущістю» («Буття і свідомість», «Людина і світ») (Рубінштейн Сергій, 1989).

Побудову особистістю ціннісно-етичної поведінкової моделі взагалі, усвідомлений або/і неусвідомлений вибір нею цінностей зокрема визначає ціннісна орієнтація. Для когось вибір і дотримання цінностей є очевидними і показовими, для інших вони можуть бути неусвідомленими, незрозумілими чи/і формальними. Останній варіант можливо відстежити в поведінці людини згодом. Саме поведінкова лінія особистості дає підстави розуміти морально-етичну орієнтацію свідомості людини. Вона виявляє моральний сенс ціннісних координат її життєдіяльності, поведінки в суспільстві, мотивів у виборі вчинків і дій.

Вивчення художнього твору в контексті ціннісно-етичної стратегії допоможе усвідомити учням-читачам, якою була ціннісна модель життєдіяльності автора, літературних персонажів і літературного твору загалом. Саме тоді важливо зрозуміти, що звеличує людину-в-людині; як розкриваються її/його творчі здібності (як потреба); що є регулятивом буття (на рівні інтересів); яке його/її призначення і сенс життя (мотиваційна складова). Усвідомлення цього допоможе читачеві розібратися в поведінковій моделі літературних персонажів, щоб само-

ствердитися самому-собі як творчій і вільній Я-особистості.

Потреби, інтереси, здібності та цінності – взаємодіючі елементи моральної свідомості, поведінки особистості.

Моральний вибір для людини – це не просто вибір тільки особистої позиції в житті, а й вибір граничних для особистості цінностей, що стоять за нею.

Особистісні цінності, як сенсоутворювальні, складають внутрішній стрижень особистості та є її ціннісно-етичною орієнтацією. Це важливий внутрішній структурний елемент. Він закріплюється життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань. Ціннісно-етичні норми охоплюють певну суму загальнолюдських етичних категорій, що постають як еталони і формують особистість школяра. В основі морально-етичної норми лежать етичні принципи, властиві конкретній людині, яка сама відповідає за оцінку власних дій.

Проблему цінностей вивчали такі науковці: Сергій Федорович Анісімов (доктор філософських наук), Леонід Михайлович Архангельський (доктор філософських наук), Володимир Лукич Василенко (доктор філософських наук), Павло Семенович Гуревич (доктор філософських наук), Олег Григорович Дробницький (доктор філософських наук), Василь Петрович Тугарінов (доктор філософських наук).

Цінності та ціннісні орієнтації розглядають із філософської, психологічної, педагогічної точок зору вчені-сучасники: Іван Дмитрович Бех (доктор психологічних наук, м. Київ), Лариса Тимофіївна Левчук (доктор філософських наук, м. Київ), Анатолій Олександрович Ручка (доктор філософських наук, м. Київ), Анатолій Васильович Фурман (доктор психологічних наук, м. Тернопіль), Карпенко Зіновія Степанівна (доктор психологічних наук, Львів), Владислав Володимирович Вербець (доктор педагогічних наук, м. Рівне), Мирослав Васильович Савчин (доктор психологічних наук, м. Дрогобич), Віктор Пет-

рович Андрющенко (доктор філософських наук, м. Київ), Іван Андрійович Зязюн (доктор філософських наук, м.м. Полтава – Київ), Василь Григорович Кремень (доктор філософських наук, м. Київ), Василь Денисович Онищенко (кандидат філософських наук, м. Львів).

Емоційно-ціннісний складник у системі літературної освіти, аксіологічний компонент у професійній діяльності вчителя літератури, аксіологічне прочитання художніх творів досліджують такі вчені: Юрій Бондаренко, Ірина Вітинчук, Анна Вождаєнко, Наталія Грицак, Сергій Косянчук, Світлана Сафарян, Антоніна Сергієнко, Валентина Снегірьова та інші.

Набір цінностей людина має об'єднати в єдину систему для себе, якщо вона хоче бути Я-особистістю. На думку С. Анісімова, якщо всі цінності розподілити за ступенем їх значущості для людини, її існування і прогресивного розвитку, то матимемо своєрідну класифікацію цінностей, підпорядковану принципу субординації, де кожна цінність стосовно тієї, котра стоїть вище за неї, відіграє роль засобу чи умови, чи наслідку, що впливає з неї (Анісімов Сергій, 1970, с. 22).

Засвоєння ціннісно-етичних норм – надзвичайно складний процес. Набути їх можна через спостереження за поведінковою моделлю оточуючих: рідних, близьких, однолітків; оволодіння досвідом поведінки попередніх поколінь або копіювання побаченого. Інший шлях, і найпродуктивніший, – критично осмислювати набуте попередніми поколіннями, формувати етичну чутливість, робити особистісний морально-етичний вибір, виважено приймати рішення в тій чи іншій життєвій ситуації та нести персональну відповідальність за нього. Структуру цінностей подано в рисунку 1.5.

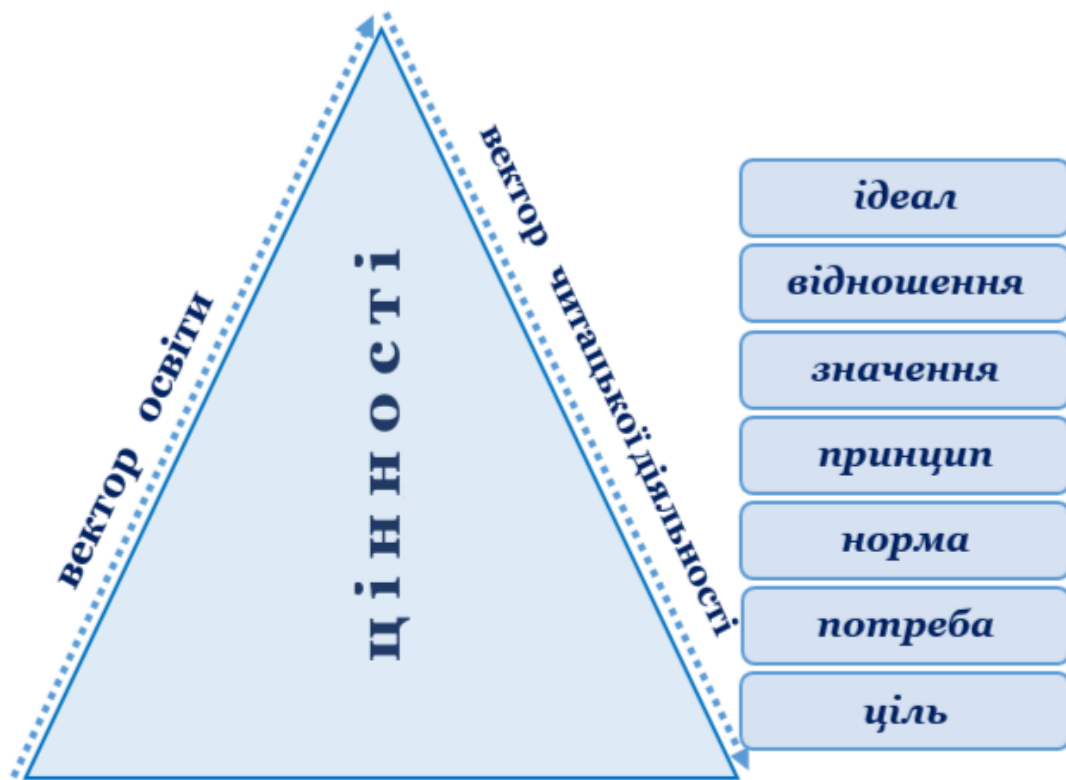

Рис. 1.5. Структура цінностей
(за Людмилою Романюк, 2009; 2019)

Джерело: складено автором з урахуванням ідей Л. Романюк

Змінюються якості особистості та умови, вектори розвитку суспільства. Тут важливо закласти ціннісно-етичні основи розвитку школяра – патріота, громадянина, людини, конкурентоспроможної Я-особистості.

Цінності, як частина суб'єктивного досвіду людини, існують у різних формах. Складовими структурної моделі цінностей (рис. 1.5) є: ціль, норма, принцип, значення, відношення, ідеал.

Ціль – передбачення бажаного результату, орієнтир руху/дій людини до ідеалу.

Потреба – внутрішня/зовнішня необхідність або бажання людини щось робити/діяти для задоволення своєї мети чи/та ідеалу.

Норма – узвичаєна або/і вибудувана система регулятивних правил, за якими живе/діє людина в суспільстві, громаді, сім'ї.

Принципи – набір вихідних положень, що покладено в основу вибудови системи цінностей, або/і їх реалізація, утілення у практику життєдіяльності людини.

Значення – громадянська, суспільна, сімейна, професійна вага, що визначає значущість, суть або/і сенс життєдіяльності людини в зіставленні.

Відношення – причетність людини до тої чи іншої системи цінностей у взаємозв'язку з особистісною оцінкою/узгодженістю із власними ціннісними орієнтирами в системі.

Ідеал – взірець досконалості й прагнень людини, що керує її діяльністю. Цінності, як етичний кодекс у життєдіяльності, набуває людина в результаті особистого досвіду, пережитих подій, драматичних/трагічних ситуацій.

Тому становлення цінностей відповідно до запропонованої структури – надзвичайно складний і неоднозначний процес. Етапи його проходження в кожній людині різні. Наскільки особистість потребує тої чи іншої цінності, коли й за яких обставин відбулася зустріч із тою чи іншою ціннісною моделлю, ступінь усвідомлення і потреби її набути, у який спосіб вона може бути або й не буде зреалізована під час життєдіяльності, чи закріпиться та або інша цінність у діяльності людини – усе це залежить від багатьох факторів/обставин/потреб.

Під час побудови ціннісної моделі особистості необхідно брати до уваги принципи цілісності та системності. Теорія системного підходу нерозривно пов'язана із низкою характеристик, що мають ураховуватися в побудові як системи, так і моделі. Ці дві характеристики (системність і цілісність) здатні саморозвиватися і самодоповнюватися новими «органами» цілісності (за Людмилою Анциферовою, доктором психологічних наук).

Ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти узгоджується з метою мовно-літературної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти. Вона містить складник, що передбачає збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчу самореалізацію, формування ціннісних орієнтацій і ставлень компетентних учнів-читачів.

Цінності, ціннісні орієнтації, етичні норми – складові ціннісно-етичної моделі. Учені не мають спільної думки щодо понятійно-значеннєвого формулювання: «цінності» та «ціннісні орієнтації» не ототожнюють або вважають, що перше поняття є складовою другого, вони доповнюють зміст один одного. Аналіз численних визначень дозволяє зробити висновки:

Цінність – об'єктивно задана норма, конструкт, що визначений суспільством/професійною громадою/особистістю самостійно. Цінність і його компоненти: абстрактний ідеал, ідеї, погляди, сутнісне, благо, причина, прагнення, значуще.

Ціннісна орієнтація – суб'єктивна норма/конструкт, внутрішньо визначений/прийнятий особистістю самостійно через освоєння/засвоєння/набуття зовнішньої соціальної поведінки/досвіду.

Ціннісна орієнтація містить такі компоненти: орієнтування, рух до бажаного, спрямування розвитку, результат набутого, набір переконань, сенсожиттєва активність. Ціннісна орієнтація – сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, що вибудовується особисто або обирається для досягнення конкретних життєдіяльнісних цілей. Система ціннісних орієнтацій концентрується навколо трьох складових: краса, істина, добро.

Третій складник ціннісно-етичної стратегії – **етичні норми**.

Норма – зразок, правило, принцип діяльності, що задані/визнані/прийняті організацією/установою або самовизначені людиною/громадянином/громадянкою/ фахівцем/фахівчицею для виконання.

Норми утворюють систему, що складається з таких видів: категоричні норми – значущість їх є абсолютною, навіть якщо вони не реалізуються завжди і скрізь; умовні (імплікативні) – значущість їх залежить від історичних умов, особистісних/індивідуальних запитів, потреб; узгоджені (консенсуальні) – значущість їх полягає в тому, що стверджуються вони лише через демократичне рішення, зміст якого формується на підставі доброї волі учасників. Етичні норми поділяють ще на універсальні, групові, особистісні.

Етичні норми в читацькій діяльності – сукупність звичайних/узаконених/загальноприйнятих, особистісно обраних правил поведінки, що впливатимуть так чи інакше на поведінкову діяльність учнів-читачів.

Етичні норми в системі літературної освіти/читацької діяльності, як компонент організаційної культури суб'єктів літературної освіти взагалі та літературного заняття зокрема, дають можливість вибудувати/виокремити систему/складові етичної поведінки літературних персонажів. Їх сприйняття, пропускання через свою свідомість, усвідомлення, включення до складу внутрішніх імперативів, механізму емпатії (сприйняття описаної письменником можливої життєвої ситуації, «вживання» у неї, її оцінка читачем) та оціночних критеріїв вчинків/дій/поведінки літературних персонажів становитимуть основу соціалізації читача-людини/громадянина.

Співпраця суб'єктів літературної освіти, організація читацької діяльності школярів із художнім твором, комунікація один з одним вимагають/потребують/передбачають наявність єдиних або/і розподілених між учасниками освітнього процесу цінностей. Тому й існує потреба прогнозувати/конструювати/реалізовувати, а то й впливати через художній твір/образи/персонажів на діяльність учнів-читачів, сприяти побудові ними й кожним/кожною ціннісно-етичної поведінко-

вої моделі його/її життєдіяльності. У такий спосіб можемо сподіватися на досягнення кінцевого результату в побудові ціннісно-етичної стратегії розвитку учнів-читачів засобами художньої літератури.

Рис. 1.6. Норми та їх види

Джерело: складено автором особисто

Ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти – вибудований принцип/алгоритм/модель співпраці суб'єктів літературної освіти. Дана стратегія забезпечить під час читацької діяльності школярів виокремлення ними ціннісних та етичних норм, що закладені в тексті літературного твору. А також сприятиме читачам у виявленні/побудові поведінкової моделі літературних персонажів, щоб самоствердитися самому-собі як творчій і вільній Я-особистості.

Рис 1.7. Ціннісно-етична стратегія та її складові

Джерело: авторський варіант

Ціннісно-етична стратегія (рис. 1.7.) ураховує традиційні/класичні/концептуальні підходи і містить складові «краса», «істина», «добро». У системі літературної освіти взагалі та читачької діяльності зокрема під час вивчення художнього твору/творів учні-читачі виокремлюють систему цінностей, що втілені в художній формі й містять ідеали, ідеї, з'ясовують погляди та переконання літературних персонажів, що домінують у їх життєдіяльності, що є сутнісним і значущим, причини прагнення або їх відсутність тощо. Через описані події, життєві ситуації, події і вчинки учні-читачі відстежують/виокремлюють/вибудовують «рух до бажаних» ідеалів літературних персонажів, причини й результати набутих норм і цінностей, їх переконання та активності до зміни «самого-себе» чи/і пристосування/примирення з обставинами. Під час читачької діяльності школярів і для побудови власної ціннісно-етичної стратегії учнем-читачем/ученицею-читачкою важливо

виявити набір правил/норм/принципів, які були регулятивними поведінки героїв/дійових осіб, щоб визначити/самовизначитися самому читачеві/читачці під час літературної освіти.

Модель ціннісно-етичних норм буде доповнена елементом «життєві принципи чи концепція життя» (за Володимиром Ядовим, доктором філософських наук).

Третя складова – життєві принципи/норми, етичні норми.

Отже, у багатокомпонентній моделі необхідно враховувати названі характеристики та складові. Візуалізація нами здійснюватиметься на основі філософії триєдності.

Персоналізовану акмемодель розвитку суб'єктів освіти можемо вибудувати, послуговуючись педагогічним проектуванням як багатомірною технологією. Одним з інструментаріїв її розроблення є логіко-семіотичні моделі, побудовані на філософії тріадності.

Важливим способом педагогічного проектування є дидактична багатомірна технологія (О. Дахін, В. Гузеєв, В. Монахов, А. Остапенко, В. Штейнберг). Дієвим, ефективним інструментом в освітньому процесі взагалі та проектно-конструкторській діяльності педагога (*прим. – поняття наше, 2014 р.*) зокрема, на нашу думку, є розроблення та використання логіко-семіотичних моделей (Шуляр В. І., 2006; Шуляр В. І., 2012; Шуляр В. І., 2018) або/і моделей (В. Монахов, А. Остапенко, В. Штенберг) (Монахов В. М., 2001; Остапенко А. А., 2007).

Логіко-сміслова модель – це образно-понятійна конструкція, у якій смисловий компонент відбито семантично пов'язаною системою понять, а логічний компонент виконано з радіальних і кругових графічних елементів, що призначено для розміщення понять і смислових зв'язків між ними (Лаврентьев Г. В., Лаврентьева Н. Б., Неудахина Н. А., 2004).

Логіко-семіотична модель (ЛСМ) – утворення, що конструюється вчителем літератури зі спеціальних знаків, символів, структурних схем, нормативних конструктів для передачі різноманітної інформації учневі-читачу (*прим. – авторське поняття вперше запропоновано 2006 р.*).

Подаємо поняття в новій редакції:

Логіко-семіотична модель (ЛСМ) – графічне утворення як образно-сміслової конструкція, що моделюється вчителем зі спеціальних знаків, символів, структурних схем, мовних конструктів для передачі різноманітної інформації та різноманітних смислових зв'язків. Мета такого моделювання – задіяти обидві півкулі головного мозку суб'єктів освіти, допомогти їм усвідомлено сприйняти й запам'ятати складну інформацію, що зберігатиметься в довготривалій пам'яті (*прим. – автор подав у 2018 р.*).

Логіко-семіотичні моделі ми вибудовували з урахуванням тріадної філософії проектування освітньої діяльності. Маємо заповнити понятійно-термінологічне поле та з'ясувати дефініції понять «тріада», «тріадність».

Учені тріадність розуміють як формулу, еталон, генетичну матрицю (Баранцев Р., 1982); як значущий фактор креативності, систему принципів тринітарної методології, що перебувають у межах різних теорій: теорії систем, синергетики, теорії управління тощо. Автори кожної з названих теорій у тій чи іншій площині репрезентують ідеї/положення/смисли, що пов'язанні прямо або опосередковано тринітарним уявленням про світ (Опрятна, 2005); методологічною основою, інструментальною фундаментальністю культурології триєдиних систем (Корінь, 2007).

Метод «тріадності» учені за характером подають як системні й ієрархічні: «тріади системні», «тріади ієрархічні».

Рем Баранцев зупиняється на понятті «ієрархічна тріада» (Баранцев Р., 2010). На користь ієрархічності тріади використовуємо дослідження Якова Друскіна (Друскін Я., 1995). Ієрархічна тріада в межах системного підходу забезпечує цілісність погляду на систему з екстенціональної (узаємозамінної) позиції.

Тріада, у нашому розумінні, – спосіб трискладової організації опрацювання думки й розгортання самої думки, що матеріалізується в логіко-семіотичну модель і дозволяє вибудувати гнучко, цілісно стратегію співпраці суб'єктів освітнього процесу для досягнення (вироблення) кожним соціально й особистісно значущого кінцевого результату (продукту).

Отже, **тріадність** – метод філософського дискурсу в освітній діяльності суб'єктів, що забезпечує процес конструювання висхідних освітньо-філософських смислів. Такі смисли визначають побудову й розвиток будь-якої системи (освітнього процесу закладу освіти взагалі та або/й уроку/заняття як системи співпраці його суб'єктів зокрема) для досягнення прогнозованого соціально й особистісно гарантованого, значущого кінцевого результату/продукту. Смисли (як система) можуть/мають бути основою для конструювання логіко-семіотичної моделі (ЛСМ). Логіко-семіотична модель є своєрідною універсальною матрицею знань, норм і цінностей, на основі яких вибудовується співпраця суб'єктів освітнього процесу.

Логіко-семіотичні моделі, побудовані на засадах ієрархічної тріади, забезпечують цілісний погляд на явище/поняття/реальність як систему. Такий підхід – новий тип систематизації, що характеризується своєю відкритістю.

Тріади, як основа логіко-семіотичних моделей, є реальністю, що містить змістовий, формальний і функціональний компоненти, і графічно представляють реальність, що вивчається/досліджується/репрезентується. Для побудови логіко-

семіотичних моделей нами враховано твердження Ірини Степаненко, що: «... **цінності** не об'єктивні чи суб'єктивні, а **суб'єктні** (виділ. – наше). Тобто цінності є там, де є людина, суб'єкт їхнього вироблення і сприйняття, але вони не є суто суб'єктивними, оскільки зумовлені об'єктивними чинниками і об'єктивними властивостями предметів реальності» (Степаненко, с. 175, 2009).

Модель ціннісно-етичних норм у системі літературної освіти школярів узагалі та під час конструювання моделі компетентнісно-діяльнісного літературного заняття може мати такий варіант:

Рис. 1.8. Ціннісно-етичні складові в системі літературної освіти школярів

Джерело: складено автором самостійно

Представлена модель укладалася нами з урахуванням різних активностей учнів-читачів у діалозі з художнім твором і слугуватиме філософською основою діалогової платформи компетентнісно-діяльнісного літературного заняття (КД ЛЗ). Мотиви і вчинки суб'єктів КД ЛЗ, життєві цілі й моральні орієнтири, реальна поведінка і змодельовані поведінкові дії в художньому творі чи/і житті, оцінка іншими та самооцінка, як компоненти життєдіяльності, складуть ту концепцію життя, яку схоче або/і зможе зреалізувати людина в майбутньому.

Отже, різні ціннісні моделі, закладені в художньому творі, ціннісні орієнтації, що оточують учнів-читачів, з одного боку, впливають на внутрішньоособистісний вибір, як жити і діяти в соціумі, з іншого – відображають можливі поведінкові моделі системи цінностей, що оточують особистість, не вплинуть на їх вибір із різних причин. На нашу думку, уникнення такого протиріччя, викликів і проблем стане можливим, якщо учня-читача ставити в ситуацію постійного вибору, персонального прийняття рішення: яка цінність, який набір ціннісних орієнтацій допоможуть йому вибудувати самому власну концепцію життєдіяльності та стати Я-особистістю. Підтримуємо твердження вчених про необхідність: а) постійного аналізу ціннісно-етичних моделей; б) аналізу ціннісних орієнтацій у їх єдності; в) вибудови низки життєвих принципів як цілісного утворення («концепції життя» за Володимиром Ядовим).

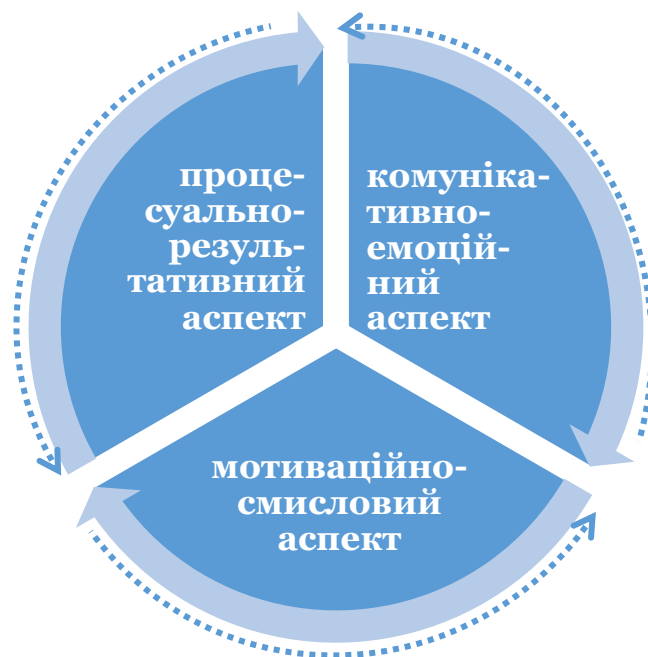

Рис. 1.9. Модель цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості (за Олександром Крупновим, Юрієм Шайгородським)

Джерело: використано модель Ю. Шайгородського

Реалізація моделі у свідомій активності людини взагалі та учнів-читачів зокрема стане можливою, якщо в ній буде відбито систему складових через розкриття зв'язків і відносин між ними у своїй цілісності. Цілісний аналіз містить ієрархічні структури елементів моделі. Такий підхід допоможе краще уявити ієрархічну й кореляційну структури ціннісних орієнтацій у їх єдності. Скористаємося моделлю цілісного, багатоаспектного аналізу ціннісних орієнтацій особистості, що запропонована Олександром Крупновим (доктором психологічних наук, професором) та Юрієм Шайгородським (доктором політичних наук, кандидатом психологічних наук, президентом Українського центру політичного менеджменту) й адаптована нами до специфіки читацької діяльності школярів у системі літературної освіти.

Мотиваційно-смісловий аспект моделі виражає внутрішню основу ставлення особистості учня-читача/учениці-читачки до дійсності, її мотиваційну складову під впливом прочитання художнього твору, спілкування в колективі й містить такі компоненти:

1) **цінності-засоби** (*інструментальні*: ввічливий, відповідальний, розумний, хоробрий, обдарований уявою, честолюбний, контролюючий, логічний, ніжний, чесний, корисний, здатний прощати, веселий, незалежний, слухняний, із широким кругозором);

2) **цінності-цілі** або/і самоцінності (*термінальні*: повноцінна дружба/любов, щастя, безпека, задоволення, внутрішня гармонія, мудрість, порятунк, комфортне/безпечне/щасливе життя, натхнення, свобода, краса, визнання, повага, рівність, загальний мир);

3) **життєві плани** (успішно закінчити школу, одержати цікаву інформацію, набути нових навичок, мати багато друзів, бути начитаним/обізнаним/цікавим);

4) **властивості особистості** (здібності, темперамент, характер, вольові якості, емоції, мотивації).

Процесуально-результативний аспект – цінність-дія – динамічна система взаємодії суб'єкта – учня-читача/учениці-читачки з літературно-мистецьким матеріалом, готовність, схильність його/її до читацької діяльності й дії, вчинку, прагнення до бажаного, мати потребу в активності, виборі ціннісної моделі, визначеності ціннісних орієнтирів, щоб набути ціннісного результату.

Мотиваційно-сміслові утворення учнів-читачів проявляються в читацькій (навчальній), суспільно-корисній і позакласній/позашкільній дозвілєвій діяльності.

Компонентами процесуально-результативного аспекти ціннісних орієнтацій є такі активності:

- 1) читацько-пізнавальні;
- 2) громадсько-корисні;

3) літературно-дозвілєві.

Під час таких активностей можемо відстежувати рух учня-читача/учениці-читачки до свого результату як прояву цінностей, інтересів, прагнень.

Комунікативно-емоційний аспект є визначальним або/і обмежувальним фактором формування ціннісних орієнтацій особистості. Процес прийняття й освоєння цінностей надзвичайно складний. Інформація про систему цінностей, що закладені в художньому творі, початковий етап трансформації цінностей, корегування ставлення, переоцінка цінностей проходять свій еволюційний розвиток у процесі комунікації або/і в межах комунікативного аспекту.

Комунікативно-емоційний аспект спілкування на літературному занятті – цінність-мовлення – це обмін між учнями-читачами різною інформацією: знаннями, фактами, аргументами, думками, почуттями тощо. Вона не є завжди достовірною або/і суперечливою, однозначною або/і провокативною. Така обставина вимагає формування в учнів-читачів критичної грамотності та медійної компетентності. Головним засобом під час літературного заняття є мовлення. Мова – знаряддя пізнавальної діяльності учнів-читачів. Модель компетентісно-діяльнісного літературного заняття має будуватися на діалоговій платформі. У процесі спілкування, вирішення системи запитань і завдань, низки ситуацій під час вивчення художнього твору формуватимуться в учнів-читачів цільові настанови, мотиви, поведінкові дії. У спілкуванні виникає та розвивається набір емоційних станів учнів-читачів. Тому спілкування – це передача/прийом/формування або створення інформації, важливий чинник ефективності літературного заняття. Істотну роль у спілкуванні відіграють також немовні засоби: жести, міміка, пантоміміка, темп мовлення, інтонування, паузи тощо. І на це має зважати вчитель, готуючись до літературного заняття.

Комунікативно-емоційний аспект передбачає прагнення

суб'єктів літературної освіти зрозуміти погляди, настанови, бажання один одного, зіставити їх, висловити свою згоду/незгоду, прийти або/ні до певних узгоджених/неузгоджених дій/результатів/оцінок. Емоційний набір реакцій у діяльності школярів з'являється та розвивається і під впливом прочитаного, і в процесі спілкування. Потреба висловитися/поговорити/поспілкуватися виникає через потребу виговоритися, щоб змінити свій емоційний стан. Він або наблизить один до одного, або поляризує їхні оцінки/ставлення/відносини, посилить/послабить стосунки між собою. Учні-читачі під час спілкування продемонструють свій стан емоційно-мовленнєвої врівноваженості або поглиблюватимуть емоційну напругу. Відстеження через мову і мовлення емоційних станів учнів-читачів у спілкуванні один з одним, після прочитання художнього твору, під час літературного заняття або/і в поурочній/неформальній/побутовій ситуації є важливим для розуміння стану/рівня формування/сформованості духовно багатой Я-особистості.

Компонентами комунікативно-емоційного аспекту літературного заняття можуть бути:

- 1) міжособистісні стосунки учнів-читачів, їх динаміка та рівень культури спілкування;
- 2) рівень відкритості й довірливого спілкування/обговорення/оцінювання художнього твору;
- 3) рівень участі в обговоренні/дискусії/обміні думками/емоціями;
- 4) рівень відвертості у виступі/дискусії/оцінці творчості письменника, учинків літературних персонажів, вражень від прочитаного;
- 5) рівень готовності висловити свою принципову читацьку позицію на протипагу офіційній версії;
- 6) здатність змінюватися самому під впливом прочитаного/проаналізованого/проінтерпретованого художнього твору і впливати на своїх однокласників;

7) бажання відкрито висловити/оцінити свій почуттєво-емоційний стан до і після заняття, до і після прочитання художнього твору тощо;

8) рівень готовності продемонструвати/оголосити/повідомити про свій ціннісно-етичний вибір під час або/і після вивчення художнього твору тощо.

Рис. 1.10. Функції спілкування в ціннісній діяльності учнів-читачів

Джерело: авторський варіант

Викладене вище узгоджується з функціями спілкування в житті індивіда в їх різноманітті, визначеними Наталією Рейнвальд (доктором психологічних наук, професором). Нами представлено адаптований варіант ціннісної діяльності учнів-читачів логіко-семіотичною моделлю (рис. 1.10).

Узагальнено ціннісно-етичну складову в системі літературної освіти (подано на рис. 1.11):

**Рис. 1.11. Ціннісно-етична складова
в системі літературної освіти школярів**

Джерело: складено автором особисто

Ціннісно-етичні норми організовані системно, що продемонстровано низкою логіко-семіотичних моделей. Система цінностей сприймається і приймається кожним/кжною суб'єктивно. Відношення з навколишнім світом, суспільством, один з одним у кожного/кжної є індивідуальними. Обрані/прийняті/вибудовані ціннісні новоутворення приводять до переосмислення/перебудови/зміни структури особистості дитини-читача під впливом художньої літератури. Змінюються оцінні судження учнів, ставлення до поведінки в їх життєдіяльності та поведінкової моделі однолітків. Погоджуємося з твердженням Анатолія Фурмана, що «морально-етична свідомість репрезентується в цінностях, ... нормах, ... врешті-решт визначається характером дій-виборів між моральним і неморальним (із суспільних позицій) ціннісними уподобаннями» (Фурман А. В., 2010, с. 96).

Можемо це продемонструвати в логіко-семіотичній моделі (рис. 1.12):

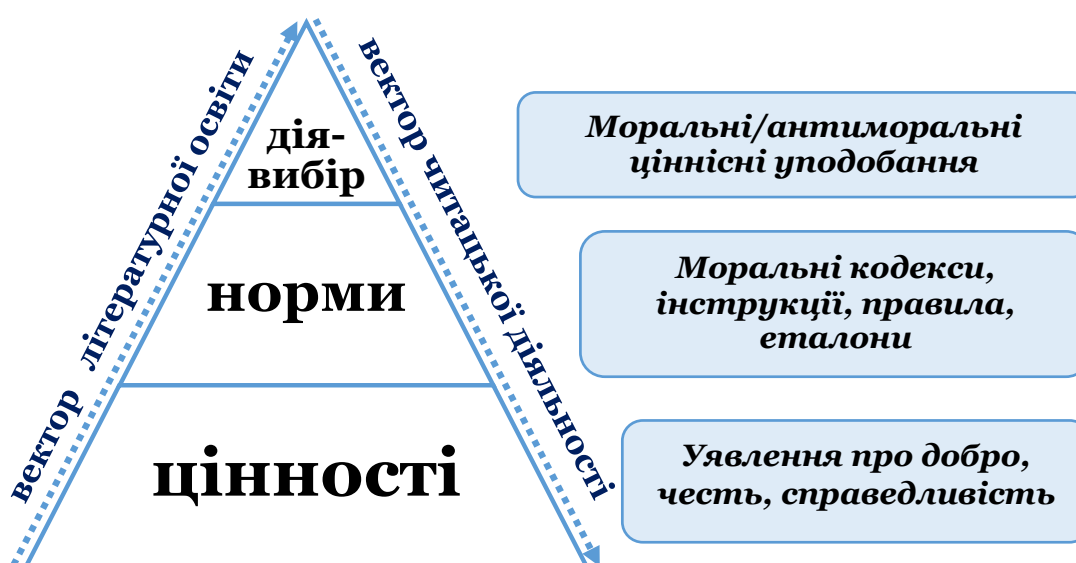

Рис. 1.12. Складові формування морально-етичної свідомості та культури (за Анатолієм Фурманом)

Джерело: побудовано автором

Запропонована модель містить складові, що репрезентуються в цінностях із їх набором уявлень про людські чесноти (честь, совість, добро, вірність, справедливість), регулюються набором норм, про які знає або/і здогадується суб'єкт. Вони матеріалізуються в систему правил, порад, алгоритмів, інструкцій, а моральна позиція, ставлення, відношення, активність визначаються характером дій-виборів між етичними чи неетичними ціннісними уподобаннями, що здійснюються свідомо/неусвідомлено.

Під час реалізації тієї чи іншої запропонованої нами моделі в системі літературної освіти слід зважати на три моменти. Необхідно формувати ціннісно-етичні норми, що в результаті забезпечать сформовану морально-етичну культуру учня-читача/учениці/читачки; урахувувати психологічний аспект, ідеологічну складову, що регулюють діяльність і пове-

дінку суб'єктів літературної освіти. І дуже важливо учнів-читачів постійно ставити в ситуацію вибору, прийняття рішення і персональної відповідальності за них. Для цього потрібно засобами вивчення художнього твору конструювати нестандартні/нетипові/несподівані ситуації морально-ціннісного вибору читача/читачки. Таке сконструйоване на літературному занятті розвиткове (едукативне) середовище має містити триєдність, що й регулюватиме поведінкову діяльність кожного суб'єкта літературної освіти й учнівського колективу взагалі.

До них належать: цінності й ціннісні орієнтації, етичні поведінкові норми, способи дій.

Єдність складових моделей і ціннісна система етико-естетичного наповнення літературного заняття має зорієнтувати вчителя на визначення цільових завдань, вибір соціогуманітарних ідеалів/настанов/смислів із художнього твору, шляхів реалізації, способів читацьких дій і конструювання ціннісно-етичних ситуацій для особистісного прийняття рішення учнями-читачами.

Ціннісна сфера особистості та її розвиток представлено поняттям «аксіогенез». У цьому контексті цікавим і перспективним є підхід Анатолія Фурмана. На його думку, інваріантами становлення й розвитку аксіосфери є квадрига компонентів: «а) когнітивні або інтелектуальні цінності (вартісні усвідомлення моралі та етики); б) соціальні цінності (нормативно-регулятивна або діяльнісна складова); в) екзистенційні (світоглядні морально-етичні вартості); г) абсолютні (духовні) вартості, що притаманні людині як універсуму» (Фурман А. В., 2002, с. 96).

У праці нами вибудовуються логіко-семіотичні моделі на основі філософії триєдності/тріадності. Не заперечуючи чотирьохкомпонентний підхід до аксіосфери як предмета психологічного пізнання А. Фурмана, подаємо її в такому варіанті:

**Рис. 1.13. Компоненти аксіосфери
як предмета психологічного пізнання**

Джерело: складено автором за ідеями А. Фурмана

Запропонована логіко-семіотична модель демонструє, що аксіосфера особистості людини організована навколо трьох базових компонентів, а вершинним є прагнення кожного/кожної людини бути/стати духовно-багатою Я-особистістю, яка свою життєдіяльність будує за вищими духовними законами. Урахування першого компонента забезпечить етапність реалізації життєвих сенсів нині. Це базова річ для будь-якої людини.

Другий – сприятиме врахуванню смислових чинників, що забезпечить внутрішню гармонійність життєактивності людини, визначить її поведінкову спрямованість у довкіллі, сус-

пільстві, колективі.

Третій компонент допомагає людині вибудувати системи цінностей і вартісних норм, що забезпечать її умотивованість, потребу і здатність самореалізовуватися, саморозвиватися як високорозумна істота, яка хоче досягти вершини: жити і діяти за вищими духовними законами, нормами. Тому вершинним/ідеальним/еталонним є компонент «Морально-духовна Я-особистість».

Напрацювання А. Фурмана, репрезентовані нами в логіко-семіотичній моделі, свідчать про те, що ціннісно-етична стратегія реалізації літературної освіти передбачає гармонійно-інтегровану природу та містить три складові, навколо яких вибудовується діалогова платформа літературного заняття: раціонально-логічна, художньо-естетична й духовно-етична.

СТАВЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЦІННІСНО-ЕТИЧНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНИХ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ

Бачити – це мистецтво бачити те, що не видно.

Джонатан Свіфт

***Бачити – значить переживати світ таким,
яким він є, пам'ятати – переживати світ таким,
яким він був ..., але уявляти – означає переживати
світ таким, яким він не є і ніколи не був,
але яким може бути.***

Деніел Гілберт

***Ми повинні бути готові позбутися життя,
яке планували, щоб мати життя, яке на нас чекає.***

Джозеф Кемпбел

Державний стандарт базової середньої освіти розглядає структуру компетентності, в якій об'єднувальними є особистісні якості або/і ставлення. За визначенням: «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Проблема цінностей – це проблема ціннісного ставлення людини до себе, світу, усього, що оточує її.

Поняття «ставлення» по-різному потрактовується вченими. Воно багатозначне й загальнонаукове. Розглядається у філософії, психології, соціології, педагогіці. Ґрунтовно проаналізувала поняття Ковальчук Анна Сергіївна. Вчена використала напрацювання В. Бехтерева, О. Лазурського, О. Асмолова, О. Ковальова, Ю. Платонова, С. Рубінштейна. На основі досліджень зазначених учених Анна Ковальчук робить висновок: «ставленням можна назвати індивідуальний суб'єктивний внутрішній стан відносно речей та подій на основі попе-

реднього життєвого досвіду, що певним чином відобразився на свідомості людини» (Ковальчук Анна, 2021, с. 68).

Для досягнення результатів діяльності взагалі й виокремлених Держстандартом груп результатів навчання школярів зокрема, ефективності й успішності суб'єктів освіти важливо враховувати регулювальну функцію ставлень, на якій наголошував розробник психології ставлень Володимир Миколайович М'ясищев (академік).

Ученим В. М'ясищевим виокремлено як види ставлень потреби, інтереси, мотиви, оцінки, емоції, почуття, волю, увагу, переконання, спрямованість. У контексті розвитку положень В. М'ясищева сучасні вчені (М. Кузнецов, П. Макаренко, С. Ларіонов, Е. Старовойтенко, А. Ісаєва) вибудовують різноманітний набір видів ставлень. Так чи інакше вони перегукуються з тим, що було запропоновано Володимиром Миколайовичем М'ясищевим: «суб'єкт-суб'єктні ставлення», «суб'єкт-об'єктні ставлення», «ставлення до себе» (М'ясищев Володимир, 1982). Серед видів ставлень виокремлюємо «ціннісне ставлення». Воно виражає відношення й оцінку особистості будь-кого/будь-чого, визначає її/його значущість.

Змістове наповнення поняття подаємо в нашому розумінні.

Ставлення – система індивідуальних/вибіркових/усвідомлених зв'язків особистості учня-читача/учениці-читачки з читацькою дійсністю, що відображають узаємозалежність потреб читача/читачки з літературно-мистецькими текстами/явищами/нормами й утворюються на основі життєвого/читацького/літературного досвіду на сьогодні з урахуванням перспектив розвитку Я-особистості.

Пропонуємо наш варіант розуміння поняття «ціннісне ставлення», зважаючи на наукові дослідження та досвід учених, практиків і власний.

Ціннісне ставлення – система потреб/прагнень/переко-
нань учня-читача/учениці-читачки, що в їх свідомості поста-
ють як важливі/значущі/ідеальні, мають певну цінність на
сьогодні та є основою для подальшого розвитку нових якостей
читача, його/її як особистості – Людини-Культури.

Поняття «ставлення», «ціннісне ставлення» подаємо логіко-
семіотичною моделлю, використовуючи напрацювання назва-
них вище учених.

Ставлення, як домінувальне, визначає життєвий шлях
особистості. Володимиром М'ясищевим вибудовано трискладо-
ву структуру ставлень, що містить такі компоненти: когнітив-
ний, емоційний і поведінковий (мотиваційно-поведінковий).

**Рис. 1.14. Трискладова модель ставлень
із позиції ціннісної стратегії**

Джерело: авторська модель

Запропонована модель ставлень із позиції ціннісної стратегії містить три компоненти: емоційний, когнітивний і діяльнісний. Науковці третій компонент називають або за В. М'ясищевим – поведінковий, або використовують ще такі варіанти, орієнтуючись на різних суб'єктів освіти: мотиваційно-поведінковий компонент (Анна Ковальчук), діяльнісний (Ганна Тимошук), діяльнісно-вольовий (Марія Кейв), особистісно-діяльнісний (Тетяна Пилипишко), комунікативно-діяльнісний (Сиражутдин Рабазанов), поведінково-діяльнісний (Кристина Шевчук), творчий (Мілена Ярославцева).

Ми беремо до увагу ту вимогу, що прописана в Державному стандарті базової середньої освіти, – урахування діяльнісної складової в організації освітнього процесу. Виокремлені нами ключові компоненти ціннісного ставлення особистості в системі літературної освіти мають змістове наповнення.

Емоційний компонент передбачає вияв і прояв фундаментальних емоцій учнів-читачів у позитивному, негативному, нейтральному чи/і суперечливому ставленні: інтересу, радості, подиву, зацікавленості, страху, сорому, гніву в процесі опрацювання художнього твору, спілкування один з одним, у діалозі з «автором-персонажами-учителем-однокласниками». Конструюючи модель літературного заняття, вибудовуємо систему освітніх ситуацій. Вони мають «поставити» учнів-читачів у позицію вибору/прийняття/відповідальності за обране рішення/поведінкову модель/ціннісно-етичну норму.

Когнітивний (оціночний) компонент – це сукупність знань, норм, уявлень про цінності, морально-етичні норми, виявлення їх у тексті художнього твору з метою усвідомлення їхньої значущості для читацької та морально-духовної саморегуляції. Цей компонент передбачає здатність до оцінного судження, висловлення свого ставлення, власної точки зору до описаного автором, до спілкувальної діяльності у процесі вивчення художнього твору із суб'єктами освітнього процесу. На цьому рівні учні роблять свій вибір, демонструють читацьку/

людську/громадянську позицію.

Реалізація його може бути рівнева:

1) **«ставлення-до-суб'єкта»:** до себе; до учнів-читачів; до вчителя літератури; до соціальних груп; до літературних персонажів;

2) **«ставлення-до-об'єктів»:** до оточуючих предметів (шкільного майна), до навчальних засобів (підручника, комп'ютера), до продуктів праці учасників освітнього процесу (виробів, поробок, текстів);

3) **«ставлення-до-подій»:** до значущих подій у класі-школі-державі-світі; до перемог однокласників (у спорті, навчанні, трудовій, художньо-мистецькій діяльності); до труднощів своїх-однокласників-оточуючих; до раптових змін, непередбачуваних/екстремальних ситуацій.

Діяльнісний (конативний) компонент виконує практико-перетворювально-поведінкову функцію. Містить сукупність читацьких навичок щодо аналізування/інтерпретування ХТ; наявність мотиву читацьких дій, проявлення вольових якостей, уваги тощо (поведінковий компонент за Володимиром М'ясищевим). Дозволяє оцінити, обрати, перетворити читацькі цінності в особистісно значущі, продемонструвати це в продукті літературно-творчої діяльності, у поведінковому форматі під час літературного заняття, позакласній або/позашкільній життєдіяльності. Продукувати на основі умовно змодельованої картини життя літературних персонажів свої власні тексти, демонструючи можливу модель ціннісно-етичних норм, ставлень.

Вершинним у реалізації моделі ціннісного ставлення особистості учня-читача/учениці-читачки є формування критично-мислячої та «долаючої», «опановуючої» (за Галиною Гончаровою і Станіславом Ларіоновим) Я-конкурентоспроможної Людини-Культури. Ця значуща функція («опановуюча або долаюча»), що ми виокремили за працею дослідників, потрактована в такий спосіб: «Стійкість і постійність активних

ставлень дозволяють особистості підтримувати власну надійність і протистояти діям середовища, **долати опір** (*виділ. наше*) зовнішніх умов, боротися з перешкодами та досягати поставлених цілей, здійснювати реалізацію своїх намірів усупереч несприятливим умовам середовища. За рахунок цього поведінка стає цілісною та стійкою для самого суб'єкта, передбачуваною та прогнозованою – для оточуючих (Галина Гончарова, Станіслав Ларіонов, 2017, с. 131).

Зазначена функція узгоджується з принципом «опозиції» або/і «дуальності», розкрита в дослідженні Олени Мерзлякової. Поєднання позицій, здатність до само/взаємо/визначення, сприйняття/прийняття, не-сприйняття/не-прийняття описаних або реальних ставлень у життєдіяльності учнів-читачів набуватиме «життєвої значущості». На думку дослідниці, поєднання опозиційних позицій можливе через прийняття себе: «Саме прийняття власного «Я» і буде тією центральною позицією, крапкою балансу, що надасть людині відчуття рівноваги й дасть їй змогу більш зважено й тверезо поставитися до навколишнього світу» (Мерзлякова Олена, 2017, с. 96). Урахування цього забезпечить появу/напрацювання/формування здатності учнів-читачів бути врівноваженим в особистісній позиції до прочитаного/побаченого/висловленого.

Прийняття власного «Я», толерантне ставлення до інших людей, конструктивна взаємодія і відчуття єдності зі світом (зазначає авторка) сприятиме знаходженню балансу за чотирма параметрами відносин із собою та світом, «дасть змогу людині на практиці реалізувати формулу соціально-психологічного здоров'я та професійного (*читацького – доповнення наше*) успіху» (Мерзлякова О., 2017, с. 96).

Пропонуємо авторський варіант поняття, яким будемо послуговуватися, вибудовуючи системну роботу з учнем-читачем/ученицею-читачкою під час літературних занять.

Ціннісне ставлення до художнього твору – індивідуально-психологічне утворення Я-особистості на основі емоційно-мотиваційної, когнітивної та діяльнісно-поведінкової сфер, що відбиває інтеграцію літературних знань, ціннісних орієнтацій, практичних читацьких навичок, особистісних якостей і принципових/конструктивних позицій учня-читача/учениці-читачки до прочитаного художнього твору і творчо реалізується ним/нею у власний літературний продукт.

У наступних розділах нами буде запропонована низка логіко-семіотичних моделей та орієнтовних основ читацької діяльності суб'єктів літературної освіти щодо:

- 1) ціннісного вивчення художнього твору;
- 2) дослідження системи цінностей літературних персонажів;
- 3) дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії;
- 4) дослідження ціннісно-етичної переорієнтації персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної діяльності.

ЦІННІСНО-ЕТИЧНА ПРОГРАМА АВТОРА/ПЕРСОНАЖА/ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ/ УЧНЯ-ЧИТАЧА/УЧЕНИЦІ-ЧИТАЧКИ

Читацька діяльність суб'єктів літературної освіти за аксіологічною стратегією та в її межах формування аксіологічної компетентності учня-читача/учениці-читачки є базовою в системі літературних занять. Організація такої читацької діяльності регулюється ціннісно-етичною програмою, що передбачає три складові для відпрацювання: «аксіо-сфера автора», «аксіодомінанти художнього твору», «аксіо-стратегії персонажа», де визначено їх вектори та компоненти.

Вивчення аксіосфери письменника

Осмислення ціннісної моделі життєдіяльності автора та художнього твору потребує упорядкованості й системності в роботі із суб'єктами літературної освіти. Вивчення художнього твору з позиції ціннісно-етичних норм, що закладені в тексті, виявлення аксіосфери постаті письменника, осмислення ціннісних пріоритетів образів-персонажів мають бути керованими процесами. Побудова ціннісно-етичної програми розставляє певні акценти для її реалізації. Виокремивши аксіосферу письменника, учень-читач/учениця-читачка розпочинає входження в художній світ літературного твору. Тому шлях усвідомлення концептуально-змістового в художньому творі власне розпочинається з постаті письменника. Відповідно вчителів літератури необхідно для 5–8 класів продумати набір ситуацій із життя письменника, що продемонструють сповідувану автором систему/набір/перелік цінностей, етичних норм. Простежити, як вони вплинули/втілені/зреалізовані в тканині художнього твору та системі різнотипних образів.

Пропонуємо логіко-семіотичну модель вивчення постаті

письменника з позиції аксіогенезу (рис. 1.15).

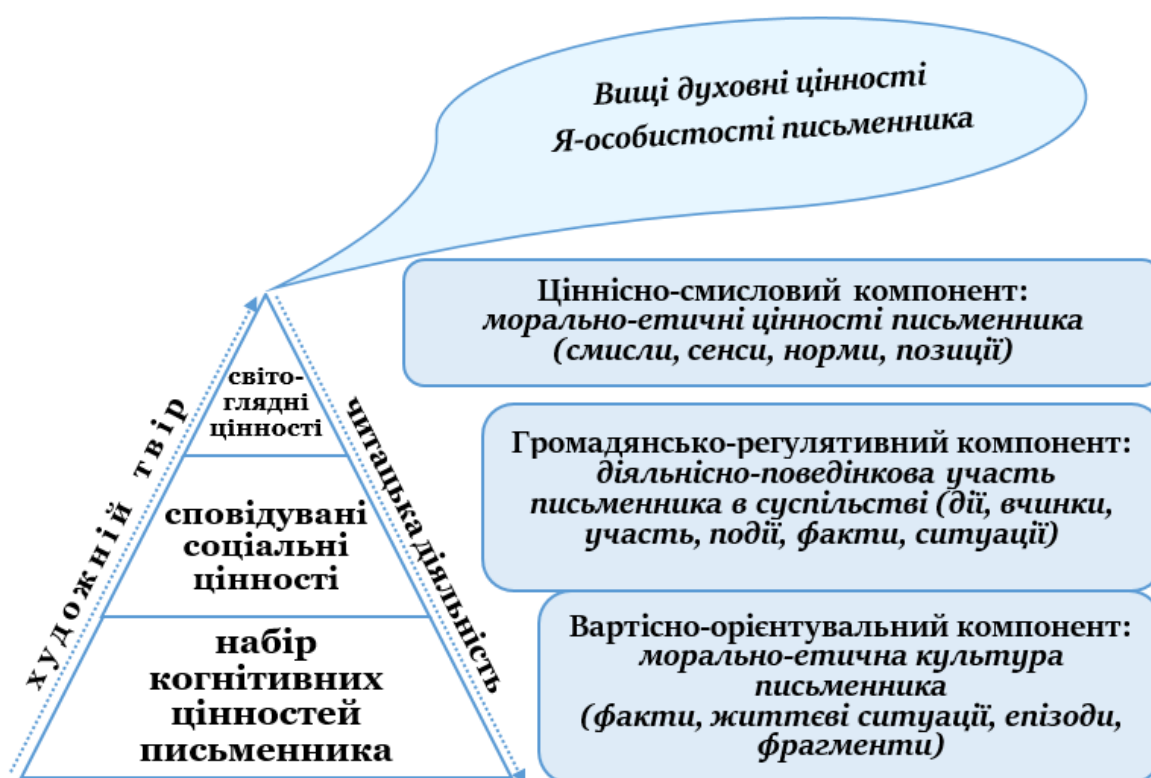

Рис. 1.15. Вектор, складові та компоненти вивчення аксіосфери письменника

Джерело: авторський варіант

Необхідно відібрати вартісно-орієнтувальні факти і життєві епізоди з біографії письменника, що забезпечать розуміння, які морально-етичні норми домінували в його житті: як/чим жив/керувався/діяв письменник, якою була його діяльно-поведінкова участь у житті суспільства. Педагог має назвати події/активності/ситуації, в яких і розкриваються сповідувані соціальні цінності. Через художній твір, літературних персонажів, озвучені фрагменти біографії майстра слова переконуємося в його світоглядних вартостях. Для цього треба виокремити в особі письменника його сенси, сенси, норми, за якими він жив/діяв/утілював, виявляючи громадянську/

життєву/письменницьку позиції. Такий підхід допоможе учням-читачам вибудувати власну аксіосферу, щоб стати Людиною-Культури.

Ціннісне вивчення художнього твору

Вивчення художнього твору та виявлення ціннісно-етичних норм, якими «пронизано» зміст тексту загалом і літературних персонажів зокрема, потребують виокремлення пріоритетів. Такими пріоритетами можуть бути концепти, модуси, семантичні коди тощо. З цією метою вчитель має допомогти учням-читачам віднайти ключовий концепт, навколо якого «зав'язуються» духовно-моральні, ціннісно-етичні норми художнього твору.

Реалізація наступної логіко-семіотичної моделі ціннісного вивчення художнього твору (рис. 1.16) потребує врахування низки складових та елементів трьох компонентів: вартісно-орієнтувального, громадянсько-регулятивного та ціннісно-смислового. Із цією метою необхідно спочатку на підготовчому етапові вивчення художнього твору самому вчителєві-словеснику виокремити ціннісно-цільовий орієнтир літературної теми та художнього твору. Саме це під час конструювання моделей літературного заняття з вивчення художнього твору допоможе визначити морально-духовну наповнюваність усього твору загалом. Наступний крок – виділити висхідний концепт, навколо якого відбуваються всі події/колізії між літературними персонажами. Далі маємо відібрати сцени/картини/дії, що власне розкривають смисли і сенси, що увідповіднюються обраному концепту. Погоджуємося з Ю. Бондаренком, що доречний/оптимальний/стратегічний концепт «на початку аналізу є принципово важливим...; є провідним змістоутворювальним чинником для всього тексту ...» (Бондаренко Юрій, 2013, с. 3).

Вдалий набір епізодів/ситуацій/сцен із художнього твору допоможе учням-читачам сприйняти/усвідомити/інтерпрету-

вати зміст твору, визначити його проблематику та зрозуміти реальні картини життя в зіставленні з умовно змодельованими подіями/героями/ціннісними моделями. Через вчинки/дії/мовлення персонажів учні-читачі вибудовуватимуть у своїй уяві діяльнісно-поведінкову модель «життєдіяльності» героїв, вичленятимуть/погоджуватимуться/заперечуватимуть їх ціннісну вартісність.

Усвідомлення значущості ключового концепту художнього твору загалом або/і відібраних дій/сцен/картин допоможуть учневі-читачу/учениці-читачці формувати власне ціннісне ставлення до художньої та реальної дійсності. У перспективі (близькій або/і далекій) обирати таку стратегію дій, щоб жити і діяти за вищими духовними законами і нормами, стати конкурентоспроможною Я-особистістю, патріотично зорієнтованою, Людиною-Культури.

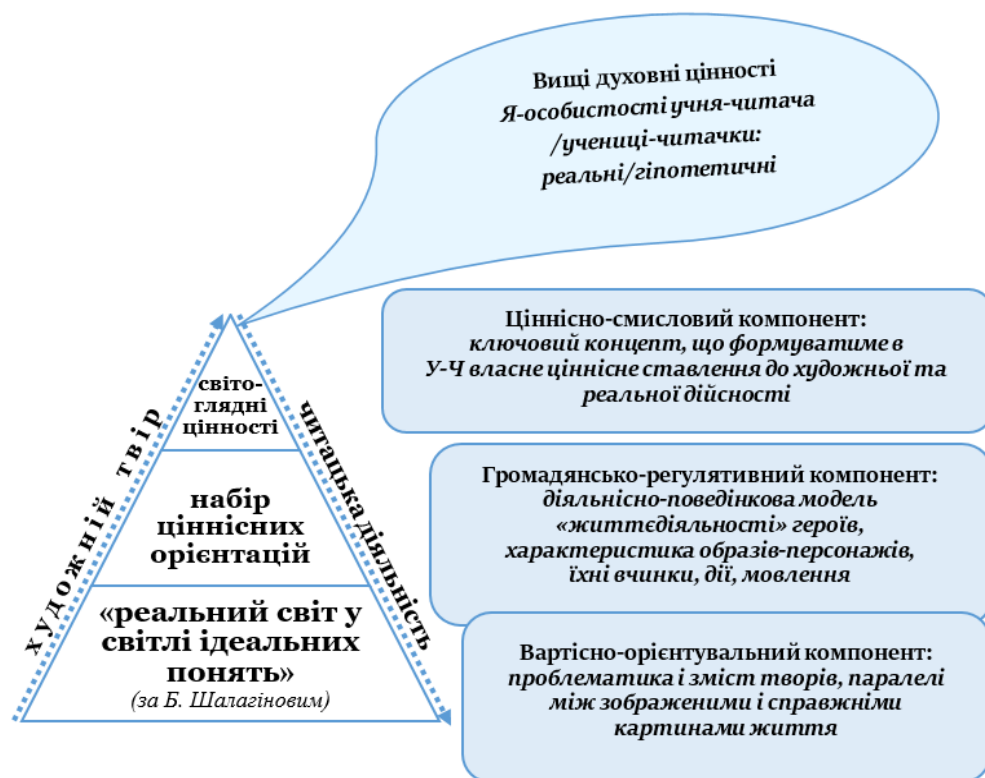

Рис. 1.16. Складові та компоненти ціннісного вивчення художнього твору

Джерело: авторський варіант

Під час літературного заняття продемонстрована модель (рис. 1.16) може реалізовуватися за такою орієнтовною основою дій суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО).

*ОРІЄНТОВНА ОСНОВА ДІЙ
СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ (ООД СЛО)
ЦІННІСНОГО ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ:*

1. Пошук ціннісно-сміслового орієнтиру-концепту художнього твору.
2. Виокремлення висхідного концепту, навколо якого відбуваються всі події/колізії.
3. Відбір епізодів/ситуацій/сцен із художнього твору до центрального концепту.
4. Прочитання сенсів/сміслів/підтекстів за обраним концептом.
5. Робота на сприйняття/усвідомлення/інтерпретування змістів твору.
6. Визначення проблематики, системи дійових осіб, що узгоджуються з провідним концептом.
7. Конструювання діяльнісно-поведінкової моделі «життєдіяльності» героїв за обраними картинами/сценами/подіями з художнього твору.
8. Проговорювання власне ціннісного ставлення до художньої та реальної дійсності учнем-читачем/ученицею-читачкою за прочитаним художнім твором.
9. Продукування авторських текстів щодо розуміння відмінностей/спільностей між реальними картинами життя в зіставленні з умовно змодельованими подіями/героями/ціннісними моделями.
10. Особистісний вибір учнем-читачем/ученицею-читачкою ціннісно-етичних норм для побудови персональної моделі Людини-культури.

Реалізація наступної логіко-семіотичної моделі щодо системи цінностей літературного персонажа нами буде вбудовуватися за напрацюванням Юрія Бондаренка (с. 3–4) та представлена нами як орієнтовна основа дій суб'єктів літературної освіти.

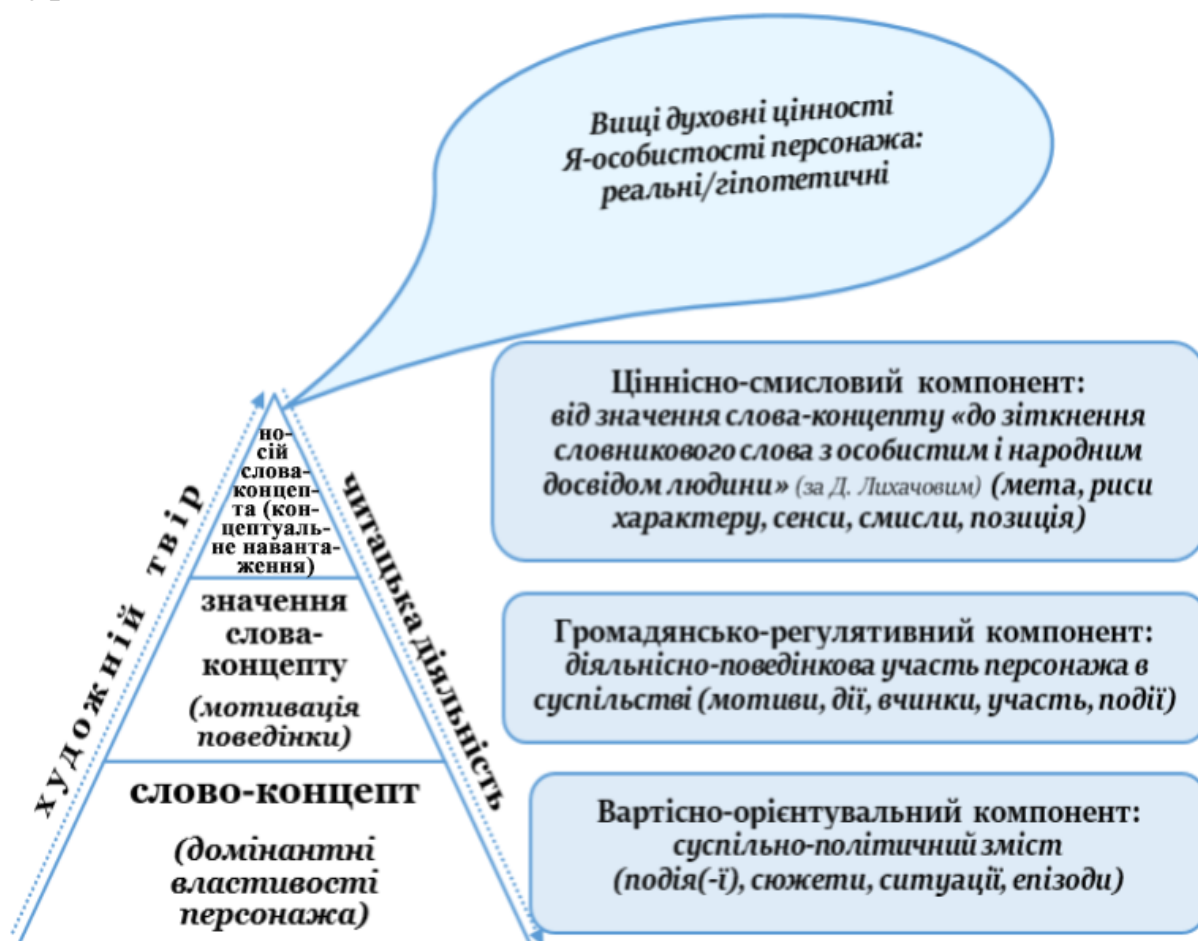

Рис. 1.17. Вектор, складові та компоненти дослідження системи цінностей персонажів

Джерело: авторський варіант

**ОРІЄНТОВНА ОСНОВА ДІЙ
СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ (ООД СЛО)
ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ПЕРСОНАЖІВ:**

1. Цільовий орієнтир, що визначає духовну сутність літературного (-их) героя (-їв).

2. Віднайдення у творі точки «уходження» персонажа в його ціннісно-цільову систему.
3. Відбір сцен/картин/дій, що демонструють домінуюльну ціннісно-етичну норму літературного персонажа.
4. Виокремлення фрагментів, що виявляють цінності персонажа через його монологічне/діалогічне мовлення, роздуми, судження інших дійових осіб, авторські відступи.
5. Здійснення коментованого читання відібраних фрагментів та акцентування уваги на загальнолюдських нормах морально-етичного, суспільно-політичного і духовно-культурного змісту.
6. Дослідницька робота учнів-читачів із фрагментами художнього твору: виявлення/виписування/коментування художніх висловів відповідно до центрального концепту.
7. Тлумачення/коментування/дискутування над смислами/значеннями/сенсами в контексті обраного концепту з метою виявлення/розуміння/не-сприйняття поведінкової моделі життя героїв.
8. Узагальнення сукупного змісту дій/вчинків/поведінки літературних персонажів відповідно до ключового концепту.
9. Пояснення поведінкових проявів персонажів, розуміння психології вчинку, виокремлення його/її індивідуальної цінності, мети/сенсу/змісту життя через конструювання ціннісної моделі/схеми/порівняльної таблиці.
10. Усвідомлене ставлення учня-читача/учениці-читачки до внутрішнього світу літературного героя, ціннісно-цільової стратегії персонажа, концепції життя та узгодженості з його духовним образом.

Дотримання запропонованої ООД СЛО зrealізує закладені смисли в логіко-семіотичну модель (рис. 1.17) щодо дослідження цінностей персонажів. Модель містить три компоненти.

Вартісно-орієнтувальний компонент передбачає вибір події/ситуацій/епізодів суспільно-політичного змісту, що впливали на конструювання образу персонажа письменником. Він узгоджується зі складовою «слово-концепт», що власне стане орієнтиром до виявлення домінантних властивостей персонажа.

Громадянсько-регулятивний компонент допоможе виявити діяльнісно-поведінкову участь літературного героя в житті. Розуміння значення слова-концепту (другий складник) сприятиме виокремленню мотивів поведінки персонажа в тій чи іншій описаній автором події/ситуації/вчинковій дії.

Ціннісно-смісловий компонент і складник «носій слова-концепту» забезпечать розуміння умовно сконструйованої концептуальної моделі життя персонажа, його мотивів і ціннісно-цільових стратегій, що узгоджуються/неузгоджуються з точкою зору автора/дійових осіб/учнів-читачів відповідно до духовно-етичного образу Людини-Культури.

Узгоджувальна діяльність суб'єктів літературної освіти щодо осмислення ціннісно-етичних моделей «життєдіяльності» літературних персонажів увідповіднюється з такою моделлю (рис. 1.17).

Логіко-семіотична модель «Дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії» вибудувана на основі філософії триєдності. Реалізація моделей може здійснюватися як паралельно, так і окремо. Вибір залежатиме від змісту і тканини художнього твору. Архітектоніка й комбінація персонажів також впливатимуть на вибір варіанта дослідження ціннісних моделей літературних героїв.

Ідея міжперсонажної взаємодії в контексті дослідження ціннісних і цільових пріоритетів персонажів у процесі шкільного аналізу літературного твору належить Юрію Бондаренку.

Ми ставили за мету візуалізувати діяльнісну співпрацю суб'єктів літературної освіти з означеної проблеми та запропонувати орієнтовну основу дій.

Проблема взаємодії/протидії/споглядальної позиції героя і тих обставин, у яких він опинився, посідає суттєве місце в художньому творі. Розгляд цієї позиції в контексті ціннісно-етичних норм і ціннісного ставлення учнів-читачів власне забезпечить діалогову платформу літературного заняття.

Розроблена логіко-семіотична модель «Дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії» є значущою для реалізації ціннісного ставлення особистості учня-читача/учениці-читачки та формування критично-мислячої, «долаючої», «опановуючої» (за Галиною Гончаровою і Станіславом Ларіоновим, 2017) Я-конкурентоспроможної Людини-Культури. Ця функція (нами вона описана вище – прим. автора) узгоджується з принципом «опозиції» або/і «дуальності» (розкрита в дослідженні Олени Мерзлякової, 2017). Поєднання позицій, здатність до само/взаємо/визначення, сприйняття/прийняття, не-сприйняття/не-прийняття описаних або реальних ставлень, змодельованих/описаних/поданих автором художнього твору відіграватимуть впливову роль у життєдіяльності учнів-читачів і набуватимуть для них «життєвої значущості». На думку дослідниці, поєднання опозиційних позицій можливе через прийняття себе, зіставлення/оцінювання/визначення своїх пріоритетів у наборі ціннісно-етичних норм учнем-читачем/ученицею-читачкою для перспективного майбутнього.

Реалізація ціннісно-етичної спрямованості неможлива без низки конфліктних ситуацій/колізій/протистоянь, що моделюються письменником. Через них мають пройти літературні персонажі та виявити свою позицію/ставлення/внутрішнє ество. Літературний персонаж у таких «випробуваннях» або реалізує свою духовно-моральну програму, або програє, або примиряється зі своєю «нещасною долею». Підтримуємо твердження Ю. Бондаренка, що в цій ситуації учень-читач/уче-

ниця-читачка мають з'ясувати реалії, які доводиться переборювати/відстоювати/споглядально приймати літературним персонажам, щоб досягти/утвердити/втратити бажане. Ці обставини, на думку вченого, є суспільно-історичного, приватного та природного характеру.

Саме міжперсонажна взаємодія/конфліктування/суперечка мають стати основою діалогічної платформи літературного заняття, увиразнити ціннісно-етичну стратегію під час конструювання та набору освітніх ситуацій, через які «пройдуть» учні-читачі, щоб «вибудувати себе-в-цьому світі» і «своїм життям до себе дорівнятися», «побачити-в-собі» того, «чого ти сам не розумієш» (за Лесею Українкою, «Лісова пісня»), щоб «світ по-новому відкривати» (за Максимом Рильським).

Рис. 1.18. Вектор, складові та компоненти дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії

Джерело: авторський варіант

Логіко-семіотична модель «Дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії» вибудовувалася з урахуванням зазначених вище компонентів. Останні увідповіднюються з такими складовими: мова і мовлення персонажів, поведінка дійових осіб, конфлікт цінностей.

Вектор дослідження безпосередньо вибудовується з урахуванням принципу «творо/тексто/читацькоцентризму» через читацьку діяльність школярів. Із цією метою відбираються фрагменти з художнього твору, у них виокремлюються образні вислови персонажів, відстежуються вчинково/поведінкові/дії, розгортання конфліктів/суперечок/колізій, що забезпечують реалізацію громадянсько-регулятивного компонента моделі.

Через конфлікт цінностей і виявлення його в художньому творі допоможемо учневі-читачу/учениці-читачці «зрозуміти/обрати себе – вступити в позитивний діалог з іншими людьми, навчитися розуміти себе/їх» (за Ганною Токмань).

У такий спосіб ми відпрацюємо ціннісно-смісловий компонент моделі та виокремимо набір ціннісних варіантів літературних персонажів, зрозуміємо духовний світ і вимір кожного з них, а також з'ясуємо, хто є: спільники/антагоністи; друзі/вороги; партнери/супротивники/споглядальники. Це дасть можливість кожному/кожній вибудувати співпрацю/узаємодію/партнерство, щоб зрозуміти «себе-в-художньому творі» і «для чого, для втілення якої істини, для відображення якої ідейно важливої риси дійсності героя змальовано таким, а не інакшим ...» (за Григорієм Гуковським, 2000, с. 128).

Пропонуємо скористатися орієнтовною основою дій для реалізації поданої вище моделі (рис. 1.18).

*ОРІЄНТОВНА ОСНОВА ДІЙ
СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ (ООД СЛО)
ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ
НА РІВНІ МІЖПЕРСОНАЖНОЇ ВЗАЄМОДІЇ:*

1. Відбір конфліктних ситуацій, через які проходять літературні персонажі для досягнення своєї мети.

2. Виокремлення монологів/діалогів/реплік/образних висловів для з'ясування складності випробувань, що проходять дійові особи.

3. Дослідження подібності/протилежності поглядів головного героя з іншими літературними персонажами; виявлення героїв-союзників-однодумців-антагоністів.

4. Визначення сутності подібності/протилежності поглядів; виявлення однотипності/різnobійності/пасивності дій персонажів у тій чи іншій ситуації, за тих чи інших обставин.

5. Виявлення сюжетних/позасюжетних елементів, що беруть участь у формуванні образу персонажа.

6. Осмислення ціннісно-етичних орієнтацій персонажів через узаємодію/протидію/вичікування; успіх/поразки в тій чи іншій ситуації, під час тої чи іншої події.

7. Фіксування поведінкових стратегій літературних героїв через аналіз/інтерпретування/реінтерпретацію вчинків, дій, поведінки, характерів, поглядів персонажів, обставин, причин, стосунків, поглядів.

8. Аналізування та інтерпретування поведінкової моделі літературних героїв через осмислення описів (портретних, пейзажних, інтер'єрних, екстер'єрних), хронотопів (узаємозв'язку часових і просторових відносин у художньому творі), художніх засобів.

9. Виявлення духовного виміру кожного з персонажів, зображених у тексті, та його візуалізація.

10. Упорядкування ціннісно-етичної моделі учня-читача/учениці-читачки та їх особистісний вибір ціннісного

ставлення до описаного під час вивчення художнього твору загалом, міжперсонажної взаємодії зокрема.

Логічним завершенням роботи над проникненням у художньо змодельований світ літературних персонажів і тканину літературного твору є виявлення ціннісно-етичної переорієнтації літературних персонажів, ціннісного ставлення до них учнем-читачем/ученицею-читачкою. Мета поданої далі логіко-семіотичної моделі (рис. 1.19) – це виявлення векторного різноманіття в поглядах, орієнтаціях, поведінкової моделі персонажів у художньому творі з одного боку та ставлень учнів-читачів у процесі літературної діяльності з іншого між різними світоглядними позиціями/оцінками/ставленнями.

Для реалізації запропонованої моделі надаємо орієнтовну основу дій суб'єктів літературної освіти, які відстежуватимуть ціннісно-етичну переорієнтацію персонажів за конкретними художніми творами. Важливо відстежувати також зміну/сталість сприйняття художнього твору, ціннісне ставлення до описаного чи конкретного літературного персонажа в самих школярів під час читацької діяльності.

Рис. 1.19. Модель ціннісно-етичної переорієнтації персонажів у художньому творі та учнів-читачів у процесі літературної діяльності

Джерело: авторський варіант

*ОРІЄНТОВНА ОСНОВА ДІЙ СУБ'ЄКТІВ ЛІТЕРАТУРНОЇ
ОСВІТИ В ДОСЛІДЖЕННІ ЦІННІСНО-ЕТИЧНОЇ
ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ Й
УЧНІВ-ЧИТАЧІВ У ПРОЦЕСІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:*

1. Відбір фрагментів із художнього твору, де змальовано моменти коливань/сумнівів/ціннісних варіантів.

2. Виявлення внутрішньої драми персонажа за умов того чи іншого конфлікту, що розігрується в його духовному просторі.

3. Виокремлення варіантів внутрішнього пошуку виходу з ситуації, стратегій залагодження/вирішення/поглиблення конфлікту, остаточного явного/прихованого/орієнтованого вибору літературним героєм.

4. З'ясування причин і наслідків, що призвели/спонукали/умотивували персонажа до зміни ціннісно-етичної поведінкової моделі.

5. Демонстрування учнем-читачем/ученицею-читачкою розуміння/несприйняття вибору/прийняття рішення персонажа.

6. Активізація ціннісного мислення учня-читача/учениці-читачки, ставлення-вибору до кінцевої позиції, що в результаті подій/поглядів/обставин зайняв персонаж.

7. Конструювання моделей ситуацій ціннісно-етичної переорієнтації персонажів з урахуванням різних світоглядних векторів учнем-читачем/ученицею-читачкою за відсутності таких у літературному творі з демонструванням особистісних ціннісних пріоритетів (реальних/можливих/гіпотетичних).

Сконструйовані з урахуванням ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень моделі занять допоможуть зайняти свою позицію, зробити індивідуальний ціннісний вибір, вибудувати аксіологічну траєкторію розвитку власного Я.

Професійно-фахова й культурологічно-просвітницька діяльність Учителя-духовного-інтелекту на зразках художніх творів і в повсякденному житті – учити й демонструвати учням уміння

***«дивитися-і-бачити» –
«слухати-і-чути» –
«читати-і-вчитувати»
– «говорити-і-діяти».***

**ЦІННОСТІ. НОРМИ.
ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ**

***Іноді ситуація стає проблемною лише через те,
що на неї певним чином дивляться,
а під іншим кутом правильний перебіг дій
може стати настільки очевидним,
що проблема зникає сама собою.***

Едвард де Бено

***Коли змінюєш свій погляд на речі,
змінюється й те, на що дивишся.***

Альберт Енштейн

***Ваш священний простір там,
де ви знову і знову виявляєте себе.***

Джозеф Кемпбелл

***Справжня подорож у відкриття полягає не в тому,
щоб прагнути знаходити нові пейзажі, а в тому,
щоб вміти по-новому побачити те, що нас оточує.***

Марсель Пруст

**КОДЕКС ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО ВИХОВАННЯ:**

Віра. Доброта. Прагнення до краси.
Надія. Чесність. Прагнення до свободи.
Любов. Щирість. Нетерпимість до зла.
Почуття гідності. Співчуття. Служіння правді.
Сумлінність. Милосердність. Обереганя життя.
Досконалість. Готовність до прощення. Мудрість.
Благородство. Відстоювання справедливості.

ОСНОВНІ НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ:

1. Українська ідея.
2. Державна незалежність України.
3. Самопожертва в боротьбі за свободу нації.
4. Патріотизм, готовність до захисту Батьківщини.
5. Єдність поколінь на основі віри в національну ідею.
6. Почуття національної гідності.
7. Історична пам'ять.
8. Громадянська національно-патріотична активність.
9. Повага до державних та національних символів.
10. Любов до рідної культури, мови, традицій.
11. Повага до Конституції України.
12. Підтримка владних чинників у відстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності.
13. Орієнтація власних зусиль на розбудову держави та розвиток народного господарства.
14. Прагнення побудувати справедливий державний устрій.
15. Протидія антиукраїнській ідеології.
16. Готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу.
17. Сприяння розвитку духовного життя українського народу.

ОСНОВНІ ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ:

1. Свобода.
2. Прагнення до соціальної гармонії.
3. Відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості.
4. Культура соціальних і політичних стосунків.
5. Пошана до закону.
6. Рівність можливостей.
7. Свобода слова.
8. Пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю влади.

9. Рівність громадян перед законом.
10. Самовідповідальність людини.
11. Права людини на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність тощо.
12. Суверенітет особи.
13. Право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, самовираження, участі в політичному житті, проведенні зборів тощо.
14. Готовність до захисту індивідуальних прав і свобод.
15. Обов'язки, що випливають із прав і свобод інших народів.
16. Повага до національно-культурних вартостей інших народів.
17. Повага до демократичних виборів і демократично обраної влади.
18. Толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним вартостям.
19. Пошана до праці як головного джерела суспільного добробуту.

ЦІННОСТІ РОДИННОГО ЖИТТЯ:

1. Подружжя вірність.
2. Піклування про дітей.
3. Піклування про батьків і старших у сім'ї.
4. Пошана предків, догляд за їхніми могилами.
5. Взаємна любов батьків.
6. Злагода та довіра між членами сім'ї.
7. Гармонія стосунків поколінь у сім'ї.
8. Демократизм стосунків, повага до прав дитини і старших.
9. Відповідальність за інших членів сім'ї.
10. Здоровий спосіб життя.
11. Дотримання народних звичаїв, оберігання традицій.
12. Гостинність.

13. Сімейна відкритість щодо суспільного життя.
14. Багатодітність.

ВАЛЕО-ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ:

1. Увага до власного здоров'я.
2. Прихильність до спорту і фізичної праці.
3. Гарт організму в процесі сімейного і громадського виховання.
4. Здоровий спосіб життя і протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо).
5. Дотримування правил гігієни в особистому, родинному, громадському житті, на виробництві тощо.
6. Прихильне ставлення до профілактики захворювань.
7. Увага до умов безпеки праці та охорони здоров'я громадян на виробництві.
8. Самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою.
9. Любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі.
10. Відчуття краси природи як Божого творіння.
11. Обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі.
12. Дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств.
13. Збалансованість раціоналістично-наукового (утилітарного) і духовного начал у господарському ставленні до природи.
14. Оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі.
15. Участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху «зелених».
16. Охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства.

(Джерело: Вишневецький О. Сучасне українське виховання / О. Вишневецький. – Л., 1996. – С. 234).

АБСОЛЮТНІ, ВІЧНІ ЦІННОСТІ ТА ЇХ АНТИПОДИ

Віра Надія Любов Доброта Чесність Справедливість Щирість Гідність Милосердя Прощення Досконалість Краса Свобода Нетерпимість до зла Великодушність Оберігання життя Мудрість Благородство	Добро Зло	Зневіра, атеїзм Безнадія Ненависть Жорстокість Нечесність Несправедливість Лукавство Самоприниження Байдужість Злопам'ятність Недолугість Потворність Неволя Пристосовництво Бездушність Убивство Безглуздя Підлість

МОРАЛЬНО-ГУМАНІСТИЧНІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ

Позитивні		Негативні	
Вдячність	Обожнення	Байдужість	Ніяковість
Великодушність	Патріотизм	Безжалісність	Пиха
Самовідданість	Підтримка	Жорстокість	Презирство
Відповідальність	Почесті	Заздрість	Приниження
Гідність	Привітність	Зверхність	Провина
Доброзичливість	Слава	Зловтіха	Розкаяння
Доброта	Смиренність	Зневага	Сором
Єдність	Співчуття	Зніяковість	Упередженість
Жалість	Справедливість	Зневіра	Холодність
Милосердя	Турбота	Лукавство	
Невинність	Умиротворення	Неприятність	
Обов'язок	Честь	Нехтування	

ІНТИМНО-ОСОБИСТІСНІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВІ СТАНИ

Позитивні		Негативні	
Близькість	Повага	Засудження	Помста
Відданість	Привітність	Лють	Приниження
Довіра	Прив'язаність	Незворушність	Пристрасть
Дружба	Прихильність	Недовіра	Ревнощі
Закоханість	Симпатія	Ненавість	Роздратування
Лагідність	Турбота	Ніжність	Самотність
Любов	Щастя	Обурення	Суперництво
Ніжність		Образа	

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ

Позитивні		Негативні	
Впевненість	Осяяння	Апатія	Нудьга
Гумор	Передчуття	Байдужість	Підозрілість
Зайнятість	Подив	Безпорадність	Приреченість
Зацікавленість	Поміркованість	Відчай	Розгубленість
Здивування	Прозріння	Жаль	Розчарування
Зосередженість	Просвітлення	Заклопотаність	Сарказм
Ентузіазм	Сконцентрованість	Замішання	Смуток
Інсайт	Цікавість	Невпевненість	Стурбованість
Інтерес		Неуважність	Сумнів

ЕСТЕТИЧНІ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ

Позитивні		Негативні	
Благоговіння	Натхнення	Буденність	Потворність
Велич	Обожнення	Відраза	Спустошеність
Вознесеність	Окрилення	Гидливість	Страждання
Гармонія	Піднесення	Дисгармонія	Упередженість
Довершеність	Святковість	Дисонанс	Цинізм
Захват	Смак	Низькість	
Захоплення	Співзвучність	Огида	
Краса	Сприйнятливність		
Милування	Такт		
Насолода	Урочистість		

ПЕРЕЛІК ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ

1. Агресивність	101. Захват	201. Помста
2. Азарт	102. Захищеність	202. Потворність
3. Активність	103. Захоплення	203. Похмурість
4. Апатія	104. Заціпеніння	204. Почесті
5. Апломб	105. Зацікавленість	205. Праота
6. Афект	106. Зачарованість	206. Презирство
7. Безпека	107. Збентеження	207. Привілейованість
8. Безтурботність	108. Збудження	208. Привітність
9. Бадьорість	109. Зверхність	209. Прив'язаність
10. Байдужість	110. Звитяга	210. Пригніченість
11. Безжалісність	111. Здивування	211. Приголомшеність
12. Беззахисність	112. Зібраність	212. Прикрість
13. Безнадія	113. Злагода	213. Приналежність
14. Безпечність	114. Злість	214. Приниження
15. Безпомічність	115. Зловтіха	215. Пристрасть
16. Безпорадність	116. Значущість	216. Приреченість
17. Безсилля	117. Зневага	217. Прихильність
18. Безумство	118. Зневіра	218. Причетність
19. Біль	119. Зніяковість	219. Приязнь
20. Благоговіння	120. Зосередженість	220. Пробудження
21. Благодатність	121. Зухвалість	221. Провина
22. Благополуччя	122. Інсайт	222. Прозріння
23. Близькість	123. Інтерес	223. Просвітлення
24. Боязнь	124. Іронія	224. Прострація
25. Буденність	125. Краса	225. Протириччя
26. Вагання	126. Кураж	226. Пустота
27. Вдячність	127. Лагідність	227. Радість
28. Великодушність	128. Лінь	228. Ревнощі
29. Велич	129. Лукавство	229. Розбрат
30. Веселоці	130. Любов	230. Розгубленість
31. Відвага	131. Лють	231. Роздратування
32. Відвертість	132. Меншовартість	232. Розкаяння
33. Відданість	133. Міра	233. Розкутість
34. Відкритість	134. Милування	234. Розпач
35. Відповідальність	135. Милосердя	235. Розрада
36. Відраза	136. Миролюбність	236. Розчарування
37. Відстороненість	137. Надія	237. Розчинення

38. Відчай	138. Напруження	238. Розчулення
39. Відчайдушність	139. Наполегливість	239. Самовідданість
40. Відчуженість	140. Насолода	240. Самовдоволення
41. Віра	141. Настороженість	241. Самовпевненість
42. Винятковість	142. Натхнення	242. Самозакоханість
43. Виснаженість	143. Небезпека	243. Самозвеличення
44. Влада	144. Невинність	244. Самотність
45. Вознесеність	145. Незворушність	245. Сарказм
46. Ворожість	146. Невдоволення	246. Свобода
47. Впевненість	147. Невизначеність	247. Святковість
48. Вразливість	148. Невпевненість	248. Сердечність
49. Врівноваженість	149. Недовіра	249. Симпатія
50. Втіха	150. Незавершеність	250. Скорбота
51. Втрата	151. Незадоволеність	251. Сконцентрованість
52. Гармонія	152. Незручність	252. Слабкість
53. Героїзм	153. Ненависть	253. Слава
54. Гидливість	154. Необхідність	254. Смак
55. Гідність	155. Неповноцінність	255. Сміх
56. Гіркота	156. Непотрібність	256. Смиренність
57. Гнів	157. Непримиренність	257. Смуток
58. Голод	158. Неприязнь	258. Сором
59. Гонор	159. Несамовитість	259. Спантеличення
60. Гордість	160. Неспокій	260. Співчуття
61. Горе	161. Несправедливість	261. Співзвучність
62. Грайливість	162. Нетерпіння	262. Сподівання
63. Гумор	163. Неуважність	263. Спокій
64. Депресія	164. Нехтування	264. Спорідненість
65. Дисгармонія	165. Ніжність	265. Справедливість
66. Дисонанс	166. Нірвана	266. Спрага
67. Доброзичливість	167. Ніяковість	267. Сприйнятливість
68. Доброта	168. Низькість	268. Спустошеність
69. Довершеність	169. Ностальгія	269. Сп'яніння
70. Довіра	170. Нудьга	270. Стабільність
71. Досада	171. Обережність	271. Стомленість
72. Дружба	172. Обов'язок	272. Страждання
73. Ейфорія	173. Обожнення	273. Страх
74. Екзальтованість	174. Образа	274. Стурбованість
75. Екстаз	175. Обурення	275. Суєта
76. Енергійність	176. Огида	276. Сум

77. Ентузіазм	177. Окрилення	277. Сумнів
78. Єдність	178. Опіка	278. Сум'яття
79. Єхидство	179. Острах	279. Суперництво
80. Жорстокість	180. Осяяння	280. Супротив
81. Жага	181. Очікування	281. Схвильованість
82. Жалість	182. Ошелешеність	282. Такт
83. Жалоба	183. Пасивність	283. Тепло
84. Жаль	184. Патріотизм	284. Тривога
85. Жах	185. Перевага	285. Туга
86. Журба	186. Передчуття	286. Турбота
87. Завзятість	187. Переляк	287. Умиротворення
88. Загроза	188. Печаль	288. Унікальність
89. Задоволеність	189. Пафос	289. Упередженість
90. Задушевність	190. Пиха	290. Урочистість
91. Зайнятість	191. Піднесення	291. Хвилювання
92. Заздрість	192. Підозра	292. Холодність
93. Закоханість	193. Підтримка	293. Царственість
94. Занепокоєння	194. Плаксивість	294. Цікавість
95. Заклопотаність	195. Побоювання	295. Цінність
96. Залежність	196. Повага	296. Цинізм
97. Замішання	197. Повинність	297. Честь
98. Замріяність	198. Подив	298. Шаленість
99. Засмучення	199. Покірність	299. Шок
100. Засудження	200. Поміркованість	300. Щастя

*Джерело: Помиткін Е. Духовний потенціал особистості :
психологічна діагностика, актуалізація та розвиток :
посібник / Е. Помиткін. – Київ : «Внутрішній світ».
– 2015. – 144 с.*

II. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

ВІД ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ДО КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТА ЦІННІСНО-ЕТИЧНИХ НОРМ У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Той, хто живе в гармонії з собою,
живе в гармонії зі Всесвітом.***

Марк Аврелій

***Якщо хочете дізнатися секрети Всесвіту,
мисліть одиницями виміру енергії, частоти та вібрації.***

Нікола Тесла

***У Всесвіті є сила, яка, якщо ми їй дозволимо,
потече через нас і приведе до чудових результатів.***

Махатма Ганді

Сучасна людина живе в іншому суспільному просторі – нестабільному, інколи хиткому, непередбачуваному. У такому просторі цінуються не стільки знання, як здатність мобільно й адекватно використовувати та застосовувати їх у практичній діяльності.

Заклади освіти зреагували на це вчасно: у 2000 р. схвалено перехід на 12-бальну систему оцінювання навчальних досягнень школярів. Саме цей стратегічний документ, за нашим переконанням, заклав основи компетентнісної стратегії вітчизняної освіти, а потім низка державних стандартів для початкової, основної і базової середньої освіти. Кожен із них містив компетентнісну стратегію організації освітнього процесу. Нинішній Державний стандарт базової середньої освіти (від 30 вересня 2020 р. № 898) передбачає розвиток компетентнісної, діяльнісної й особистісно зорієнтованої стратегій розвитку освітянської галузі Нової української школи.

Компетентнісний підхід охоплює поряд із конкретними знаннями й навичками такі категорії, як здатність, готовність до пізнання, навчатися впродовж усього життя, соціальні навички тощо.

Модернізація середньої і вищої школи передбачає та вимагає надання якісної освітньої послуги, забезпечення управління якістю. Із показником якості освіти тісно пов'язаний результат навчання, який є системоутворювальним фактором у побудові моделі випускника середньої школи та спеціаліста закладу вищої освіти. Реалізація результативної складової потребує розроблення моделі випускника на компетентнісній основі. Компетентності розуміються нами як загальна й предметно-зорієнтована здатність. Набір компетентностей базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості.

У цій роботі представлено деякі результати щодо моделі підготовки випускника-читача закладу загальної середньої освіти (літературний компонент освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту базової середньої освіти). Автор уперше запропонував компетентнісно-діяльнісну парадигму створення моделі як норми якості та стандарт оцінки результатів літературної освіти школярів. Першою системною роботою є видання (посібник) «Компетентний випускник-читач: модель, система компетенцій, критерії оцінювання», що видано друком у 2009 р., а до цього – низка статей і праць, які демонструють авторські підходи до формування компетентного учня-читача засобами художньої літератури.

Модель ураховує вітчизняний і зарубіжний досвід, результати співбесід, обговорень, анкетного опитування керівників закладів освіти, методистів, учителів-словесників (м. Миколаїв, Херсон, Кіровоград, Полтава, Чернігів, Харків). Відповідно до нормативних документів Міністерства освіти і науки України представлено ієрархію компетенцій, якими має оволодіти випускник школи в системі літературної освіти, рівні їх сформованості, критерії оцінювання, систему управління тощо.

Компетентнісно-діяльнісний підхід у розробленій моделі передбачає врахування базових позицій, що зазначено в чинному Державному стандарті базової середньої освіти. Нормативний документ орієнтує сучасного освітянина на формування ключових компетентностей, наскрізних умінь і ставлень. Модельна програма з української літератури (керівник авторського колективу Таміла Яценко) ще додає поняття «читацька компетентність». Усі схвалені модельні програми з української та зарубіжної літератур, інтегрованих курсів узгоджені з

базовими нормами державного стандарту. Елемент «ставлення» є лише в модельній програмі з української літератури (автори: Марія Чумарна й Наталка Пастушенко).

Автор здійснив спробу на системному рівні подати низку логіко-семіотичних моделей. Деякі з них представлено схемою, таблицею, решта – у текстовому варіанті. Останні допоможуть учителеві оперативніше використовувати елементи (копіювання з наступним використанням під час конструювання моделі компетентнісно-діяльнісного літературного заняття).

Акцентовано увагу на формуванні літературної компетентності школярів за новим державним стандартом. У хрестоматії з методики літератури подано фрагменти з державних стандартів 2004 і 2011 років для зіставлення. Технологічна модель підготовки компетентного випускника-читача ілюструється різноманітними логіко-семіотичними моделями, схемами, таблицями, що допоможуть учням, учителям-словесникам, керівникам закладів освіти забезпечувати співпрацю на компетентнісно-діяльнісній основі.

Модель підготовки випускника-читача в системі літературної освіти на компетентнісно-діяльнісній основі є відкритою для доповнень, змін усіма зацікавленими особами. Пропозиції, рекомендації, побажання тільки збагатять її, сприятимуть підготовці успішного випускника української школи. Такий випускник буде конкурентоспроможним на вітчизняному та європейському ринках. Ціннісно-етичний компонент літературних занять допоможе легко адаптуватися до нових соціальних, життєвих, професійних реалій. Надзавданням ціннісно-етичної складової є формування національно зорієнтованого патріота своєї держави, в якого вершинним буде любов до України і всього українського з шанобливим ставленням до інших літератур, культур, націй і народностей. Випускник Нової української школи з принципово зорієнтованою українською позицією має бути як норма.

Посібник створювався як методичний імператив, якого мають дотримуватися всі суб'єкти літературної освіти.

У нашому розумінні методичний імператив – це сукупність умов взаємодії суб'єктів літературної освіти взагалі й літературного заняття зокрема. Порушення цих умов не забез-

печить досягнення запланованого кінцевого результату професійно-фахової (для вчителя-словесника) і читацької (для учня-читача) діяльності. Методичний імператив суб'єктів літературної освіти – це загальнозначущі моральні приписи для кожного суб'єкта професійно-фахової й читацької діяльності. Вони мають носити універсальний характер, розповсюджуватися на всіх і спонукати до дії, фасилітативної співпраці її партнерів. У кінцевому результаті виконання методичних приписів забезпечить дотримання як соціальних вимог до суб'єктів літературної освіти, так й умови для вияву свого креативу. Спільно вибудована система принципів, правил, норм поведінки та їх беззаперечне дотримання і виконання кожним сприятиме досягненню мети літературної освіти. Унормований методичний простір лише допоможе синергію кожного суб'єкта привести в стійкий стан розвитку, саморозвитку, за чіткими правилами вибудовувати свою траєкторію успіху.

Методичні імперативи поділятимемо (за філософами, юристами, соціологами) на гіпотетичні та категоричні. Імперативна норма (абсолютно визначена) – це категоричний методичний припис, що має обов'язковий характер і безпосередньо визначає поведінку суб'єктів літературної освіти, не надаючи можливості обрати варіант поведінки. Імперативну норму потрібно виконувати так, як указано в такій нормі: сторони не можуть відступати від правила. Диспозитивна норма (відносно визначена, гіпотетичний імператив) дає сторонам право вибору професійно-фахової (для вчителя літератури) та літературної (для учня-читача) діяльності. Гіпотетичний імператив дає право встановити для себе узгоджені правила співпраці для досягнення кожним свого результату. За таких умов суб'єкти можуть відступати від правила, указанного в диспозитивній нормі, цим самим виявляючи свій креативний потенціал.

Розроблену модель компетентностей учня-читача Нової української школи узгоджено також із типологічною класифікацією літературних занять у системі. Відпрацьовано блок типів і різновидів літературних занять на компетентнісно-діяльнісній стратегії. Класифікація і набір типів занять, їх складових забезпечують безпосередньо механізм, методику й технологію вивчення художніх творів.

Класифікаційний блок компетентнісно-діяльнісних літературних занять із вивчення художніх творів містить таку типологію:

- 1.** Заняття з формування/розвитку читацької компетентності.
- 2.** Заняття з формування/розвитку культурологічної компетентності.
- 3.** Заняття з формування/розвитку літературознавчої компетентності.
- 4.** Заняття з формування/розвитку інтерпретаційної компетентності.
- 5.** Заняття з формування/розвитку аксіологічної компетентності.
- 6.** Заняття з формування/розвитку творчо-мовленнєвої компетентності.
- 7.** Заняття з вивчення теоретико-літературних понять.*

Запропоноване не є догмою, а тим орієнтиром, який допоможе зацікавленим колегам вибудувувати власні стратегії. Вони нами розуміються як загальний, недеталізований план певної діяльності, набір професійно-фахових/читацьких дій і підходів щодо досягнення заданих показників, норм, системи цінностей, планованого результату тощо.

Усе це охоплює тривалий період, спосіб досягнення складної цілі. Для реалізації визначених стратегій важливо мати також набір стратегем. Останні можуть бути як оригінальні й нестандартні способи, прийоми, шляхи в досягненні результату. Послуговуючись тими імперативами, які склалися у власному досвіді щодо реалізації літературної освіти школярів, зможемо сформуувати націозорієнтовану Я-особистість української школи.

**МОДЕЛЬ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
(5 ЧИТАЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ)
ВІДПОВІДНО ДО НАСКРІЗНИХ УМІНЬ
І КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ**

КУЛЬТУРНА (КУЛЬТУРОЛОГІЧНА) КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Культурологічне вивчення художнього твору передбачає розуміння художньої літератури як частини надбання світової культури, її специфіки як мистецтва слова в системі інших видів мистецтва, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури в зіставленні з іншими літературами, культурами. Таке вивчення передбачає виявлення спільного, відмінного й оригінального у відбитті умовно змодельованої картини життя в тому чи іншому мистецькому тексті. Потребує виокремлення основних етичних норм і цінностей української/зарубіжної літератур і світової художньої культури.

Культурна (культурологічна) компетентність – здатність учня-читача/учениці-читачки осягати зміст і форму літературного твору в зіставленні його з іншими видами мистецтва.

1. Наскрізні вміння:

1.1) читати/прочитувати/чути/бачити з розумінням тексти різних видів мистецтва;

1.2) емоційно, інтелектуально, естетично сприймати й усвідомлювати текст прочитаний/побачений/почутий;

1.3) розуміти інформацію, записану (передану) в різний спосіб або відтворену технічними пристроями;

1.4) виявляти приховану й очевидну інформацію, закодовану в текстах різних видів мистецтва;

1.5) висловлювати припущення, доводити надійність аргументів до побаченого/почутого/прочитаного тексту;

1.6) підкріплювати власні висновки фактами та твердженнями з тексту (літературного, музичного);

1.7) висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу й добору контраргументів.

2. Читацькі (предметні) уміння:

2.1) опанувати культурні й мистецькі здобутки України та світу;

2.2) розуміти, цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва й інші культурні форми;

2.3) прагнути до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва;

2.4) усвідомлювати твори художньої літератури як важливу складову/вид мистецтва;

2.5) виокремлювати основні ціннісні норми світової художньої культури;

2.6) розкривати особливості творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті;

2.7) висвітлювати зв'язки літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей;

2.8) виявляти ерудицію, норми загальної культури, поваги до національних і світових традицій;

2.9) виявляти елементарні знання та навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культури;

2.10) розробляти проекти культурологічного спрямування в групі, за підтримки товаришів, під керівництвом учителя літератури, мистецтва тощо;

2.11) розробляти проекти культурологічного спрямування, відтворювати досвід вітчизняних та інших націй, культур;

2.12) застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії під керівництвом і в групі;

2.13) використовувати засоби й методи інтеркультурної

технології в осягненні досвіду культур різних народів, націй, релігій;

2.14) оцінювати твори літератури в житті читача/глядача/слухача, порівнювати тексти різних видів мистецтва;

2.15) демонструвати знання національних традицій, обрядів, розкривати їх у літературі, мистецтві;

2.16) виявляти почуття взаємоповаги до людей різних мов, культур, релігій;

2.17) володіти методами самовиховання, що зорієнтовані на традиції вітчизняні та інших національностей;

2.18) оцінювати твори літератури й мистецтва в зіставленні, порівнянні, виявляючи типове, оригінальне та своєрідне;

2.19) користуватися державною, рідною й іноземною мовами для осягнення національної культурної спадщини та інших народів у процесі комунікації;

2.20) розумітися на національних традиціях, обрядах і звичаях, що втілено в той чи інший мистецький текст, розшифровувати символіку, зіставляючи з літературним твором(-ми);

2.21) здійснювати конструктивну діяльність, поєднувати традиції та звичаї в умовах культурного, мовного та релігійного розмаїття;

2.22) демонструвати знання та навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культури;

2.23) оцінювати твори літератури й мистецтва в зіставленні, порівнянні, виявляючи типове, оригінальне та своєрідне;

2.24) демонструвати здатність до матеріалізації культурологічних проєктів, ефективного застосування мовленнєвих навичок і норм відповідної мовної культури, символів, текстів у процесі комунікації;

2.25) застосовувати методи самовиховання, що враховують індивідуальність, а також своєрідне й оригінальне в системі національних і європейських цінностей для вибудови

своєї життєвої стратегії, поведінкових моделей.

3. Ціннісні ставлення:

3.1) цінувати українське мистецтво як чинник етнокультурної ідентичності на теренах світової культурної спадщини;

3.2) долучатися до творення/поповнення/пропагування української культурної спадщини в зіставленні зі світовими шедеврами;

3.3) цінувати українську літературу й народну творчість як чинники національної та громадянської ідентичності, носії духовних цінностей народу;

3.4) сприймати цінності, актуалізовані в текстах різних народів і культур;

3.5) осмислювати цінності, актуалізовані в текстах різних народів і культур;

3.6) шанувати й розвивати українські традиції, звичаї та сучасний культурний набуток;

3.7) шанувати традиції і звичаї народів національних меншин і їх культурний спадок;

3.8) цінувати і поважати українську звичаєву культуру;

3.9) цінувати, поважати й толерантно ставитися до інших культур;

3.10) шанувати традиційну та сучасну українську культуру;

3.11) виявляти толерантне ставлення до інших культур;

3.12) вибудовувати свою поведінкову модель на основі ціннісних орієнтирів, що закладені у творах літератури, мистецтва різних народів;

3.13) узгоджувати власну поведінкову модель із вітчизняними нормами, правилами, традиціями;

3.14) виявляти толерантне ставлення до інших культур, намагатися жити й діяти відповідно до особисто вибудованої моделі;

3.15) ставитися толерантно до представників різних

культур, віросповідань, рас і національностей;

3.16) виявляти знання та навички в оцінці найважливіших досягнень вітчизняної і світової культур;

3.17) шанобливо ставитися до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав та народів;

3.18) демонструвати у своїй поведінці толерантне й конструктивне ставлення до традицій різних культур, адекватно оцінюючи місце вітчизняної спадщини в просторі світового виміру;

3.19) виявляти здатність конструктивно й адекватно жити, діяти в умовах культурного, мовного, релігійного різноманіття.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Літературознавча змістова лінія розгляду твору має реалізовуватися в контексті літературно-мистецького процесу. Передбачає застосування понять із теорії літератури під час аналізу й інтерпретації художніх творів. Таке вивчення ґрунтується на засвоєнні теоретико- та історико-літературних понять і термінів. Вимагає виявлення специфіки літературних напрямів, течій, шкіл у системі розвитку літератур різних народів і національних меншин. Літературознавча лінія забезпечує розкриття жанрово-стильових особливостей оригінальних і перекладних творів.

Літературознавча компетентність – здатність учня-читача/учениці-читачки до вивчення та аналізу творів художньої літератури в єдності змісту і форми в контексті літературно-мистецького процесу для естетичного задоволення.

1. Наскрізні вміння:

1.1) розв'язувати проблеми, що відбиті/порушені/розк-

риті в художньому творі;

1.2) аналізувати проблемні ситуації, спираючись на описані в тексті сцени, дії, діалоги літературних персонажів тощо;

1.3) формулювати проблеми, висувати гіпотези, практично їх перевіряти й обґрунтовувати;

1.4) здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати й аргументувати рішення;

1.5) логічно обґрунтовувати позицію як вияв власного ставлення до описаних подій, явищ і процесів;

1.6) висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків.

2. Читацькі (предметні) уміння:

2.1) сприймати й аналізувати художній твір у єдності змісту, форми, жанру і стилю;

2.2) володіти різними видами читання і відтворення змісту художнього твору (подій, сцен, картин, ситуацій);

2.3) володіти основними літературознавчими поняттями, застосовуючи їх у процесі аналізу й інтерпретації художніх творів;

2.4) розуміти і відтворювати окремі факти, епізоди з життя письменника, літературного персонажа;

2.5) вибудовувати на різних рівнях повідомлення, зазначаючи назву твору, імена й прізвища, події, факти;

2.6) упізнавати літературний факт за описом або визначенням;

2.7) називати жанр твору, указувати уривок або головних персонажів, висловлювати своє ставлення, аргументуючи позицію, твердження;

2.8) упізнавати, називати, відтворювати теоретико-літературні поняття;

2.9) виявляти розуміння фактів, пов'язаних із життям і творчістю письменника, системи змодельованих подій, персонажів художнього твору;

- 2.10) передавати суть подій, що відбуваються у творі, розкривати зміст епізодів, подій, художнього твору загалом;
- 2.11) вибудовувати повідомлення, сформулювавши тези, наводити 1–2 аргументи;
- 2.12) висловлювати оцінювальне судження до описаного/ події/літературного персонажа тощо;
- 2.13) використовувати різні види переказування (стисле, вибіркове, детальне, вільне, творче, від першої особи тощо);
- 2.14) розкривати, з'ясувати зміст теоретико-літературних понять із наведенням прикладу/прикладів;
- 2.15) залучати для опрацювання різні джерела інформації самостійно або/і під керівництвом учителя з метою підготовки повідомлення на літературну тему;
- 2.16) установлювати й пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між особистістю письменника та соціальними явищами, його біографією і творчістю, подіями в художньому творі, темою твору й культурологічним контекстом епохи, у яку він був написаний;
- 2.17) виявляти розуміння й уміння різних видів аналізу, застосовуючи в практиці своєї літературної діяльності;
- 2.18) характеризувати літературний процес, творчість письменника(-ів), героїв художнього твору(-ів);
- 2.19) аналізувати й інтерпретувати художній твір, образи (за зразком, алгоритмом, у стандартних і нових ситуаціях), застосовуючи теоретико-літературний інструментарій;
- 2.20) розуміти і сприймати образність природи мистецтва (уявляти образи літературних персонажів, природи, розвиток подій у художній логіці твору, порівнювати епізоди, персонажів, авторські оцінки/точки зору, робити художні узагальнення на основі асоціативного мислення);
- 2.21) розуміти слово як першоелемент художнього тексту (усвідомлювати художнє слово як деталь тексту, розуміти слово в лексичному контексті, пояснювати символіку, підтекст, роль деталі в образному контексті художнього твору);

2.22) осягати логіку твору як розвиток авторського задуму (розуміти позицію автора в тексті, спостерігати за розвитком авторського ставлення до зображеного);

2.23) аргументувати свої враження/оцінки від прочитаного/почутого/переглянутого на основі глибокого осмислення авторського задуму;

2.24) наводити докази на підтвердження висловленої думки, ураховуючи жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читацький досвід, щоб пізнати «Я-себе-соціум»;

2.25) демонструвати досконале, вільне володіння матеріалом і навичками різних видів аналізу з доречним їх застосуванням;

2.26) опрацьовувати і використовувати різні джерела інформації самостійно, у групі, парі, колективно на паперових та/або комп'ютерних носіях;

2.27) виявляти здатність в оцінюванні художньо-мистецької вартісності твору, особистості письменника, його творчості, літератури взагалі на інтелектуально-емоційному й аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті;

2.28) розглядати літературні твори, явища і факти в контексті літературного процесу, виявляти специфіку літературних напрямів, течій, шкіл у розвитку української літератури, зарубіжної літератури і літератур національних меншин;

2.29) розкривати жанрово-стильові особливості художніх творів, послуговуючись основними принципами художнього перекладу;

2.30) порівнювати літературні твори, їх компоненти (теми, мотиви, образи, поетичні засоби тощо), явища і факти, що належать до різних літератур;

2.31) установлювати зв'язки між українською літературою та світовою, літературами національних меншин;

2.32) розглядати художні твори і виявляти традиційні теми, сюжети, мотиви, образи, наявні в різних літературах;

2.33) зіставляти оригінальні твори й українськомовні переклади літературних творів;

2.34) виявляти особливості української культури та літератури на основі світової, спільне й оригінальне в контексті розвитку інших культур/мистецтв;

2.35) розкривати лексичне багатство та невичерпні стилістичні можливості української мови в оригінальних і перекладних творах.

3. Ціннісні ставлення:

3.1) проявляти готовність сприймати художній твір як структуру, відкриту до читацьких інтерпретацій у часі та просторі;

3.2) сприймати літературний твір як структуру, відкриту до читацьких інтерпретацій у часі та просторі;

3.3) розуміти роль читання художніх текстів для гармонійного розвитку та самовдосконалення;

3.4) усвідомлювати цінність художньої літератури для формування естетичних смаків;

3.5) усвідомлювати потребу в читанні художньої літератури для задоволення та рефлексії над прочитаним;

3.6) бути готовим до пошуку різноманітних способів розв'язання проблем у процесі вивчення/дослідження цілісного художнього твору або/і картин, сцен, дій, яв тощо;

3.7) забезпечувати сприйняття громадянських цінностей, актуалізованих у художніх текстах, із метою побудови власної системи цінностей;

3.8) усвідомлювати необхідність поваги до чужої інтелектуальної праці на засадах доброчесності;

3.9) дотримуватися академічної доброчесності, використовуючи думки, твердження, ідеї критиків, літературознавців тощо;

3.10) виявляти готовність продукувати нові ідеї, розгортаючи сюжетні лінії в творчо-мовленнєвій читацькій діяль-

ності;

3.11) проявляти ініціативу та спонукати до цього інших осіб щодо розвитку літературної компетентності, вивчення літератур узагалі та творчості конкретних письменників;

3.12) цінувати художню літературу як мистецтво слова, пропагувати й популяризувати досягнення вітчизняних і світових письменників.

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Інтерпретація тексту художнього твору відбувається переважно на інтуїтивному рівні тлумачення змісту прочитаного. Під час інтерпретаційної діяльності читач актуалізує свої почуття і спогади від прочитаного. У процесі такої діяльності розрізняє смислові відтінки, закладені в текст твору автором. Йому важливо виявити прямі та приховані підтексти образів через виокремлення деталей. Учень-інтерпретатор намагається наче усунути протиріччя в тексті між досвідом автора і власним читацьким або/життєвим, щоб одержати естетичну насолоду від такого діалогу.

Інтерпретаційна компетентність – індивідуальна здатність (рецепція/судження) учня-читача/учениці-читачки тлумачити художній твір у контексті його різноманітних суджень, спираючись на свій естетичний смак, читацький і життєвий досвід (на цей час), набуті літературні знання і вміння.

1. Наскрізнi вміння:

1.1) співпрацювати з іншими, що передбачає вміння домовлятися у відборі літературознавчого, літературно-мистецького матеріалу;

1.2) обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної читацької діяльності з метою досягнення літературного про-

дукту;

1.3) планувати власну та групову роботу до та під час вивчення курсу літератури в цілому та конкретних художніх творів;

1.4) підтримувати учасників групи, допомагати іншим у досягненні запланованого літературного продукту;

1.5) заохочувати учасників співпраці до досягнення спільної мети в системі літературної освіти взагалі та вивчення творчості конкретного письменника;

1.6) розподіляти ролі у груповій роботі з метою досягнення читацького результату та появи літературного продукту;

1.7) забезпечувати досягнення результату кожним суб'єктом співпраці під час читацької діяльності відповідно до рівня літературної компетентності.

2. Читацькі (предметні) уміння:

2.1) аналізувати й інтерпретувати художній твір у цілому, за частинами, сценами, картинами, явами тощо;

2.2) здійснювати аналітико-синтетичну діяльність під час вивчення художнього твору відповідно до рівня літературної компетентності;

2.3) оперувати методами і видами інтерпретаційної діяльності, необхідними для адекватного сприймання, розуміння та тлумачення літературних творів;

2.4) виявляти обізнаність у засобах словесно-художньої інтерпретації творів різних жанрів і стилів;

2.5) виявляти готовність мотивувати інтерпретаційні рішення текстом художнього твору відповідно до його жанру, стилю;

2.6) урахувати композиційні, мовностилістичні, художньо-виражальні особливості твору, що інтерпретується;

2.7) виявляти глядацькі навички спостереження за інтерпретаційною сценічно-ігровою діяльністю переглянутої/зіграної театральної вистави/сцени/картини;

2.8) створювати власне тлумачення прочитаного/переглянутого/почутого літературно-мистецького твору;

2.9) порівнювати різні інтерпретаційні версії художніх творів у жанровому та стильовому різноманітті;

2.10) пропонувати аргументовану оцінку творчим рішенням режисера, актора, художника, виконавця;

2.11) володіти художньо-виконавськими навичками, щоб виявити інтерпретаційне завдання, шляхи і засоби реалізації;

2.12) розробляти й утілювати інтерпретаційні рішення в різних видах сценічно-ігрового виконавства (декламування, мізансценування, оформлення, пантоміма, міміка і жести тощо);

2.13) знаходити різні варіанти тлумачення сцен, картин, образів у творах різного жанру і стилю;

2.14) інтерпретувати будь-які елементи літературного твору (фрагменти, сцени, мотиви, персонажі, алегорії, символи, тропи, окремі образні вислови, речення, репліки тощо);

2.15) інтерпретувати твір як цілісність, обираючи систему елементів літературного твору, відшуковувати те завуальоване, приховане, що поєднує всі компоненти в одне ціле і робить твір неповторним;

2.16) інтерпретувати всю творчість конкретного письменника, ураховуючи обраний напрям його діяльності, стиль, жанрову специфіку чи в цілому;

2.17) інтерпретувати художній твір із використанням елементів інтертекстуального аналізу вивчення текстів різного жанру і стилю;

2.18) демонструвати володіння різними типами інтертекстуальних відносин: цитати – ремінісценції – алюзії між різними художніми творами;

2.19) з'ясувати самотність, своєрідність художнього світу митця в певному творі через інтертекстуальне тлумачення, порівняння першоджерела і художнього твору;

2.20) організовувати комунікативну роботу учня-читача з однокласниками (аргументація позиції, судження, оцінки, ставлення тощо);

2.21) обґрунтовувати власну позицію щодо прочитаного, зіставляючи з офіційними оцінками, твердженнями однокласників;

2.22) визначати роль образів у розкритті ідейно-художнього змісту твору, виокремлюючи своєрідні підтексти;

2.23) зіставляти твори, їх проблематику, систему образів тощо, залучаючи напрацювання критиків, спираючись на власні естетичні смаки та розуміння проблематики;

2.24) бачити кожен конкретний твір у літературному, культурному та історичному контекстах і займати власну оціночну позицію;

2.25) осмислювати та тлумачити образи, сцени, метафори художнього твору на свій естетичний смак, читацький і життєвий досвід;

2.26) виявляти індивідуальну читацьку рецепцію художнього твору, на свій естетичний смак, читацький і життєвий досвід;

2.27) оволодівати специфічними вміннями і навичками (аналітичного читання, критичного мислення, аналізу й аргументації, самостійності, співробітництва, планування тощо), щоб бути переконливим у дискусії, компетентним читачем-поціновувачем;

2.28) візуалізувати опрацьований літературно-мистецький матеріал із використанням схем, моделей тощо з демонструванням особистісного сприйняття і розуміння;

2.29) добувати, аналізувати, відбирати, кваліфіковано моделювати й ефективно використовувати/застосовувати інформацію під час літературної освіти, висловлюючи свою читацьку позицію;

2.30) застосовувати наочні та технічні засоби, інформаційні технології, мультимедіа-ресурси під час виголошу-

вання повідомлення/виступу/доповіді тощо;

2.31) демонструвати здатність у реалізації візуальних навичок, духовно-естетичного збагачення, виявляючи особистісну позицію;

2.32) бути конкурентоспроможним, мобільним, гнучким у швидкозмінному соціумі, світі, демонструвати свої оригінальні прийоми та можливості;

2.33) бути здатним конструктивно й толерантно входити в міжкультурний простір, вичитувати смисли, потрактовувати підтексти, виходячи зі своєї системи цінностей і етичних норм.

3. Ціннісні ставлення:

3.1) цінувати оригінальність критичного мислення учня-інтерпретатора;

3.2) виявляти культуру співпраці з художнім твором, що інтерпретується;

3.3) виявляти культуру учня-інтерпретатора під час вивчення художнього твору;

3.4) висловлювати власну думку про естетичний об'єкт, що аналізується/інтерпретується;

3.5) давати оцінку естетичному об'єктові, що інтерпретується, спираючись на свій естетичний смак, читацький і життєвий досвід;

3.6) розкривати культуру індивідуальних якостей (емоційних, пізнавальних, комунікативних, інтелектуальних тощо) під час інтерпретування літературно-мистецьких творів;

3.7) виявляти духовно-моральні ідеали за прочитаним художнім твором; робити вибір духовно-моральних норм для формування себе як Я-особистості;

3.8) обґрунтовувати власну моральну позицію, робити особистісний вибір і нести персональну відповідальність за цей вибір;

3.9) усвідомлювати ціннісну значущість творчості

письменника, обґрунтовуючи свою позицію, вибір;

3.10) виокремлювати й оцінювати складові ціннісно-етичної моделі життя та діяльності письменника, обґрунтовуючи власну моральну позицію.

АКСІОЛОГІЧНА (ЦІННІСНО-ЕТИЧНА) КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Аксіологічне (ціннісно-етичне) вивчення художнього твору передбачає розгляд його в контексті системи національних, суспільних і людських цінностей. Це виявлення духовно-етичних норм, за якими живуть і діють автор художнього твору, літературні персонажі та сам учень-читач. Діалог із художнім твором потребує з'ясування емоційно-ціннісного наповнення світу персонажів художнього твору взагалі та враження і почуття самого читача від діалогу з текстом зокрема. Реалізація аксіологічної лінії вивчення художнього твору має допомогти вибудувати читачеві/читачці власну ціннісно-етичну поведінкову модель національно свідомої і громадянсько-відповідальної Я-особистості.

Аксіологічна (ціннісно-етична) компетентність – здатність учня-читача/учениці-читачки до опрацювання літературно-мистецьких текстів у єдності їх етичних та естетичних вимірів, виявлення цінностей і ціннісних орієнтацій, духовно-етичних норм, закладених змістом художнього твору.

1. Наскрізні вміння (ціннісно-етичні норми*):

1.1) вибудовувати ціннісно-етичну модель з опорою на текст;

1.2) витримувати етичні норми під час спілкування/обговорення/дискусії;

1.3) розрізняти прийнятні та неприйнятні етичні норми;

1.4) передавати словесно власні почуття і переконання;

- 1.5) наводити приклади дотримання ціннісно-етичних норм з опорою на текст;
- 1.6) пропонувати рішення для розв'язання ціннісно-етичних проблем;
- 1.7) конструктивно керувати емоціями, зважаючи на свій стан;
- 1.8) розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших;
- 1.9) сприймати емоції без осуду;
- 1.10) адекватно реагувати на конфліктні ситуації;
- 1.11) розуміти, як емоції можуть допомагати та заважати в діяльності;
- 1.12) налаштовувати себе на пошук внутрішньої рівноваги;
- 1.13) конструктивно комунікувати, витримуючи емоційну стійкість;
- 1.14) зосереджувати увагу, тверезо оцінюючи ситуацію;
- 1.15) налаштовувати себе на продуктивну діяльність.

2. Читацькі (предметні) уміння:

- 2.1) розкривати гуманістичний потенціал та естетичні цінності творів української, світової літератур;
- 2.2) розкривати гуманістичний потенціал та естетичні цінності творів літератур національних меншин;
- 2.3) формувати світогляд учнів, їх національну свідомість, моральну та громадянську позиції;
- 2.4) вибудовувати особисті ціннісно-етичні орієнтири під впливом художнього твору, що вивчається, специфіки читацької діяльності, психологічних, інтелектуальних можливостей і соціальних викликів;
- 2.5) володіти елементарними способами самовизначення в ситуаціях вибору ціннісно-етичної позиції на основі запропонованої автором художнього твору або/і власної;
- 2.6) приймати рішення, брати відповідальність за їх

наслідки залежно від навчальної, життєвої ситуацій, обраних або/і власно вибудуваних систем цінностей та етичних норм;

2.7) виявляти бажання жити й діяти за аналогом або/і особистісною ціннісно-етичною парадигмою;

2.8) обґрунтовувати вибір ціннісно-поведінкової моделі літературного персонажа, висловлювати своє ставлення з проєкцією на власну позицію;

2.9) формулювати особисті ціннісно-етичні орієнтири, відповідно до представленої автором художнього твору поведінкової моделі, після аналізу й інтерпретації тексту, вивчення творчості письменника;

2.10) розуміти недоречність механістичного копіювання поведінки, системи ціннісно-етичних орієнтирів, що представлені автором в умовно змодельованих життєвих ситуаціях літературних персонажів;

2.11) вибирати самостійно або/і під керівництвом способи самовизначення щодо оцінки дій, учинків персонажів і своїх, що стануть основою ціннісно-етичної моделі;

2.12) узгоджувати свої рішення з наслідками власної поведінки відповідно до ціннісно-етичної моделі, представленої автором або/і вибудованої самостійно;

2.13) прогнозувати свої дії і вчинки, оцінювати їх згідно з авторською або/і особистісною ціннісно-етичною парадигмою;

2.14) забезпечувати свою сформовану ціннісно-етичну парадигму власною поведінкою, позицією в навчанні та житті;

2.15) коригувати сформовану власну систему цінностей, етичних норм у процесі літературно-мистецької співпраці;

2.16) намагатися відповідати власній ціннісно-етичній моделі, збагачуючи своє «Я-людина» засобами художньо-мистецьких текстів;

2.17) володіти способами самовизначення, самооцінки в ситуаціях вибору на основі власної позиції з урахуванням умовно змодельованої картини життя літературних героїв як носіїв системи людських і національних цінностей, етичних

норм;

2.18) демонструвати своєю поведінкою, власним ставленням активну життєву позицію до подій, учинків, проблеми художнього твору і відбивати це у власному тексті через вироблення літературного або/і літературно-мистецького продукту;

2.19) реалізовувати індивідуальну освітню й ціннісно-етичну траєкторію в повсякденному житті з урахуванням загальнолюдських, національних та етнічних вимог і норм;

2.20) мати сформовану (на сьогоднішній день) власну ціннісну парадигму, яка узгоджена відповідно до літературно-мистецького матеріалу, що вивчався;

2.21) володіти способами самовизначення, самооцінки в ситуаціях вибору художніх творів, які прочитані як програмові та самостійно вибрані відповідно до власної громадянської і людської позицій;

2.22) приймати адекватні рішення, брати на себе відповідальність за їх наслідки, жити й діяти, узгоджуючи свою позицію із загальнолюдськими, вітчизняними, етнічними вимогами, не втрачаючи свого Я;

2.23) реалізовувати свої людські, читацькі, професійні потенції відповідно до сформованої ціннісно-етичної парадигми як успішної, толерантної, конкурентоспроможної, патріотично зорієнтованої Я-особистості.

ТВОРЧО-МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Комунікативно-мовленнєва лінія в системі вивчення художніх творів вимагає різновекторної реалізації та включає три складові: відтворення, конструювання і репрезентування. Перша містить виразне відтворення літературного твору напам'ять або/і розказування/переказування прочитаного,

художнього читання обраного тексту. До другої належить уміння матеріалізувати свої думки і враження від прочитаних творів в усну або/і писемну форми через конструювання зв'язної відповіді на питання і завдання, підготовку висловлювання за визначеною темою, проблемою, що враховуватиме жанрово-стильову манеру письма прочитаного літературного тексту, створення власного оригінального художнього твору. Третя передбачає репрезентування підготовленої доповіді, повідомлення, уміння виступити перед аудиторією, виявити високий рівень ораторської майстерності й риторичної культури.

Творчо-мовленнєва компетентність – здатність учня-читача/учениці-читачки до виразного відтворення вивченого художнього твору напам'ять, конструювання зв'язної відповіді на питання і завдання, підготовки власного тексту/творчої роботи з урахуванням жанрово-стильової манери письма прочитаного літературного твору чи створення власного оригінального художнього твору.

1. Наскрізні вміння:

- 1.1) висловлювати власну думку в усній і письмовій формах;
- 1.2) передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету й учасників комунікації;
- 1.3) обирати для комунікації відповідні мовленнєві стратегії;
- 1.4) діяти творчо, що передбачає креативне мислення;
- 1.5) продукувати нові ідеї, шляхи їх втілення в читацький продукт під час мовленнєвої діяльності;
- 1.6) доброзичливо використовувати чужі ідеї та їх допрацьовувати під час мовленнєвої діяльності;
- 1.7) застосувати власні знання для створення нових мовленнєвих об'єктів, ідей;
- 1.8) випробовувати нові ідеї, способи комунікації та

втілення в читацький продукт;

1.9) виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем;

1.10) брати активну участь у різних видах читацької діяльності та мовленнєвій комунікації;

1.11) бути ініціативним і прагнути до лідерства у визначенні мовленнєвої стратегії;

1.12) брати на себе відповідальність у виборі форми і змісту кінцевого літературного продукту.

2. Читацькі (предметні) уміння виконавської діяльності (усного мовлення):

2.1) виконувати твори напам'ять або/і під час виразного, художнього читання, розказування;

2.2) виявляти здатність учня-читача до різновекторного виконання, відтворення літературного твору;

2.3) читати (розказувати) підготовлений текст напам'ять, як правило, заздалегідь підготовленою партитурою засобів виразності;

2.4) виявляти навички різних видів читання/розказування творів за самостійно й заздалегідь підготовленою партитурою;

2.5) використовувати засоби виразного читання для відтворення/передачі ідейно-естетичного задуму автора художнього твору;

2.6) застосовувати засоби виразного читання з метою майстерного донесення до слухача ідейно-естетичної домінанти художнього твору;

2.7) поважати чужу думку, прислуховуватися до порад і рекомендацій щодо побудови різного типу висловлювання.

3. Читацькі (предметні) уміння комунікативної діяльності (усне і писемне мовлення):

3.1) конструювати відповідь на запитання і завдання за

текстом художнього твору;

3.2) матеріалізувати в усній або/і писемній формі власний текст різного жанру, стилю;

3.3) підготувати висловлювання за визначеною темою, проблемою, що враховуватиме жанрово-стильову манеру письма прочитаного літературного тексту;

3.4) підготувати/створити власний оригінальний твір/продукт з урахуванням жанрово-стильової манери письма прочитаного літературного тексту;

3.5) виявляти готовність вислухати і вступити в розмову, іноді вести суперечку або/і брати участь у дискусії;

3.6) давати відповідь на запитання, переказувати текст, уривок, але з використанням плану, схеми тощо;

3.7) побудувати усне й письмове повідомлення за прочитаним твором;

3.8) редагувати допущені помилки в усному й письмовому мовленні, пояснювати після попередньої перевірки вчителем;

3.9) вступати у спілкування, керуючись пізнавальними й особистими мотивами;

3.10) демонструвати готовність і вміння чути, слухати іншого, щоб вести діалог;

3.11) висловлювати грамотно свої думки в монологічному мовленні за прочитаним художнім твором;

3.12) коригувати свій виступ після зауважень і рекомендацій учителя, товариша;

3.13) будувати повідомлення від імені читача, літературного персонажа;

3.14) використовувати різні види повідомлень, переказування, типи мовлення (опис, розповідь, роздум), якщо запропоновано план, алгоритм, схему, модель;

3.15) поширювати тезу, використовувати декілька аргументів із запропонованих або/і самостійно;

3.16) брати участь у дискусіях, обговоренні; поважати

думку опонента;

3.17) зайняти свою позицію, поставити себе на місце іншого;

3.18) готувати відгук на прочитаний/переглянутий/прослуханий твір (за зразком, самостійно);

3.19) пропонувати анотовані списки до творчості письменника;

3.20) орієнтуватися в періодичних виданнях із метою їх презентації під час вивчення літературно-мистецького матеріалу;

3.21) помічати змістові, мовленнєві, граматичні, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні (у письмовому мовленні) помилки, виправляти їх самостійно або/і з допомогою вчителя, товаришів;

3.22) вступати в розмову, діалог за прочитаним/переглянутим/прослуханим літературно-мистецьким твором;

3.23) висловлювати свою точку зору усно та письмово, використовуючи різні види й типи мовлення;

3.24) реалізовувати свою літературну творчість за зразком до виучуваного твору;

3.25) володіти усним і писемним мовленням;

3.26) виправляти допущені помилки, класифікувати з використанням алгоритму, схеми;

3.27) підготувати бібліографічний список літератури до запропонованої проблеми, теми, користуючись різними каталогами;

3.28) складати різні плани, модель-схему виступу, повідомлення, творчої роботи, що враховують у більшості своїй родову й жанрово-стильову манеру конкретного письменника, творчість якого вивчається;

3.29) використовувати можливі міжпредметні зв'язки, проводити літературні паралелі та мистецькі аналогії;

3.30) вести цивілізований діалог на принципах плюралізму думок, поваги й толерантного ставлення до інших

тверджень, культурних явищ різних національностей;

3.31) матеріалізувати свої знання, уміння, навички, здатності в літературно-мистецький продукт, що є логічним продовженням прочитаного/побаченого/прослуханого або/і створювати оригінальний власний текст;

3.32) здійснювати порівняльне, компаративне, культурологічне зіставлення текстів;

3.33) вибудовувати систему подій, художніх образів зі своєю власною індивідуальною інтерпретацією;

3.34) вибудовувати своє мовлення відповідно до жанрово-стильової манери письма митця або/і власної з урахуванням культурно-історичних умов тощо;

3.35) використовувати різнопланові джерела інформації, що розміщено на паперо-, електронних носіях;

3.36) виявляти позитивні навички спілкування в полікультурному, поліетнічному й багатоконфесійному просторі;

3.37) урахувувати знання історичних коренів і традицій різних національних спільнот та соціальних груп;

3.38) демонструвати за будь-яких обставин почуття поваги до себе, інших, толерантно ставиться до носіїв різних культур;

3.39) не припускатися помилок, самостійно їх виправляти у своєму та чужому мовленні (за наявності), класифікувати;

3.40) здійснювати інтегральну пошуково-перетворювальну діяльність під час творчої діяльності;

3.41) розвивати творчі здібності як суб'єкта літературно-мистецької освіти в процесі читацької діяльності;

3.42) виявляти творчі потенції в будь-яких сферах читацької діяльності;

3.43) продукувати за зразком чи/і оригінальні власні літературні тексти, художні твори;

3.44) виявляти особистісне ставлення до прочитаного, змодельованої та дійсності, що оточує, самого себе.

4. Читацькі (предметні) уміння риторичної діяльності:

4.1) виступати коректно, толерантно під час дискусії, суперечки, поважаючи думку іншого, спростовувати чи заперечувати її;

4.2) демонструвати набутий досвід публічного виступу, готувати письмове повідомлення, реферат, доповідь за 2–3 джерелами;

4.3) виступати публічно з повідомленням, реферативним дослідженням серед однокласників, на читацькій конференції;

4.4) вибудовувати свій виступ, зважаючи на склад аудиторії, ситуацію;

4.5) коригувати свою поведінку під час спілкування, дискусії, роботи в групі тощо;

4.6) виявляти відповідний рівень риторичної культури читача-дослідника, знання з досліджуваної проблеми;

4.7) демонструвати ораторські навички, репрезентуючи свій виступ/повідомлення чи/і результати дослідження;

4.8) демонструвати вміння пошуково-аналітичної діяльності читача як критика, літературознавця під час усного виступу;

4.9) підготувати писемний текст наукового стилю з досліджуваного питання/проблеми;

4.10) репрезентувати усно, письмово, з використанням інформаційних технологій різні літературно-мистецькі видання;

4.11) виявляти лідерські вміння, здатність керувати процесом спілкування;

4.12) виступати та мати досвід публічних виступів, взаємодії з різними групами людей.

5. Ціннісні ставлення:

- 5.1) доброзичливо висловлювати своє ставлення до думок інших;
- 5.2) толерантно обстоювати власну позицію;
- 5.3) звертати увагу на спільні й різні думки учасників дискусії;
- 5.4) доброзичливо зважати на неповноту або суперечливість почутої інформації;
- 5.5) виявляти високий рівень культури спілкування;
- 5.6) розкривати високий рівень культури виступу;
- 5.7) виявляти високий рівень ораторського виступу;
- 5.8) цінувати виступ з альтернативною думкою;
- 5.9) поважати думку доповідача/виступаючого/оратора з альтернативною позицією;
- 5.10) дотримуватися етичних норм в оцінці доповідача/виступаючого/оратора;
- 5.11) демонструвати високий рівень культури слухача;
- 5.12) володіти нормами виконавської культури текстів напам'ять;
- 5.13) розуміти роль виконання/читання художніх текстів для гармонійного розвитку й самовдосконалення;
- 5.14) усвідомлювати потребу виконання/читання художньої літератури для задоволення та рефлексії над прочитаним;
- 5.15) усвідомлювати необхідність поваги до чужої інтелектуальної праці, дотримуватися академічної доброчесності;
- 5.16) демонструвати почуття самоповаги й поваги до іншої людини, культури, іншої думки, позиції тощо;
- 5.17) вступати в розмову, діалог за прочитаним/переглянутим/прослуханим літературно-мистецьким твором, керуючись пізнавальними, діловими, особистісними мотивами.

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ

ВІЛЬНЕ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ:

1.1) здійснювати комунікацію в усній та письмовій формах на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм сучасної української літературної мови, типів мовної взаємодії, особливостей стилів мовлення інформаційних та художніх текстів, медіатекстів тощо;

1.2) здобувати й опрацьовувати інформацію з різних (друкованих та цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у різних освітніх галузях і контекстах;

1.3) критично осмислювати інформацію та використовувати для комунікації в усній і письмовій формах, обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних та національних цінностей;

1.4) відповідально, усвідомлюючи цінність української мови як мови взаємодії на всій території держави, використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження.

ЗДАТНІСТЬ СПІЛКУВАТИСЯ РІДНОЮ (У РАЗІ ВІДМІННОСТІ ВІД ДЕРЖАВНОЇ) ТА ІНОЗЕМНИМИ МОВАМИ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВМІННЯ:

2.1) здійснювати комунікацію в усній та письмовій формах на основі знання функцій мови, ресурсів (лексики, граматики) і норм мови, особливостей основних стилів та жанрів мовлення, типів мовної взаємодії;

2.2) здобувати й опрацьовувати інформацію з різних

(друкованих і цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел, критично осмислювати її;

2.3) використовувати в усній та письмовій комунікації для обстоювання власних поглядів, переконань, суспільних і національних цінностей;

2.4) відповідально використовувати мовні засоби для досягнення особистих і суспільних цілей у життєвих та навчальних ситуаціях, творчого самовираження, спираючись на особливості міжкультурної комунікації, досвід комунікації державною мовою;

2.5) відповідно до ситуації ефективно виражати ідеї, почуття;

2.6) пояснювати й обговорювати факти, явища, події;

2.7) обґрунтовувати свої погляди та переконання в усній і письмовій формах у різних особистісних і соціальних контекстах (побутових, навчальних, громадських тощо), спираючись на мовний та мовленнєвий досвід, мовні норми в спілкуванні, соціокультурні реалії й особливості міжкультурної комунікації.

МАТЕМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:

3.1) уміння розвивати, застосовувати математичні знання та методи для розв'язання широкого спектра проблем у повсякденному житті;

3.2) моделювання процесів і ситуацій із застосуванням математичного апарату;

3.3) усвідомлення ролі математичних знань і вмінь в особистому та суспільному житті людини.

КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГАЛУЗІ ПРИРОДНИЧИХ НАУК, ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ:

- 4.1) формування наукового світогляду;
- 4.2) здатність і готовність застосовувати відповідний комплекс наукових знань і методологій для пояснення світу природи;
- 4.3) набуття досвіду дослідження природи та формулювання доказових висновків на основі отриманої інформації;
- 4.4) розуміння змін, зумовлених людською діяльністю, відповідальність за наслідки такої діяльності.

ІННОВАЦІЙНІСТЬ:

- 5.1) здатність учня реагувати на зміни та долати труднощі;
- 5.2) відкритість до нових ідей;
- 5.3) ініціювання змін у класі, закладі освіти, родині, громаді тощо;
- 5.4) спроможність визначати і ставити перед собою цілі;
- 5.5) мотивувати себе та розвивати стійкість і впевненість, щоб навчатися та досягати успіхів.

ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:

- 6.1) усвідомлення екологічних основ природокористування;
- 6.2) розуміння необхідності охорони природи;
- 6.3) дотримання правил поведінки на природі;
- 6.4) ощадливе використання природних ресурсів;
- 6.5) осмислення контексту і взаємозв'язку господарської діяльності та важливості збереження природи для забезпечення сталого розвитку суспільства.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:

7.1) упевнене, критичне й відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування;

7.2) здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні й інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності.

НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ:

8.1) здатність визначати й оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей;

8.2) застосування різних способів розвитку компетентностей;

8.3) знаходження можливостей для навчання і саморозвитку;

8.4) спроможність навчатися, працювати в колективі та самостійно;

8.5) організація свого навчання, його оцінювання, обмін результатами з іншими, пошук підтримки, коли вона потрібна.

ГРОМАДЯНСЬКІ ТА СОЦІАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ (ПОВ'ЯЗАНІ З ІДЕЯМИ ДЕМОКРАТІЇ, СПРАВЕДЛИВОСТІ, РІВНОСТІ, ПРАВ ЛЮДИНИ, ДОБРОБУТУ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, З УСВІДОМЛЕННЯМ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ):

9.1) спроможність діяти як відповідальний громадянин;

9.2) участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу (спираючись на розуміння загальнолюдських та суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку

суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі);

9.3) критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина, його самоідентифікацію;

9.4) виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати;

9.5) подолання стресу і дії в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних із різними проявами дискримінації;

9.6) дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб;

9.7) дотримання здорового способу життя;

9.8) розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях;

9.9) спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності.

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ:

10.1) наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу;

10.2) шанобливе ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав та народів;

10.3) здатність розуміти, цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва й інші культурні форми;

10.4) прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури та мистецтва.

ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ:

11.1) ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності;

11.2) здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою;

11.3) уміння розв'язувати проблеми;

11.4) готовність брати відповідальність за прийняті рішення;

11.5) здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, що мають культурну, суспільну або фінансову цінність.

НАСКРІЗНІ ВМІННЯ В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

ЧИТАТИ З РОЗУМІННЯМ:

- 1.1) здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання та усвідомлення прочитаного;
- 1.2) розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану й очевидну інформацію;
- 1.3) формулювання припущення, доведення надійності аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту;
- 1.4) вираження ідей, пов'язаних із розумінням тексту після його аналізу та добору контраргументів.

ВИСЛОВЛЮВАТИ ВЛАСНУ ДУМКУ В УСНІЙ І ПИСЬМОВІЙ ФОРМАХ:

- 2.1) словесно передавати власні думки, почуття, переконання, зважаючи на мету й учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії.

КРИТИЧНО І СИСТЕМНО МИСЛИТИ:

- 3.1) визначати характерні ознаки явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків;
- 3.2) аналізувати й оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях;
- 3.3) зважати на протилежні думки та контраргументи;
- 3.4) розрізняти факти, їх інтерпретації;
- 3.5) розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси та способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації.

ЛОГІЧНО ОБҐРУНТОВУВАТИ ПОЗИЦІЮ:

4.1) здатність висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків, що є виявом власного ставлення до подій, явищ та процесів.

ДІЯТИ ТВОРЧО:

- 5.1) креативно мислити;
- 5.2) продукувати нові ідеї;
- 5.3) добросовісно використовувати чужі ідеї та їх допрацювати;
- 5.4) застосовувати власні знання для створення нових об'єктів, ідей;
- 5.5) уміти випробовувати нові ідеї.

ВИЯВЛЯТИ ІНІЦІАТИВУ:

- 6.1) активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем;
- 6.2) активна участь у різних видах діяльності, їх ініціювання;
- 6.3) прагнення до лідерства;
- 6.4) уміння брати на себе відповідальність.

КОНСТРУКТИВНО КЕРУВАТИ ЕМОЦІЯМИ:

- 7.1) здатність розпізнавати власні емоції та емоційний стан інших;
- 7.2) сприймати емоції без осуду;
- 7.3) адекватно реагувати на конфліктні ситуації;
- 7.4) розуміти, як емоції можуть допомагати та заважати в діяльності;
- 7.5) налаштовувати себе на пошук внутрішньої рівноваги;

- 7.6) конструктивно комунікувати;
- 7.7) зосереджувати увагу;
- 7.8) налаштовувати себе на продуктивну діяльність.

ОЦІНЮВАТИ РИЗИКИ:

8.1) розрізняти прийнятні й неприйнятні ризики, зважаючи на істотні фактори.

ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ:

- 9.1) обирати способи розв'язання проблем на основі розуміння причин та обставин, що призводять до їх виникнення;
- 9.2) обирати способи досягнення поставлених цілей із прогнозуванням й урахуванням можливих ризиків, наслідків.

РОЗВ'ЯЗУВАТИ ПРОБЛЕМИ:

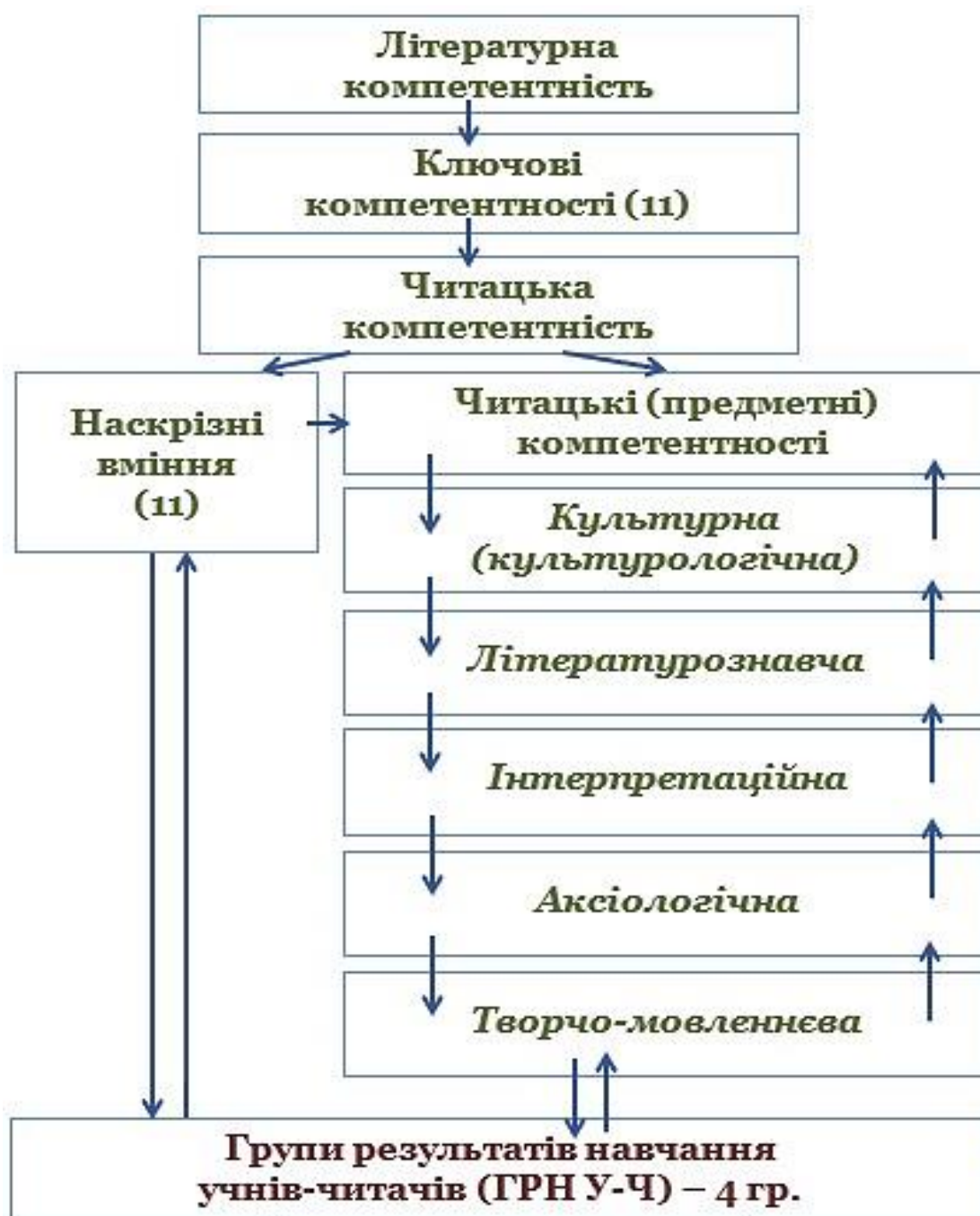
- 10.1) аналізувати проблемні ситуації;
- 10.2) формулювати проблеми, висувати гіпотези, практично їх перевіряти й обґрунтовувати;
- 10.3) здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати та аргументувати рішення.

СПІВПРАЦЮВАТИ З ІНШИМИ:

- 11.1) обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності;
- 11.2) планувати власну та групову роботу;
- 11.3) підтримувати учасників групи;
- 11.4) допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети.

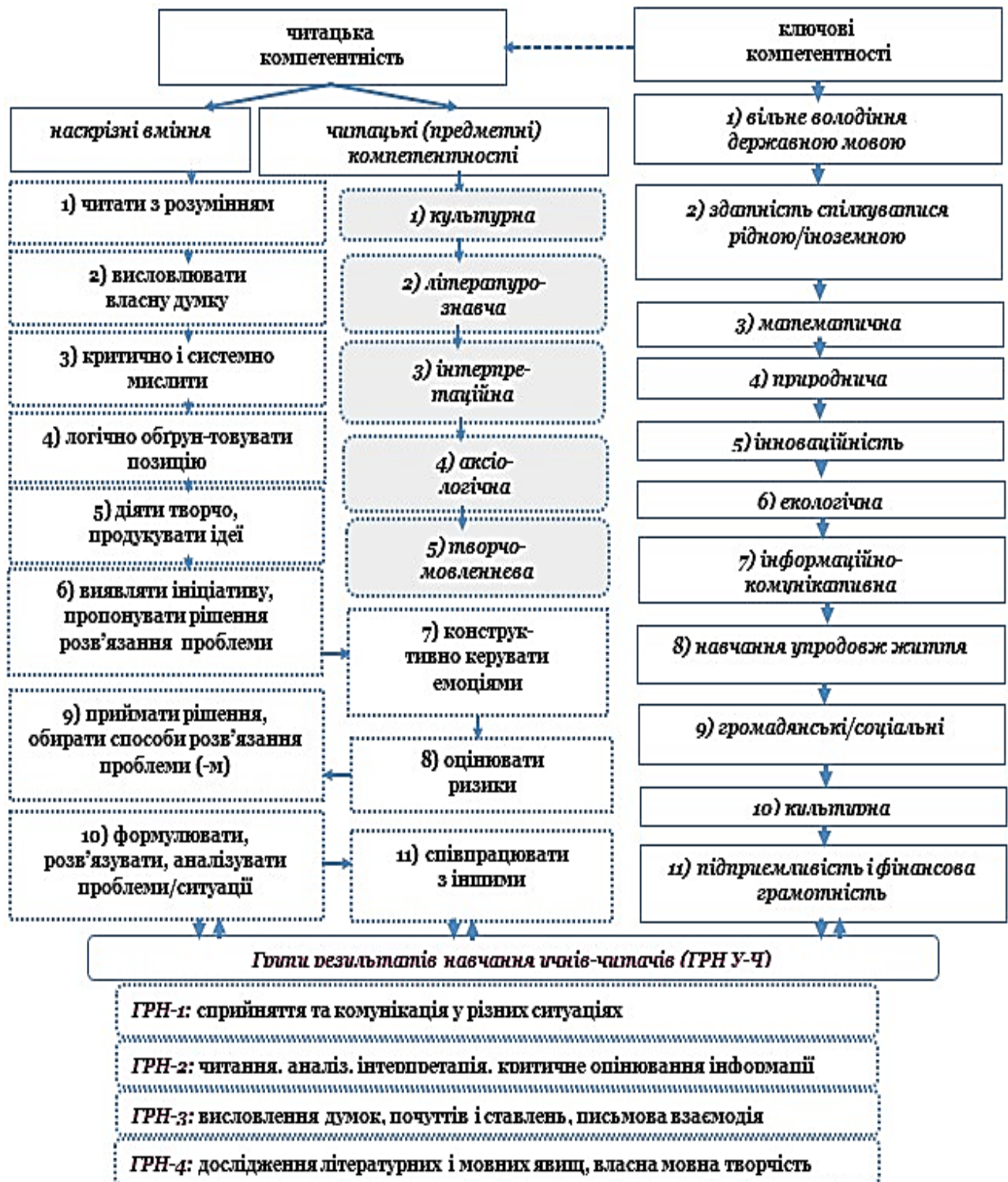
СХЕМА СКЛАДОВИХ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ

*(авторська схема за Державним стандартом
і модельними програмами з літератур)*

МОДЕЛЬ СКЛАДОВИХ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ-ЧИТАЧІВ

(авторська модель за Державним стандартом
і модельними програми з літератур)

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ:
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ**

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
Вільне володіння державною мовою	Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) мовою Уміння: 1) сприймати (зокрема читати рідною мовою), розуміти, перетворювати, аналізувати й інтерпретувати, оцінювати інформацію; 2) висловлювати думки, почуття, погляди в усній та письмовій формах рідною мовою; 3) адаптуватися до умов спілкування в багатомовному середовищі з використанням потенціалу рідної мови та відповідних комунікативних стратегій, урахувати культурні й особистісні відмінності співрозмовників, переваги та/або обмеження окремих груп чи осіб. Ставлення: 1) цінування рідної мови як чинника етнокультурної ідентичності; 2) готовність спілкуватися рідною мовою; 3) потреба в читанні рідною мовою
Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами	Здатність спілкуватися іноземними мовами Уміння: 1) використовувати власний мовленнєвий досвід для вивчення іноземних мов; 2) пояснювати роль/значення мовних явищ і системи понять, за допомогою яких формується картина світу носіїв іноземної мови; 3) використовувати в разі потреби різноманітні стратегії для задоволення власних іншомовних комунікативних намірів; 4) використовувати іноземні мови для розширення читачького досвіду, читачьких інтересів.

Ключові компетентності	Уміння та ставлення <i>(Ставлення: 1) готовність до міжкультурного діалогу; 2) розуміння важливості оволодіння іноземними мовами для міжкультурного спілкування; 3) відкритість до вивчення іноземних мов; 4) готовність спілкуватися іноземними мовами; 5) дотримання культури спілкування, прийнятої в сучасному суспільстві, повага до культурних та особистісних відмінностей співрозмовників, усвідомлення й урахування переваг та/або обмежень окремих груп чи осіб, виявлення розуміння і співпереживання; 6) толерантність до представників іншого народу, носіїв іншої мови, культури, звичаїв і способу життя; 7) розуміння потреби популяризації України у світі засобами іноземних мов</i>
Математична компетентність	Математична компетентність <i>Уміння: 1) установлювати причинно-наслідкові зв'язки, виокремлювати головну та другорядну інформацію; 2) формувати визначення, логічно обґрунтовувати висловлену думку; 3) перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема) для вирішення комунікативних завдань.</i> <i>Ставлення: готовність до пошуку різноманітних способів розв'язання комунікативних проблем</i>

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій	Компетентності в галузі природничих наук <i>Уміння:</i> висловлювати гіпотези, описувати процеси власної діяльності з використанням мовних і мовленнєвих засобів, зокрема іноземної мови. <i>Ставлення:</i> прагнення поглиблювати уявлення про цілісну наукову картину світу для суспільно-технологічного розвитку
Інноваційність	Інноваційність <i>Уміння:</i> 1) презентувати власні ідеї, бачення, інноваційні погляди зрозуміло, грамотно, креативно, використовуючи доцільні засоби вираження мовлення; 2) мобілізувати ресурси (зокрема нематеріальні й цифрові) через комунікацію для провадження інноваційної діяльності; 3) ефективно використовувати різні комунікативні стратегії для розв'язання життєво важливих проблем, зокрема в ситуаціях неоднозначності та непевності. <i>Ставлення:</i> відкритість до інновацій, готовність продукувати нові ідеї, спонукати до цього інших осіб
Екологічна компетентність	Екологічна компетентність <i>Уміння:</i> 1) використовувати потенціал текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) щодо висвітлення діяльності людини як частини природи; 2) використовувати комунікативні стратегії для реалізації екологічних проєктів, формування екологічної культури та забезпечення сталого розвитку суспільства

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
	Ставлення: інтерес до здобутків українських і зарубіжних авторів, які зробили вагомий внесок у формування та поширення ідей сталого розвитку суспільства
Інформаційно-комунікаційна компетентність	Інформаційно-комунікаційна компетентність Уміння: 1) використовувати різні види сприймання текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) для пошуку, обробки, аналізу та добору інформації; 2) діяти за алгоритмом у процесі складання плану для розв'язання комунікативних завдань; 3) комунікувати грамотно і безпечно в інформаційному просторі; 4) розрізняти емоції інших осіб у контексті комунікації; 5) розпізнавати маніпулятивні технології та протистояти їм; 6) використовувати сучасні цифрові технології для розширення читачького досвіду та кола читачьких інтересів. Ставлення: 1) задоволення пізнавального інтересу в інформаційному середовищі; 2) прагнення етично взаємодіяти у віртуальному просторі; 3) готовність дотримуватися авторських прав; 4) прагнення до особистісного розвитку як компетентного мовця і читача за допомогою цифрових технологій
Навчання впродовж життя	Навчання впродовж життя Уміння: 1) визначати власні комунікативні потреби, цілі та способи їх досягнення; 2) застосовувати ефективні прийоми вивчення державної/рідної/іноземної мови з урахуванням власного стилю навчання;

Ключові компетентності	Уміння та ставлення 3) поглибно збагачувати власний словниковий запас через використання словників і довідкових ресурсів, зокрема цифрових; 4) здійснювати самооцінку результатів діяльності, рефлексію; 5) користуватися різними видами бібліотек та орієнтуватися в бібліотечних ресурсах. Ставлення: 1) прагнення вдосконалювати власне мовлення впродовж життя, розвивати мовну інтуїцію; 2) руйнування власних мовних і комунікативних бар'єрів, усвідомлення та подолання стереотипів; 3) розуміння ролі читання текстів (зокрема художніх текстів, медіатекстів) українських і зарубіжних авторів для гармонійного розвитку, самовдосконалення; 4) прагнення збагачувати читачький і мовленнєвий досвід
Громадянські та соціальні компетентності	Громадянські компетентності Уміння: 1) аргументовано та грамотно висловлювати власну громадянську позицію; 2) використовувати комунікативні навички й багатомовність для ведення міжкультурного діалогу; 3) уникати дискримінування інших осіб у своїх висловлюваннях та діях; 4) критично оцінювати інформацію з різних джерел, формувати й обстоювати особистісні ціннісні орієнтири, спираючись на цінності українського народу, його історико-культурні надбання і традиції в європейському ціннісному контексті. Ставлення: 1) сприйняття громадянських цінностей, актуалізованих у текстах (зокрема художніх, медіатекстах) українських і зарубіжних авторів;

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
Громадянські та соціальні компетентності	Соціальні компетентності Уміння: 1) застосовувати ефективні комунікативні стратегії для співпраці в групі; 2) використовувати мову ненасильницького спілкування; 3) урахувувати вплив слова на психічне здоров'я людини, відповідально вживати мовні виражальні засоби; 4) зважати на особистісні й культурні відмінності співрозмовників, переваги та/або обмеження окремих груп чи осіб; 5) застосовувати комунікативні стратегії для протистояння деструктивним і маніпулятивним впливам, що є загрозою для здоров'я; 6) конструктивно спілкуватися в різних соціальних середовищах із дотриманням принципів свободи особистості; 7) виявляти в текстах (зокрема художніх, медіатекстах) українських і зарубіжних авторів соціально важливий зміст. Ставлення: 1) готовність до налагодження контактів з іншими особами з використанням різноманітних мовних засобів; 2) прагнення до пізнання суспільного досвіду України й інших держав через мову та культуру, зокрема

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
	літературні твори українських і зарубіжних авторів; 3) усвідомлення взаємозалежностей
Культурна компетентність	Культурна компетентність Уміння: 1) використовувати мову для духовного, культурного та національного самовираження; 2) читати, аналізувати й інтерпретувати тексти (зокрема художні, медіатексти) українських і зарубіжних авторів; 3) сприймати й осмислювати цінності, актуалізовані в текстах (зокрема художніх, медіатекстах) українських і зарубіжних авторів; 4) застосовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях для формування власного світогляду та збагачення досвіду; 5) створювати тексти з вираженням власних ідей, досвіду і почуттів та використанням відповідних художніх засобів; 6) добирати тексти (зокрема художні, медіатексти) для задоволення власних пізнавальних та естетичних потреб. Ставлення: 1) потреба в читанні художньої літератури для задоволення та рефлексії над прочитаним; 2) цінування художньої літератури як мистецтва слова в контексті духовних надбань людства; 3) відкритість до міжкультурної комунікації, усвідомлення індивідуальних і соціальних стереотипів, що можуть міститися в тексті (зокрема художньому, медіатексті); 4) зацікавленість світовими культурними здобутками; 5) готовність сприймати літературний твір як структуру, відкрити до читальних інтерпретацій у часі та просторі

Ключові компетентності	Уміння та ставлення
Підприємливість та фінансова грамотність	Підприємливість та фінансова грамотність Уміння: 1) ініціювати усну, письмову, онлайн-взаємодію державною/рідною/іноземною мовою для розвитку ідеї та її реалізації; 2) презентувати власну ідею й ініціативи зрозуміло, грамотно, з використанням доцільних виражальних засобів; 3) використовувати комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій і рішень; 4) описувати державною/рідною/іноземною мовою власні вміння та компетентності щодо варіантів кар'єри, розвитку підприємницьких і соціальних ініціатив; 5) пояснювати значення заощадження, інвестування, запозичення, страхування тощо, зокрема на прикладі літературних творів українських і зарубіжних авторів; 6) обговорювати та планувати доходи, витрати за допомогою ефективних комунікативних стратегій; 7) використовувати фінансові документи. Ставлення: 1) готовність брати відповідальність за себе та інших осіб; 2) відповідальне ставлення до мовленнєвого вчинку; 3) розуміння ролі комунікативних умінь, читачького досвіду для успішної самореалізації, зокрема у професійній кар'єрі та діловому середовищі; 4) усвідомлення важливості володіння державною мовою та спілкування рідною/іноземною мовою для забезпечення добробуту, фінансового успіху; 5) готовність обстоювати важливість збільшення доходу, ощадливості та раціонального використання коштів

БАЗОВІ ЗНАННЯ

Літературний компонент

Інформація: джерело інформації; інформація текстова, графічна, числова тощо; достовірність, новизна, актуальність і несуперечливість інформації; надійність та ненадійність джерел інформації; критерії добору і способи пошуку інформації; явна та прихована інформація; факти й судження; маніпуляція і пропаганда.

Комунікація: комунікативна взаємодія; ситуація спілкування; адресат, адресант; форма і зміст повідомлення; мета й позиція мовця; комунікативні наміри співрозмовників; важливі та другорядні деталі повідомлення; прихований зміст повідомлення; вербальні й невербальні засоби; типові стратегії мовленнєвої взаємодії; аргументація; інтонаційні засоби; емоційний стан співрозмовників; формули мовленнєвого етикету; жанрові форми мовлення; різноманітні стратегії продукування ідей; принципи етики спілкування, норми літературної вимови; соціокультурні норми; стереотипи, протидія і попередження дискримінації, цькування (булінгу); протидія пропаганді та маніпуляції; ненасильницька комунікація; суспільно-культурний контекст; цифрове середовище; безпечна поведінка в цифровому просторі; онлайн-взаємодія; форми презентації; академічна доброчесність.

Текст: різновиди текстів (одиничні і множинні, цілісні, перервані та змішані); опис, розповідь, роздум; стилі та жанри; структура тексту; фрагментарні тексти; зміст прочитаного; тема; мікротема; ідея; проблеми в тексті; підтекст; культурно-історичний контекст; гіпертекст у медіатексті; особистий і суспільний досвід; мета читання (для отримання інформації, виконання завдань, розвитку естетичного досвіду).

Літературний твір: художні твори українських і зарубіжних авторів; література корінних народів і національних меншин; актуальна національна та загальнолюдська, зокрема морально-етична, проблематика творів; роди і жанри літератури; зміст і форма літературного твору (тема, ідея, фабула, сюжет, композиція, художні образи, поетика); літературний твір в історико-культурному контексті; літературно-мистецькі епохи, напрями, течії та стилі; індивідуальний стиль; естетична цінність літературного твору; відкритість творів літератури до інтерпретації; художній переклад; читацький досвід, емоційний стан читача.

Мовні засоби: мова як система; мовні одиниці різних рівнів, їх характерні ознаки і функції в мовленні; мова як відображення картини світу; мовна норма та її динамічність в історико-культурному контексті; помилка; засоби художньої виразності.

ВИСНОВКИ

**Людство не сплітало павутиння життя.
Ми лише одна з ниток у цьому павутинні.
Що б ми не робили з цим павутинням,
ми робимо це із самим собою.
Все у світі пов'язане воєдино.
Все взаємозалежне.
Вождь племен суквоміші та дувоміші**

**Одна з перших і всіма визнаних умов
щастя є життя таке,
за якого не порушено зв'язок людини з природою.
Лев Толстой**

**Справжня подорож у відкриття полягає не в тому,
щоб прагнути знаходити нові пейзажі,
а в тому, щоб уміти по-новому побачити те,
що нас оточує.
Марсель Пруст**

1. У першій частині практико-орієнтованої монографії подано теоретико-методологічну візію реалізації ціннісно-етичної стратегії в системі літературної освіти школярів Нової української школи. Виявлено специфіку змін аксіологічних орієнтирів у системі літературної освіти школярів та їхній вплив на формування компетентних учнів-читачів. Запропоновано синергетичний підхід у методиці викладання літератури, що забезпечить реалізацію аксіологічного підходу в системі літературної освіти:

- переорієнтацію на ціннісно-цільову структуру діяльності учнів-читачів і вчителя (викладача), проектно-конструкторське моделювання змісту літературної освіти школярів;

- формування нового типу педагога, словесника, здатного до сталої суб'єкт-суб'єктної організації та самоорганізації освітньо-культурологічного простору як учня-читача (студента), так і свого на засадах ціннісно-етичних норм і ціннісних орієнтацій із проникненням «у світ і тканину» художнього твору;
- розвиток високої продуктивності, професіоналізму учня-читача (студента), учителя літератури (викладача) відповідно до вибудованої траєкторії свого росту за обраною/вибудованою ціннісно-етичною стратегією;
- виховання цілісної креативної особистості, здатної створити свою «Я-концепцію», утвердити й не втратити «Себе-у-Світі» за обраною/вибудованою ціннісно-етичною стратегією.

2. Зроблено спробу вибудувати формулу нового типу вчителя літератури, який формуватиме новий тип учнів-читачів Нової української школи з урахуванням особливостей ноосферного підходу. Автором апробовано в системі післядипломної педагогічної освіти перший варіант формули, де на першому місці передбачено розвиток емоційного інтелекту. У ході спостереження дійшли висновку, що маємо закласти акметраєкторію для формування/розвитку суб'єктів освіти з іншими акцентами. Оновлений варіант формули Учителя з розвинутим духовним інтелектом подаємо в такому варіанті: **SQ: EQ + IQ + DQ = CT**, де **SQ** (духовний інтелект) – **EQ** (емоційний інтелект) – **IQ** (загальний інтелект), **DQ** (цифровий інтелект) = **CT** (компетентний учитель – competent teacher). Високий рівень SQ (духовного інтелекту) Педагога/Учителя/Вихователя/Керівника можемо досягти, пройшовши шлях від внутрішніх змін до зовнішніх, щоб говорити про ЗЕЦ-інтелект Учителя. Такий набір забезпечить рух на шляху до створення нової української екосистеми освіти, що ми називаємо НОООСВІТА! Відповідно до ноосферно-екологічної стратегії

запропоновано авторську модель умотивованого вчителя, де базовими складниками є: особистість, фахівець, патріот. Їх реалізація має узгоджуватися з низкою характеристик-вимог до вчителя Нової української школи. Орієнтовний набір містить такі: доброзичливий, культуромовний, комунікабельний, відповідальний, творчий, лідер, стратег, інноватор, ініціатор, фасилітатор. Ранжування та набір запропоновано як варіант.

3. Визначено, теоретично розроблено педагогічні умови формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень у процесі літературної освіти суб'єктів, що відповідають сучасним методичним вимогам та інноваційним підходам в освіті, а також корелюють зі світовими тенденціями професійної підготовки фахівців відповідного профілю. Реалізація означеного стане можливою, якщо в закладах освіти буде створено освітньо-культурологічний ноопростір. Запропоновано авторський варіант поняття: **«освітньо-культурологічний ноопростір закладів освіти»** розглядаємо як форму освітньої діяльності зацікавлених суб'єктів/об'єктів, які в процесі мудрої співпраці/взаємодії змінюють один одного і зміст освіти, методи взаємодії з освітнім середовищем, ефективно впливаючи один на одного через надання та споживання якісної послуги. Кожен/кожна з них створює комфортне, безпечне, інноваційне середовище». Поняття, його змістове наповнення узгоджуються з обраною стратегією та ідеями Нової української школи.

4. Обґрунтовано роль і встановлено особливості залучення до реалізації авторських методичних умов, побудови логіко-семіотичних моделей, орієнтовних основ дій суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО) та забезпечення аксіологічного, діяльнісного, компетентнісного, системного, синергетичного методологічних підходів для ефективного формування ціннісно-

етичних норм і ціннісних ставлень в учнів-читачів у процесі літературних занять. Із цією метою запропоновано ціннісно-етичну стратегію. Потрактуємо її в такий спосіб: **«ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти** – вибудований принцип/алгоритм/модель співпраці під час читацької діяльності школярів для виокремлення ціннісних та етичних норм, що закладені в тексті літературного твору, поведінковій моделі літературних персонажів, щоб само-ствердитися самому-собі як творчій і вільній Я-особистості». Складові такої стратегії/моделі – традиційні/класичні/концептуальні підходи: «краса», «істина», «добро». Це і є вектор літературної освіти, яким рухаємося під час вивчення художнього твору, виокремлюючи систему цінностей, визначаємо ціннісні орієнтації та встановлюємо етичні норми життя-і-діяльності літературних персонажів. Запропоновано низку логіко-семіотичних моделей, що будуть орієнтиром в організації літературної освіти: «Ціннісно-етична складова в системі літературної освіти школярів», «Формування морально-етичної свідомості та культури», «Компоненти аксіосфери як предмета психологічного пізнання».

5. Проблему ставлення в системі ціннісно-етичних норм як засіб формування компетентних учнів-читачів матеріалізовано в трискладову модель ставлень із позиції ціннісної стратегії. Робимо висновок, що ставлення, як домінувальне, визначає життєвий шлях особистості. Володимиром М'ясищевим вибудовано трискладову структуру ставлень, що містить такі компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий (мотиваційно-поведінковий).

6. Запропоновано авторський варіант поняття «ціннісне ставлення до художнього твору», яким будемо послуговуватися, вибудовуючи системну роботу з учнем-читачем/ученицею-читачкою під час літературних занять. **Ціннісне став-**

лення до художнього твору – індивідуально-психологічне утворення Я-особистості на основі емоційно-мотиваційної, когнітивної та діяльнісно-поведінкової сфер, що відбиває інтеграцію літературних знань, ціннісних орієнтацій, практичних читацьких навичок, особистісних якостей і принципових/конструктивних позицій учня-читача/учениці-читачки до прочитаного художнього твору і творчо реалізується ним/нею у власний літературний продукт.

7. Концептуалізовано й розкрито зміст понять у контексті аксіології та методики літератури: «ціль», «потреба», «норма», «принципи», «значення», «відношення», «ідеал», «цінність», «ціннісна орієнтація», «норма», «етичні норми», «етичні норми в читацькій діяльності», «ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти», «логіко-семіотична модель», «тріада», «тріадність», «мотиваційно-смісловий аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінності-засоби», «цінності-цілі», «життєві плани», «процесуально-результативний аспект ціннісної орієнтації особистості», «цінність-дія», «комунікативно-емоційний аспект спілкування на літературному занятті», «цінність-мовлення», «ставлення», «ціннісне ставлення», «емоційний компонент ціннісного ставлення», «когнітивний (оціночний) компонент ціннісного ставлення», «ставлення-до-суб'єкта», «ставлення-до-об'єктів», «ставлення-до-подій», «діяльнісний (конативний) компонент ціннісного ставлення», «ціннісне ставлення до художнього твору», «ціннісно-етична програма: автора, персонажа, художнього твору, учнів-читачів», «аксіосфера письменника», «ціннісне вивчення художнього твору (ООД СЛО)», «система цінностей персонажів (ООД СЛО)», «цінності художнього на рівні міжперсонажної взаємодії (ООД СЛО)», «ціннісно-етична переорієнтація персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної освіти (ООД СЛО)».

8. Усвідомлення зазначених вище понять вибудовано з використанням різноманітних підходів: філософії тріадності

під час моделювання понять; візуалізації понять через побудову логіко-семіотичних моделей (ЛСМ); коментування ЛСМ, схем і таблиць; розроблення орієнтовних основ діяльності суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО). Запропоновано варіант визначень: «тріадність», «логіко-семіотична модель».

Логіко-семіотична модель (ЛСМ) – графічне утворення як образно-сміслової конструкція, що моделюється вчителем зі спеціальних знаків, символів, структурних схем, мовних конструктів для передачі різноманітної інформації та різноманітних смислових зв'язків. Мета такого моделювання – задіяти обидві півкулі головного мозку суб'єктів освіти, допомогти їм усвідомлено сприйняти й запам'ятати складну інформацію, що зберігатиметься в довготривалій пам'яті (*прим. – автор подав у 2018 р.*). Логіко-семіотичні моделі побудовано з урахуванням тріадної філософії проєктування освітньої діяльності. **Тріада**, у нашому розумінні, – спосіб трискладової організації предметності думки й розгортання самої думки, що матеріалізується в логіко-семіотичну модель і дозволяє вибудовувати гнучко, цілісно стратегію співпраці суб'єктів освітнього процесу для досягнення (вироблення) кожним соціально й особистісно значущого кінцевого результату (продукту). **Тріадність** – метод філософського дискурсу в освітній діяльності суб'єктів, що забезпечує процес конструювання висхідних освітньо-філософських смислів. Дійшли висновку, що такі смисли визначають побудову й розвиток будь-якої системи (освітнього процесу закладу освіти загалом та або/й уроку/заняття як системи співпраці його суб'єктів зокрема) для досягнення прогнозованого соціально й особистісно гарантованого, значущого кінцевого результату/продукту. Смисли (як система) є основою для конструювання логіко-семіотичної моделі (ЛСМ). Логіко-семіотична модель – це своєрідна універсальна матриця знань, норм і цінностей, на основі яких вибудовується співпраця суб'єктів освітнього процесу. Спостереження і результати співбесід засвідчили, що логіко-

семіотичні моделі, побудовані на засадах ієрархічної тріади, забезпечують цілісний погляд на явище/поняття/реальність як систему. Такий підхід – новий тип систематизації, що характеризується своєю відкритістю.

9. Для реалізації аксіологічної й компетентнісно-діяльнісної стратегії виписано низку методичних імперативів, яких мають дотримуватися всі суб'єкти літературної освіти, якщо хочуть досягти свого результату. У нашому розумінні **методичний імператив** – це сукупність умов взаємодії суб'єктів літературної освіти взагалі й літературного заняття зокрема. Порухення цих умов не забезпечить досягнення запланованого кінцевого результату професійно-фахової (для вчителя-словесника) і читацької (для учня-читача) діяльності. **Методичний імператив суб'єктів літературної освіти** – це загально значущі моральні приписи для кожного суб'єкта професійно-фахової та читацької діяльності. Вони носять універсальний характер, розповсюджуються на всіх і спонукають до дії, фасилітативної співпраці її партнерів. У кінцевому результаті виконання методичних приписів забезпечить дотримання як соціальних вимог до суб'єктів літературної освіти, так й умови для вияву свого креативу. Вибудована система принципів, правил, норм поведінки та беззаперечне дотримання і виконання їх кожним сприятиме досягненню мети літературної освіти. Унормований методичний простір допоможе синергією кожного суб'єкта привести у стійкий стан розвитку, саморозвитку, за чіткими правилами вибудовувати свою траєкторію успіху.

10. Розроблено модель компетентностей учня-читача Нової української школи й узгоджено з типологічною класифікацією літературних занять у системі. Відпрацьовано блок типів і різновидів літературних занять на компетентнісно-діяльнісній стратегії. Класифікація і набір типів занять, їх

складових забезпечують безпосередньо механізм, методику і технологію вивчення художніх творів. Класифікаційний блок компетентнісно-діяльнісних літературних занять із вивчення художніх творів містить таку типологію занять із формування/розвитку: 1) читацької компетентності; 2) культурологічної компетентності; 3) літературознавчої компетентності; 4) інтерпретаційної компетентності; 5) аксіологічної компетентності; 6) творчо-мовленнєвої компетентності; 7) вивчення теоретико-літературних понять.

11. Виписано набір читацьких компетентностей у відповідності до Державного стандарту базової середньої освіти та модельної програми (за ред. Таміли Яценко); до запропонованого набору читацьких компетентностей уперше подано визначення, зроблено коментарі, структуровано й розписано за елементами. Увідповіднено ключові компетентності й наскрізні навички з читацькими компетентностями; структуровано за трьома позиціями: наскрізні вміння; читацькі вміння; ціннісні ставлення до кожної із п'яти читацьких компетентностей.

12. Набули подальшого розвитку теорія та методологія поєднання компетентнісного підходу й аксіологічного, побудова моделей літературних занять з урахуванням ціннісно-етичних норм, ціннісних ставлень у співпраці суб'єктів літературної освіти один з одним і художнім твором/текстом.

13. Представлено моделі організації співпраці учнів-читачів із художнім твором за ціннісно-етичною стратегією і виявлення ціннісного ставлення до художнього твору за орієнтовною основою дій суб'єктів літературної освіти. Розроблено моделі, що є основою для діалогової платформи літературного заняття під час вивчення літературної теми/художнього твору: «Вектор, складові та компоненти вивчення аксіосфери

письменника», «Складові та компоненти ціннісного вивчення художнього твору», «Вектор, складові та компоненти дослідження системи цінностей персонажів», «Вектор, складові та компоненти дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії», «Модель ціннісно-етичної переорієнтації персонажів у художньому творі та учнів-читачів у процесі літературної діяльності».

14. Для професійного вдосконалення та розвитку фахових навичок учителеві літератури рекомендовано використовувати алгоритмізацію співпраці партнерів літературної освіти за парадигмою: «учитель літератури – художній твір/літературні персонажі – учень-читач/учениця-читачка – літературно-мистецький матеріал ↔ ціннісно-етичні норми/ціннісне ставлення» за ціннісно-етичною стратегією і ціннісним ставленням. Із цією метою запропоновано низку авторських алгоритмізованих програм дій для учнів-читачів та вчителів літератури: «Орієнтовна основа дій суб'єктів літературної освіти (ООД СЛО) ціннісного вивчення художнього твору», «ООД СЛО дослідження системи цінностей персонажів», «ООД СЛО дослідження цінностей на рівні міжперсонажної взаємодії», «ООД СЛО в дослідженні ціннісно-етичної переорієнтації персонажів художнього твору й учнів-читачів у процесі літературної діяльності».

15. Здійснено систематизацію понять, що запропоновані різними вченими та науковцями: «кодекс цінностей сучасного українського виховання», «основи національної цінності», «основні громадянські цінності», «цінності родинного життя», «валео-екологічні цінності», «абсолютні, вічні цінності та їх антиподи», «морально-гуманістичні емоційно-почуттєві стани особистості», «інтимно-особистісні емоційно-почуттєві стани», «естетичні емоційно-почуттєві стани особистості», «емоційно-почуттєві стани особистості».

16. Проблема формування ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень у системі літературної освіти учнів-читачів є перспективною. У планах автора – розроблення методичних моделей літературних занять для учнів-читачів 5–6 класів Нової української школи, їх апробація та представлення у другій частині практико-зорієнтованої монографії. Розроблення методики вивчення літературної теми на засадах авторської проєктно-конструкторської технології. А також: експериментально перевірити ефективність методичних умов логіко-семіотичних моделей, орієнтованих дій суб'єктів літературної освіти в реалізації ціннісно-етичної стратегії та формування ціннісного ставлення до літературно-мистецького матеріалу; вибудувати систему діагностування сформованості ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень учнів-читачів до художнього твору, що складатимуться зі структурних компонентів, критеріїв, показників і рівнів.

***Оракули говорять лише те, що ви вже знаєте;
вони дзеркально відображають енергію,
з якою ви маєте справу,
і допомагають вам орієнтуватися у світі.***

Колет Барон-Рід

ПІСЛЯМОВА

**Знання інших приносить мудрість,
пізнання себе дає просвітлення.**

Лао-цзи

Остерігайся безпліддя зайнятого життя.

Сократ

**Я нікому не дозволю тупцювати за моїм розумом
своїми брудними ногами.**

Махатма Ганді

**Коли пішов до школи, мене запитали,
ким я хочу стати, коли виросту.
Я написав, що хочу бути щасливим.
Мені сказали: «Ти не зрозумів завдання!»,
а я відповів: «Ви не зрозуміли життя...».**

Джон Леннон

**Слова підбадьорення та привіту можуть бути
короткими, але в них нескінченна луна.**

Мати Тереза

ШАНОВНІ КОЛЕГИ й КОЛЕГІНІ!

Упродовж багатьох років автором напрацьовувалися моделі ціннісного вивчення художніх творів. Звичайно, уникнути соціологізаторства за радянської доби було дуже складно. Не зважаючи на об'єктивні й суб'єктивні обставини, нам вдалося зберегти аксіологічну стратегію під час конструювання спочатку уроків літератури, потім – системи етюдних занять. Нині запропоновано типологічну

класифікацію літературних занять, технологію підготовки та проведення.

Для нас головне у співпраці вчителя літератури й учнів-читачів – робота з художнім твором. Саме робота, а не розповіді/бесіди/роздуми про твір, який часто школярі не читали (а ми вимагали прочитати повний текст) або прочитали із «захлявної книжечки» стислий переказ, а ще гірше – купували книгу-цитатник (такі видання були підготовлені) і звідти «сипали цитатами», а художній твір не був прочитаний. Але це окрема розмова...

У праці ми намагалися підготувати вчителя літератури до системної роботи з художнім твором із позиції ціннісно-етичних норм і формування ціннісного ставлення до прочитаного/побаченого/почутого. Усе це спрямовано на теоретико-методологічне осмислення. Наступне видання (II частина) безпосередньо буде присвячене практичній діяльності суб'єктів літературної освіти за аксіологічною стратегією вивчення художнього твору як мистецтва слова.

Теоретичному осмисленню сприятимуть логіко-семіотичні моделі, що візуалізують складний теоретичний матеріал. Сподіваємося, що величезний перелік понять не відбив у колег і колегинь бажання реалізувати напрацьовану стратегію. Це зроблено з однією метою – послуговуючись одними й тими ж поняттями, ми будемо розуміти, що та як робити!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксіологічний вимір сучасної освіти : навчально-методичні матеріали / авт.-упоряд. А. Суріна. – Миколаїв : ОІППО, 2017. – 122 с.
2. Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : монографія / Заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с.
3. Аксіологічні виміри освіти і виховання / І. Степаненко : Філософія освіти : навчальний посібник // За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с. – С. 169–206.
4. Александров Н. Н. Платформа философии. Философия, менталитет, цикличность / Н. Н. Александров. – М. : Изд-во Академии Тринитаризма, 2011. – 212 с.
5. Абушенко В. Л. Аксиология // Новейший философский словарь / сост. и гл. науч. ред. А. А. Грицанов. – [3-е изд., исправл.]. – Мн. : «Книжный дом», 2003. – 1280 с. – С. 25–30.
6. Анисимов С. Ф. Ценности реальные и мнимые / С. Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1970. – 181 с.
7. Анциферова Л. Системный подход в психологии личности / Л. Анциферова // Принцип системности в психологических исследованиях. – М. : 1990. – С. 61–77. – С. 61.
8. Аршинов В. И. Философия образования и синергетика : как синергетика может способствовать становлению новой модели образования? / В. И. Аршинов // Материалы Московского синергетического форума. – М., 1996.
9. Ашиток Н. Формування гуманістично-ціннісних орієнтацій у дітей дошкільного віку на матеріалі дитячої літератури / Н. Ашиток // Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка. – 2017. – Вип. 5. – С. 4–11. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2017_5_3. – DOI : 10.24919/2313-

2094.5/37.102605.

10. Бабій Л. Б. Цінність як одна із складових визначення літератури / Л. Б. Бабій // Питання літературознавства. – 2005. – Вип. 13. – С. 97–103.
11. Баранцев Р. Г. Становление тринитарного мышления / Р. Г. Баранцев. – М.-Ижевск : НИЦ «РХД», 2005. – 124 с.
12. Баранцев Р. Г. Системная триада дефиниции // Международный форум информационных документов / Р. Г. Баранцев. – М., 1982. – Т. 7. – № 1. – С. 9–13.
13. Бех І. Д. Особистісні цінності як духовне надбання людини / І. Д. Бех // Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 1. – Чернівці : Букрек, 2015. – 840 с. – С. 16–39.
14. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія / І. Д. Бех. – Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. – 296 с.
15. Богданець-Білошкаленко Н. І. Ціннісні орієнтири як важлива складова формування особистості дитини засобами художньої літератури / Н. І. Богданець-Білошкаленко // Наука і освіта, 2014. – № 10. – С. 25–29.
16. Бондаренко Ю. І. Дослідження ціннісних та цільових пріоритетів персонажів у процесі шкільного аналізу літературного твору / Ю. І. Бондаренко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – № 7/8. – С. 28–31.
17. Бондаренко Ю. І. Осмислення ціннісних та цільових пріоритетів персонажів / Ю. І. Бондаренко // Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі : теорія і практикум. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 216 с. – С. 58–67.
18. Бондаренко Ю. Формування математичної компетентності в процесі шкільного навчання художньої літератури / Юрій Бондаренко // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), (2). С. 19-26. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2020-PP-2-19-26>.

19. Бондаренко Ю. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум: навч. посібник для студентів філологічних факультетів / Юрій Бондаренко. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. – 250 с.
20. Боулбі Д. Духовний інтелект. Як SQ допомагає обійти внутрішні блоки на шляху до справжнього щастя / Д. Боулбі. – Київ : Вид. «ЛІТЕРА», 2022. – 236 с.
21. Буданов В. Г. Трансдисциплінарне образование, технологии и принципы синергетики. Синергетическая парадигма / В. Г. Буданов. – М. : Прогресс-традиция, 2000. – 305 с.
22. Варенко В. Формування духовно-моральних цінностей засобами літератури / В. Варенко. – Режим доступу : http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29969/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_1_%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_Microsoft_Office_Word.docx.
23. Виховання ціннісного ставлення до людини на уроках літературного читання. Частина I (1–2 класи) / автор-упорядник О. П. Третяк. – Х. : Вид. група «Основа», 2017. – 88 с.
24. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. І. Вишневський. – Вид. 2-ге, доопрац. і доп. – Дрогобич : Коло, 2006. – 326 с.
25. Вітинчук І. А. Теоретичний аналіз проблеми формування в учнів шкіл моральних цінностей засобами літератури / І. А. Вітинчук // Молодий вчений. – 2022. – № 5. – С. 94–97. – DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-19>.
26. Вождаєнко А. Розвиток читацько-зорієнтованої компетентності учнів старших класів у процесі аксіологічної інтерпретації ліричних творів / А. Вождаєнко // Knowledge, Education, Law, Management. – 2020. – № 8. – vol. 1. – DOI : <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.12>

27. Вознюк О. В. Особливості педагогічної синергетики / О. В. Вознюк // Історія. Філософія. Релігієзнавство : науковий журнал. – 2009. – № 2. – С. 5–9.
28. Голик С. Концепт : у пошуках алгоритму аналізу / С. Голик // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2019. – Вип. 17. – С. 154–160. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2019_17_20. – DOI: 10.24144/2617-3921.2019.17.154-160.
29. Гончаренко М. С. Духовность. Здоровье. Образование : учеб. пособ. / М. С. Гончаренко. – Харьков : «БРУН КНИГА», Киев : КНТ, 2011. – 176 с.
30. Гончарова Г. О. Система ставлень особистості : теоретичні аспекти дослідження / Г. О. Гончарова, С. О. Ларіонов // Право і безпека. – 2017. – № 1 (64). – С. 130–134.
31. Грицак Н. Аксиологічний компонент структури жанрової грамотності майбутніх учителів зарубіжної літератури / Н. Грицак // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2020. – № 1. – С. 37–41. – DOI : <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2020.1.5>. – (Серія «Педагогічні науки»).
32. Гуковский Г. А. Изучение литературного произведения в школе : методологические очерки о методике / Г. А. Гуковский. – Тула : Автограф, 2000. – 224 с.
33. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Д. Гоулман. – Харків : В-во «Віват», 2018. – 512 с.
34. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898). – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
35. Деркач А. А. Акмеология / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. – Спб. : Питер, 2003. – 256 с.
36. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : навчальний посібник для

- проведення практичних занять / Укл. : М. С. Гончаренко, Е. Т. Карачинська, В. Є. Новікова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 156 с.
37. Друскін Я. С. Видение невидения / Я. С. Друскін // Зазеркальє. – СПб., 1995. – Т. 2. – 174 с.
38. Жданова-Неділько О. Аксиодидактична система взаємодії викладача і студента при вивченні педагогічних дисциплін : монографія / О. Г. Жданова-Неділько ; ПНПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 337 с.
39. Змеєв С. И. Андрагогика : основы теории и технологии обучения взрослых / И. С. Змеєв. – М. : ПЕР СЭ, 2003. – 207 с.
40. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
41. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.
42. Ковальчук А. С. Теоретичні основи поняття «ставлення особистості до ставлення» / А. С. Ковальчук // Вісник післядипломної освіти. Випуск 15 (44) «Серія «Соціальні та поведінкові науки» (психологічні 053, державне управління 281) (Категорія «Б»), 2021. – С. 65–74. – DOI : [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15\(44\)-65-77](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15(44)-65-77).
43. Ковальчук А. С. Теоретичні основи поняття «ставлення особистості до дійсності» / А. С. Ковальчук // Вісник післядипломної освіти. – 2021. – С. 65–74. – DOI : [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15\(44\)-65-77](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15(44)-65-77). – (Серія «Соціальні та поведінкові науки» ; вип. 15 (44)).
44. Коджаспирова Г. М. Педагогическая антропология : учебное пособие / Г. М. Коджаспирова. – М. : Гардарики, 2005. – 287 с.
45. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа», 2016. – Режим доступу : [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20)

- 20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf.
46. Костюкова К. Система цінностей особистості у формуванні оцінки якості життя / К. Костюкова // Актуальні проблеми психології. – Т. 7, вип. 23. – С. 100–104. – Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2010_23/sb23_18.pdf
 47. Косянчук С. Особливості формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників з огляду на компетентнісний підхід в літературній освіті / С. Косянчук // Українська література. – 2012. – № 10. – С. 18–20.
 48. Крупнов А. И. Психологическая структура действий человека / А. И. Крупнов. – М. : изд-во УДН, 1990. – 56 с.
 49. Крупнов А. И. Психологическая структура действий человека / А. И. Крупнов // Психологическая структура действий человека : Учебное пособие. – М. : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1990. – 55 с.
 50. Кузнецова Т. Комунікативно-концептуальний підхід як основа аксіологічного дослідження медіатексту / Т. Кузнецова // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70), 2020. – № 2. Ч. 4. – С. 208–219. – DOI : <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-4/32>.
 51. Кулак Д. В. Применение логико-смысловых моделей в обучении / Д. В. Кулак, Н. А. Неудахина // Ползуновский альманах. – 2009. – № 3. – Т. 2. – С. 184–188.
 52. Лавренчук В. Емоційно-ціннісна складова компетентнісного уроку літератури в Новій українській школі / В. Лавренчук, М. Лавренчук // Нова педагогічна думка, 2021. – № 4. – С. 87–91. – DOI : 10.37026/2520-6427-2021-108-4-87-91.
 53. Ломов Б. Ф. Общение как проблема общей психологии / Б. Ф. Ломов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 124–136.
 54. Лушин П. Учимася фасилитировать / П. Лушин, З. Ря-

- жевская, Е. Данникова, Н. Колтко, О. Миненко // Методическое пособие для учителей школ, студентов, преподавателей. – Кировоград, 2003. – 52 с.
55. Макаренко О. А. Концептуальні засади застосування аксіологічного підходу до професійного виховання майбутніх педагогів / О. А. Макаренко // Аксіологічний підхід – основа формування особистості майбутнього педагога : монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с. – С. 51–58.
56. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие, 3-е изд., перераб. и доп. / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
57. Мерзлякова О. Л. Критичне мислення : засоби оцінювання й цілеспрямованого розвитку / О. Л. Мерзлякова // Психолог. – 2017. – № 11–12. – С. 96.
58. Модельна навчальна програма. Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) / за ред. Т. Яценко. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.14.07.pdf>.
59. Монахов В. М. Педагогическое проектирование – современный инструментарий дидактических исследований / В. М. Монахов // Школьные технологии. – 2001. – № 5. – С. 75–89.
60. Мясичев В. Н. Структура личности и отношения человека к действительности / В. Н. Мясичев // Психология личности : тексты / под ред. Ю. Б. Гипперейтер, А. А. Пузыря. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – С. 10–13.
61. Назаренко Л. Ключові аспекти формування літературної компетентності учня-читача засобами медіаосвіти / Л. Назаренко // Вересень. – 2022. – № 1. – С. 25–37.

- DOI : <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2022.02>.
62. Обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г. В. Лаврентьев, Н. Б. Лаврентьева, Н. А. Неудахина. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2004. – 232 с.
63. Онищенко В. Д. Педагогічна аксіологія / В. Д. Онищенко // *Фундаментальні педагогічні теорії : монографія*. – Львів : Норма, 2014. – 356 с. – С. 258–275.
64. Онищенко В. Ноологічні виміри розвитку духовного потенціалу учнів / В. Онищенко // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2009. – № 3. – С. 173–182.
65. Остапенко А. А. Моделирование многомерной педагогической реальности : теория и технологии / А. А. Остапенко. – 2-е изд. – М. : Народное образование, 2007. – 386 с.
66. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А. Павліченко // *Психологія і суспільство*. – 2005. – № 4. – С. 98–120.
67. Панов С. В. Концептуальные принципы дидактического конструирования содержания исторического образования в аспекте педагогической синергетики / С. В. Панов // *Материалы конференции. Республика Беларусь*. – Минск, 2003.
68. Пархоменко В. Д. Бути успішним в умовах інформаційного перенавантаження / В. Д. Пархоменко. – Київ : УкрІНТЕІ, 2018. – 140 с.
69. Пасічник О. Дидактичне обґрунтування емоційно-ціннісного компонента навчання іноземних мов / О. Пасічник, О. Пасічник // *Український педагогічний журнал*. – 2019. – № 1. – С. 45–53. – DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-45-56>.
70. Помиткін Е. Духовний потенціал особистості : психологічна діагностика, актуалізація та розвиток : посібник / Е. Помиткін. – Київ : Внутрішній світ. – 2015. – 144 с.
71. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с

- природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М., 2000. – 312 с.
72. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
73. Рейнвальд Н. И. Психология личности / Н. И. Рейнвальд. – М. : изд-во УДН, 1987. – 200 с.
74. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості у контексті проблем української реальності / Л. В. Романюк // Проблеми сучасної психології. – 2009. – Вип. 5. – С. 423–431. – DOI : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2009-5.%p>.
75. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості : концептуальна модель та її методологічний потенціал / Л. В. Романюк // Психологія особистості. – № 1 (4). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – 2013. – С. 138–148. – Режим доступу : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2010_23/sb23_18.pdf
76. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : у 2 т. Т. 1. / С. Л. Рубинштейн; сост. : К. А. Абульханова-Славская, А. В. Брушлинский. – Москва : Педагогика, 1989. – 488 с.
77. Ручка А. Цінності і типи ціннісної ідентифікації в сучасному соціумі / А. Ручка, М. Наумова // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін. Т. 1, вип. 1 (15) ; [гол. ред. д.соціол.н. М. Шульга]. – К. : ІС НАНУ, 2013. – С. 285–297.
78. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні : посібник / Л. Акуленко та ін. – Київ. : ГО «Український центр європейської політики», 2020. – 215 с.
79. Семенов И. Н. Акмеология – новое направление комплексных исследований в современном человекознании / И. Н. Семенов // Общественные науки современности. – 1998. – № 3.
80. Сергієнко А. Забезпечення емоційно-ціннісної змістової

- лінії на уроках української літератури / А. Сергієнко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 12. – С. 10–13.
81. Степаненко І. Аксіологічні виміри освіти і виховання / І. Степаненко : Філософія освіти : навчальний посібник // За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с. – С. 169–206.
82. Степаненко О. К. Методологічні засади розвитку методики навчання літератури / О. К. Степаненко. – Новий поштовх для розвитку педагогічної та психологічної науки в Україні та країнах ЄС : матеріали дослідження : колективна монографія. – Рига, Латвія : «Baltija Publishing», 2021. – 864 с. – С. 185–209. – Режим доступу : <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/103/2642/5643-1?inline=1>. – DOI : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-36>.
83. Султанова Л. Ю. Теоретичні засади педагогічної аксіології в системі підготовки майбутнього педагога / Л. Ю. Султанова // Аксіологічний підхід – основа формування особистості майбутнього педагога : монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с. – С. 28–36.
84. Суріна А. Аксіологічний вимір сучасної освіти : навч.-метод. матеріали / А. Суріна. – Миколаїв : ОІППО, 2017. – 122 с.
85. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні : проблеми, перспективи / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – К., 1996. – С. 24–27.
86. Ткачова Н. О. Ціннісні парадигми освіти / Н. О. Ткачова. – Х. : Видав. гр. «Основа», 2004. – 128 с.
87. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі : екзистенціально-діалогічна концепція : монографія / Г. Л. Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

88. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г. Л. Токмань. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.
89. Україна 2030. Український інститут майбутнього. – Київ, квітень 2019 року. – 35 с.
90. Усатенко Т. П. Українознавча ціннісно-сміслова концептосфера – важливий чинник у підготовці майбутнього вчителя / Т. П. Усатенко // Аксіологічний підхід – основа формування особистості майбутнього педагога : монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с. – С. 59–71.
91. Фурман А. В. Психокультура української ментальності : 3-тє наукове видання / А. В. Фурман. – Тернопіль : НДІ МЕВО, 2014. – 168 с.
92. Хомич Л. О. Аксіологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя // Аксіологічний підхід – основа формування особистості майбутнього педагога : монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. – Київ – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – 143 с. – С. 7–21.
93. Ціннісні орієнтири в сучасному світі : теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка / Ред. кол. : Н. А. Морська, Г. А. Поперечна, Л. М. Литвин. – Тернопіль : Вектор, 2020. – 130 с.
94. Ціннісні орієнтири сучасної української школи : посібник. – Київ, Міністерство освіти і науки України, 2019. – 65 с.
95. Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті : орієнтири та напрями сучасної освіти : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. 02–05 жовтня 2005 року, м. Луганськ. – Частина 2. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 270 с.
96. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості : формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу

- / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2010. – № 1 (39). – С. 94–106.
97. Шевченко Л. Л. Методика концептуальних досліджень / Л. Л. Шевченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2012. – Вип. 9. – С. 52–56. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2012_9_18.
98. Шуляр В. І. Підготовка майбутнього вчителя літератури до конструкторсько-технологічної професійної діяльності : автореф. дис. к.пед.н. : 13.00.02 / В. І. Шуляр. – К. : ін-т педагогіки АПН України, 2004. – 21 с.
99. Шуляр В. І. Шкільна літературна освіта : проблеми, перспективи, практики (за ідеями Нової української школи) / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 306 с.
100. Шуляр В. І. Ціннісні орієнтири підготовки майбутнього вчителя літератури в аспекті методичної синергетики / В. І. Шуляр // Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті : орієнтири та напрями сучасної освіти : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції. 02–05 жовтня 2005 року, м. Луганськ. – Частина 2. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 270 с. – С. 143–148.
101. Я (практикую) СЕЕН. Посібник для роботи з батьківством : навч.-метод. посіб. / О. Дегтярьова, Т. Дрожжина, Г. Калужна та ін. ; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. – Київ : Видавничий дім «Перше вересня», 2021. – 64 с.
102. Я (практикую) СЕЕН. Посібник для роботи з батьківством : навч.-метод. посіб. / Е. Міллер-Керес, О. Дегтярьова, Т. Дрожжина, та ін. ; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. – Київ : Видавничий дім «Перше вересня», 2021. – 60 с.
103. Яворська-Ветрова І. В. Теорія ставлень особистості в сучасних психологічних розвідках / І. В. Яворська-Вет-

рова // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»
(№ 4). – Травень, 2021. – С. 521–524. – DOI :
<https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.096>.

104. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование
социального поведения личности / Под ред. В. А. Ядова.
– Л. : Наука, Ленинград. отделение, 1979. – 264 с. – С. 23–24.

АВТОРСЬКІ ПРАЦІ З АКСІОЛОГІЧНОЮ ПРОБЛЕМАТИКОЮ

1. Ціннісні орієнтири підготовки майбутнього вчителя літератури в аспекті методичної синергетики / В. І. Шуляр // Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України : збірник наукових праць / за заг. ред. Г. Є. Гребенюка. – Харків : Стиль Іздат, 2005. – 326 с. – С. 293–297.
2. Ціннісні орієнтири підготовки майбутнього вчителя літератури в аспекті методичної синергетики / В. І. Шуляр // Ціннісні пріоритети освіти в ХХІ столітті : орієнтири сучасної освіти : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції. 02–05 жовтня 2005 року, м. Луганськ. – Частина 2. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 270 с. – С. 143–147.
3. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи : науково-методичний посібник / Н. М. Огренич, В. І. Шуляр. – Миколаїв : Ганна Гінкул, 2006. – 208 с.
4. Торую шлях до авторської школи / В. І. Шуляр // Торуючи шлях до нової домінанти художньо-естетичного виховання сільської загальноосвітньої школи : з історії одного експерименту / уклад. : Л. М. Плужникова, Н. В. Брояк, В. І. Шуляр та ін. – Миколаїв : ОІППО, 2012. – 12 с. – (Педагогічні перспективи).
5. Ноосферне (природовідповідне, здоров'язбережувальне) навчання в системі літературної освіти / В. І. Шуляр // Джерело педагогічних інновацій : науково-методичний журнал. Випуск № 2 (6) : до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2014. – 212 с. – С. 65–73.
6. Ноосферно-екологічна стратегія сучасного уроку літератури (у відповідності до засад державних стандартів освіти). Лірика : Микола Вороний. «Євшан-зілля» : навчаль-

- но-методичний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 24 с.
7. Особливості вивчення теоретико-літературних понять у 5–7 класах (за творчістю Тараса Шевченка. 5 клас) / В. І. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 7–8. – С. 21–25.
 8. Особливості вивчення теоретико-літературних понять у 5–7 класах (за творчістю Миколи Вороного. 6 клас) / В. І. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 10. – С. 14–17.
 9. Особливості державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та стратегії освітніх галузей «Мови і літератури» / В. І. Шуляр // Формування літературної компетентності учнів-читачів 5 класу : навчально-методичний посібник / автори-укладачі : В. І. Шуляр, С. П. Паламар. – Миколаїв : ОІППО, 2014. – 100 с. – С. 4–15.
 10. Сучасний урок української літератури : монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 553 с.
 11. Конструювання моделей уроків за змістовими лініями літературного компонента (освітня галузь «Мови і літератури» Державного стандарту загальної середньої освіти) : опорний матеріал до занять : навчальний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2016. – 22 с.
 12. Сучасний урок літератури : технологія підготовки та аналізу : програмно-тематичний комплекс для системи післядипломної педагогічної освіти / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2016. – 68 с.
 13. Учитель Василь Сухомлинський : уроки на завтра ... (від школи Василя Сухомлинського до Нової української школи) : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2018. – 182 с.
 14. Педагогічна аксіоматика К. Ушинського й Нової української школи / В. І. Шуляр // «Вічне дитинство душі»

- (до 195-річчя Костянтина Ушинського) : тези доповідей обласних педагогічних читань (м. Миколаїв, 01 березня 2019 року) / В. І. Шуляр, В. В. Стойкова, Г. М. Гич та ін. – Миколаїв : ОІППО, 2019. – С. 13–16.
15. Аксиоми Нової української школи й дидактична система К. Д. Ушинського : практично-зорієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2020. – 108 с.
 16. Формування компетентного читача Нової української школи (засобами візуального посібника «Цікаве літературознавство для допитливого читача», 5–7 кл.) : опорний матеріал для занять : навчальний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2020. – 56 с. – (Вивчення теорії літератури : ноосферно-екологічна стратегія).
 17. Нова українська школа й імперативи Якова Чепіги (за статтею «Ґрунтовні принципи нормальної школи») / В. І. Шуляр // Вересень : науково-методичний, інформаційно-освітній журнал. – 2020. – № 2–3 (85–86). – С. 80–97.
 18. Стратегії формування компетентного учня-читача Нової української школи. «Модернізм» : навчально-методичний посібник / В. І. Шуляр ; рец. Д. В. Лукьяненко, А. В. Цуркан, О. В. Гайченко. – Миколаїв : Іліон, 2018. – 72 с. – (Серія «Формуємо компетентного читача Нової української школи»).
 19. Освітній Арт-комплекс : інноваційне середовище удосконалення професійної компетентності педагога Нової української школи / Т. Кібалова, Г. Гич, В. Стойкова, А. Бабич // Проект регіонального розвитку. Освітній Арт-комплекс : інноваційне середовище удосконалення професійної компетентності педагога Нової української школи / науковий керівник В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2018. – 40 с.
 20. Шкільна літературна освіта : проблеми, перспективи, практики (за ідеями Нової української школи) / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 306 с.

21. Формування читацької компетентності школярів (засобами візуального посібника) / В. І. Шуляр // Компетентнісно-діяльнісна парадигма мовно-літературної та художньо-естетичної освіти : науково-методичний збірник компетентнісно орієнтованих та варіативних модулів / Упорядник Г. М. Гич ; наук. керівник В. І. Шуляр ; відп. за випуск В. В. Стойкова. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 164 с. – С. 4–13.
22. Валеологізація літературного заняття : методичні стратегії і тактики Нової української школи : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 300 с.
23. Вивчення біографії письменника : методика й технологія в Новій українській школі : практико-орієнтована монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 300 с.
24. Модель літературної компетентності учнів-читачів Нової української школи : навчально-методичний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2022. – 192 с.

** Більшість висловів узято автором із книги
«Духовний інтелект» Джона Боулбі (2022 р.)
та Всемережжя.*

**КОМПЕТЕНТНОСТІ, ЩО ДОПОМОЖУТЬ
НА ШЛЯХУ ДО ВАШИХ ЗМІН СТАТИ СПРАВЖНІМ
МАЙСТРОМ/МАЙСТРИНЕЮ В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ
ОСВІТИ, ЯКЩО ПРИЙМИТЕ РІШЕННЯ СЬОГОДНІ,
ДИВЛЯЧИСЬ ІЗ НАДІЄЮ В МАЙБУТНЄ
(у висловах і текстах)**

**Освіта, яка не вчить жити успішно
в сучасному світі, не має ніякої цінності.**

Роберт Кіосакі

**Хто витрачає час на планування,
той зрештою отримує більше часу.**

Френсіс Бекон

**Майбутнє відтепер належить двом типам людей:
людині думки і людині праці.**

**По суті, обидва вони складають одне ціле,
бо мислити – значить працювати.**

**Будущина в руках нового покоління,
і чим більше вийде зі школи людей з чесним
і правдивим поглядом на свої обов'язки
перед спільною громадою, тим скоріше виросте
серед людей найбільша сума справедливості.**

Іван Карпенко-Карий

**Найвища мета освіти не знання,
а вміння їх застосовувати.**

Герберт Спенсер

**Тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною
розкривається «людина в людині для інших і для себе».**

Михайло Бахтін

**Педагогіку майбутнього
можна будувати на засадах філософії,
що визнає абсолютні істинні вартості,
такі як Добро, Краса, Істина, Свобода.**

Григорій Ващенко

**Педагогіка дії говорить: знання є сила,
однак дія – сила в більшій мірі і лише дія забезпечує,
поглиблює знання і полегшує його здобуття.**

Вільгельм Лай

**Освіта повинна відіграти визначну роль
у розв'язанні універсального завдання:
допомогти зрозуміти світ і зрозуміти іншого з тим,
щоб краще пізнати самого себе.**

Василь Кремень

*Майбутнє не прийде з очікувань, страхів чи надій, його
треба просто будувати сьогодні самому!*

*Державний стандарт і модельні програми – стратегічні
документи, що орієнтують учителів літератури обрати
тактику дій для конструювання авторського літературного
заняття. Важливо визначитися зі стратегією і страте-
гемами такого заняття. Вони приведуть до успіху кожного
суб'єкта співпраці в системі літературної освіти, якщо*

зробіть оптимальний вибір.

Модель співпраці може ґрунтуватися на ноосферно-екологічному, особистісно зорієнтованому, компетентнісно-діяльнісному підходах, українському кордоцентризмові в патріотичному вихованні та навчанні школярів засобами літератури.

Напрацьоване й автор не претендують на істину в останній інстанції, а ціннісно-етична стратегія вивчення художнього твору й ціннісне ставлення до прочитаного визнаються незаперечною істиною.

Вибір, колего, за Тобою, зроби його сьогодні, щоб мати своє успішне майбутнє завтра!

Василь Шуляр

ДУМКИ. ОЦІНКИ. ПРОПОЗИЦІЇ ВІД КОЛЕГ

РЕЦЕНЗІЯ

**на монографію Шуляра Василя Івановича
«Ціннісно-етична парадигма
в системі літературної освіти
Нової української школи»
(теоретико-методологічна візія, I частина)»**

Багатовимірність розвитку людини та педагогічних функцій літературної освіти (її навчальних та виховних можливостей) спонукає дослідників акцентувати свій погляд на окремих навчально-виховних проблемах, що сприяє появі оригінальних наукових праць.

У цьому аспекті слід оцінювати й монографію В. І. Шуляра. Обравши ціннісно-цільову парадигму літературної освіти за основний об'єкт розгляду, дослідник забезпечує масштабність своїх узагальнень шляхом максимальної деталізації як власне аксіологічного складника, так і компетентнісного.

Погоджуємося з тим, що ці два аспекти слід поєднувати, адже тільки в системі компетентнісно-орієнтованого навчання можна досягнути різноманітних розвивальних результатів, до яких належить також формування ціннісно-етичних норм школярів. Названий підхід представлено в монографії з допомогою двох самостійних розділів («Аксіологічна стратегія в системі літературної освіти школярів» та «Компетентнісний потенціал у системі літературної освіти школярів»), у яких автор розкриває, з одного боку, ціннісно-етичні норми, літературознавчі та навчально-діяльнісні аспекти їх формування, а з іншого – компетентнісний потенціал діяльності вчителя та учнів. При цьому наукове мислення В. І. Шуляра відзначається точністю необхідних визначень, намаганням сформулювати системний погляд на вирішення заявленої проблеми. Автор чітко усвідомлює об'єкт, предмет та методи дослідження,

ставить і концептуалізує мету своєї роботи, розуміє теоретичну та практичну значущість одержаних результатів. Він забезпечує належне теоретичне підґрунтя, використовуючи різноманітні напрацювання в галузях педагогіки, психології, методики навчання літератури. Автор орієнтується в питаннях синергетики, педагогічної акмеології та ноосферної педагогіки, намагається залучити їх здобутки до вирішення проблеми формування ціннісно-етичних норм засобами літератури.

Аналізована монографія багата понятійним апаратом. В. І. Шуляр постійно виділяє ті концепти свого наукового мислення, які визначають ключові напрямки дослідження і в результаті ведуть до максимально точних і обґрунтованих тверджень та висновків. Це, зокрема, вдало відображено не тільки з допомогою словесного тексту, але й значної кількості графічних зображень, які візуалізують різні аспекти розглядуваної проблеми.

Отже, можна констатувати: аналізована праця є актуальним дослідженням, у якому автор намагається вирішити важливу педагогічну проблему, що має суттєве значення для подальшого розвитку літературної освіти.

Вважаємо, що монографію В. І. Шуляра «Ціннісно-етична парадигма в системі літературної освіти Нової української школи» (пропозиція) можна рекомендувати до друку.

Рецензент:

**доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри літератури,
методики її навчання, історії культури
та журналістики Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя**

Юрій БОНДАРЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

**на практико-орієнтовану монографію В. І. Шуляра,
доктора педагогічних наук, доцента, професора кафедри
теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти, директора
Миколаївського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, заслуженого учителя України,
«Ціннісно-етична парадигма в системі літературної
освіти Нової української школи»
(теоретико-методологічна візія). Частина 1**

Практико-орієнтована монографія «Ціннісно-етична парадигма в системі літературної освіти Нової української школи» присвячена проблемі реалізації ціннісно-етичної стратегії в системі літературної освіти школярів Нової української школи.

Тема ціннісно-етичної норми в освіті є завжди актуальною, але особливого значення вона набуває в теперішній час, у час героїчного протистояння українського народу російському вторгненню. У цей важкий період, коли спільнота потребує від людини певної духовної сили та витривалості, важливість роботи не викликає сумнівів.

Саме сьогодні відбувається переоцінка цінностей і Незалежна Україна потребує якісних змін у системі виховної роботи в закладах освіти. У практико-орієнтованій монографії В. І. Шуляра розкрито сутність і стан проблеми формування компетентного учня – читача Нової української школи як патріотично зорієнтованої особистості. Так, автор системно та глибоко аналізує вивчення художніх творів через ціннісне ставлення. Наголошує, що вивчення художнього твору через призму ціннісно-етичної стратегії допоможе читачеві розібратися в поведінці, намірах літературних героїв, щоб самоствердитися самому як творчій і вільній Я-особистості.

Вважаємо новим і важливим для вчителів літератури потрактування, як реалізувати ціннісно-етичну складову Державного стандарту базової середньої освіти. Із цією метою В. І. Шуляр установив відповідність між ключовими компетентностями, наскрізними вміннями та читацькими предметними компетентностями.

Для кращого усвідомлення вчителями значної кількості понять щодо системи літературної освіти учнів-читачів Нової української школи розроблено цікаві та змістовні логіко-семіотичні моделі. Науково цінним є підхід репрезентування логіко-семіотичних моделей на основі філософії триєдності.

Напрацювання автора становлять інтерес для вчителів літератури в контексті більш якісного вибудовування моделі літературних знань з урахуванням ціннісно-етичних норм.

Новий оригінальний погляд на систему літературної освіти через реалізацію ціннісно-етичної стратегії зацікавить не тільки вчителів літератури, а й широке коло педагогічних працівників та фахівців із психології.

Представлена теоретико-методологічна візія має перспективу подальшого практичного дослідження літературних тем з урахуванням ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень.

Монографія В. І. Шуляра «Ціннісно-етична парадигма в системі літературної освіти Нової української школи» (теоретико-методологічна візія) є сучасною, достатньо глибокою та науково обґрунтованою.

Рецензент:

**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
психології та менеджменту освіти
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти**

Ірина ХОЗРАТКУЛОВА

РЕЦЕНЗІЯ

**на практико-орієнтовану монографію В. І. Шуляра,
доктора педагогічних наук, доцента, професора кафедри
теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти, директора
Миколаївського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, заслуженого учителя України,
«Ціннісно-етична парадигма в системі літературної
освіти Нової української школи»
(теоретико-методологічна візія)». Частина 1**

Представлена монографія є інтегральною за формою і змістом, оскільки вбирає в себе елементи філософії (етики, естетики, аксіології, логіки), психології, педагогіки, теорії комунікації, семіотики, філософії мови. Її мета й завдання надзвичайно актуальні в умовах реформування української освіти та впровадження в освітній процес засад Нової української школи. Вражає велика кількість опрацьованих матеріалів, серед яких роботи фахівців із філософії, психології, педагогіки, аксіології, літературознавства тощо.

У дослідженні ціннісно-етичних норм і ставлення в системі літературної освіти учнів автор спирається на класичні етико-естетичні цінності, визначальними серед яких є добро, краса, істина.

Ціннісно-етична стратегія літературної освіти та її складових будується на класичних категоріях, які автор співвідносить із цінностями, ціннісними орієнтаціями, етичними нормами.

Також провідною лінією дослідження постає одна з найголовніших категорій естетики й літературознавства – художній образ, що ґрунтовно розглянуто у працях представника німецької класичної філософії Г. Гегеля, де образ трактується як сполука індивідуального та загального, суб'єктивного й об'єктивного, матеріального й ідеального, оскільки образ у

широкому смислі – це суб'єктивна копія об'єктивної реальності. Художній образ – це образ мистецтва, спеціально створений митцем у процесі творчої діяльності.

Художній образ у мистецтві розкладається на три взаємопов'язані реальності:

- об'єктивна реальність, що перетворюється в суб'єктивну реальність образу в задумі автора твору;
- реальність образу в уже реалізованому творі;
- реальність образу у сприйнятті читача/глядача/слухача.

Ці три реальності можуть значно відрізнятися одна від одної, особливо образ у сприйнятті читача (для літератури), хоча, безумовно, вони мають певну засадничу єдність. Донести до читача образ максимально близький задуму автора за змістом і глибиною, спонукати усвідомити всеосяжність авторської ідеї твору з усіма її можливими інтерпретаціями – сутність читацької компетентності, навколо якої обертається головна ідея монографії.

Складності завданню, що поставив перед собою автор, додає прагнення сформувати читацьку компетентність школярів крізь призму ціннісно-етичної стратегії, яка є однією з головних у Концепції «Нова українська школа».

Розглядаючи складові та компоненти саме ціннісного вивчення художнього твору, В. І. Шуляр враховує всі описані вище реальності художніх задумів та образів в усій їхній багатоплановій строкатості. Ним досліджуються:

- ціннісно-етична система автора твору;
- системи цінностей персонажів твору;
- ціннісно-етична переорієнтація учнів-читачів у процесі літературної діяльності.

Автор монографії спирається на більш пізні, порівняно з класичною філософською спадщиною, науково-філософські течії, зокрема структуралізм і семіотику. У трактуванні класиків художній образ тісно пов'язаний із мімезісом, тобто з

імітацією або репрезентацією суб'єктом об'єктивної реальності. Але неklasичне мистецтво і філософія майже зовсім відмовилися від принципу мімезису, оскільки суб'єктивна реальність автора стала переважати в мистецтві над об'єктивною фізичною реальністю: останню почали сприймати як вторинну. Тому в структуралізмі та семіотиці поняття «образ» успішно замінено на «знак». Найбільш відома класифікація знаків за Ч. Пірсом, який поділив їх на:

- іконічні знаки – ті, що максимально наближено відбивають об'єктивну реальність;
- знаки-індекси – ті, що опосередковано відбивають об'єктивну реальність;
- знаки-символи – ті, що максимально віддалені від об'єктивної реальності, довільні за своїм зображенням, але містять безліч глибоких багатопланових змістів, які розкривають сутнісні властивості об'єктивної реальності.

Тож засновник семіотики Ч. Пірс увів три семіотичні елементи: об'єкт, знак, інтерпретант.

Зважаючи на цю класифікацію, необхідно підкреслити: логіко-семіотичні моделі, що вибудовано в рецензованій монографії, є симбіозом між знаками-індексами і знаками-символами, оскільки відбивають образно-сміслові конструкції зі спеціальних знаків, символів, структурних схем, мовних конструктивів, які має моделювати вчитель для передачі інформації, різноманітних смислових зв'язків.

Мета такого моделювання – включення обох півкуль головного мозку читача-школяра для кращого усвідомлення складної інформації та збереження її в довготривалій пам'яті.

Логіко-семіотичні моделі автор вибудовує з урахуванням тріадної філософії проектування освітньої діяльності, розуміючи під тріадністю метод філософського дискурсу в освітній діяльності суб'єктів, що забезпечує процес конструювання висхідних освітньо-філософських смислів.

Погоджуємося з думкою В. І. Шуляра про те, що логіко-семіотичні моделі, побудовані на засадах ієрархічної тріади, забезпечують цілісний погляд на явище/поняття/реальність як систему. Тобто, тріадний підхід дійсно можна розглядати як порівняно новий тип систематизації, хоча вже достатньо вживаний і популярний у науці, оскільки, на відміну від діадності/опозиційності/бінарності, він характеризується своєю відкритістю і вказує на можливість різних шляхів подальшої еволюції, подібно до синергетичної «крапки біфуркації».

У монографії автором представлені різноманітні логіко-семіотичні моделі: норми та їхні види, складові ціннісно-етичної стратегії, ціннісно-етичні складові в системі літературної освіти школярів, функції спілкування в ціннісній діяльності учнів-читачів, компоненти аксіосфери як предмета психологічного пізнання та інші.

Цікаво розглянути подані теоретичні настанови на конкретних літературних прикладах у другій частині монографії: прослідкувати рух можливої читацької діяльності за схемою «Вектор, складові та компоненти дослідження системи цінностей персонажів» на прикладі конкретного персонажа: від слова-концепта через мотивацію поведінки до домінантних властивостей персонажа.

Становлення аксіосфери учня-читача в системі літературної освіти є предметом постійної уваги В. І. Шуляра. Структура цінностей подана автором з урахуванням ідей Л. Романюк за такою схемою: ціль, потреба, норма, принцип, значення, відношення, ідеал, а також сформульовані визначення цих понять із позицій цілісності й системності ціннісної моделі особистості.

Детально проаналізовано складові ціннісно-етичної моделі: цінності, ціннісні орієнтації, етичні норми. Наведено кодекс цінностей сучасного українського виховання, основні національні, громадянські цінності, цінності родинного життя, валео-екологічні цінності.

Доцільним для освітнього процесу є перелік абсолютних вічних цінностей з їхніми антиподами в межах основної етичної пари «добро – зло».

Зважаючи на сучасні акценти розвитку емоційного інтелекту, велика увага в першій частині монографії приділяється психологічній складовій освітнього процесу, зокрема аналізу емоційно-почуттєвих станів особистості. У дуально-опозиційному вигляді подані класифікації різноманітних емоційно-почуттєвих станів суб'єктів освітнього процесу.

Цілком закономірним із позицій системного підходу є останній розділ, в якому простежено рух до Нової української школи, тобто від знань, умінь і навичок до компетентностей та ціннісно-етичних норм у літературній освіті. Авторська модель літературної компетентності у відповідності до наскрізних умінь і ключових компетентностей НУШ включає 5 складових:

- 1. Культурна (культурологічна) компетентність;*
- 2. Літературознавча компетентність;*
- 3. Інтерпретаційна компетентність;*
- 4. Аксиологічна (ціннісно-етична) компетентність;*
- 5. Творчо-мовленнєва компетентність.*

Кожна з цих складових детально розглянута автором монографії: проаналізовано наскрізні вміння, читацькі (предметні) вміння, ціннісно-етичні норми (ставлення) кожної компетентності.

Загалом монографія справляє позитивне враження широтою та глибиною думки, всеосяжністю підходу до теми, ретельністю аналізу й синтезу. Безумовно, вона сприятиме досягненню цілей автора: підготувати вчителя літератури до системної роботи з художнім твором із позиції ціннісно-етичних норм і формування ціннісного ставлення до прочитаного/побаченого/почутого. Поділяємо сподівання В. І. Шуляра відносно того, що величезний перелік понять не відіб'є в колег і колегинь бажання реалізовувати напрацьовану

стратегію, оскільки він прагне до певної уніфікації та вироблення єдиних теоретичних підходів у системі літературознавчої освіти. Усе означене є надзвичайно важливим в умовах реформування української освіти і впровадження концептуальних засад Нової української школи.

Проте необхідно звернути увагу на таку філософську проблему: ми живемо в епоху, коли в сучасній західній (до якої ми себе відносимо) цивілізації панує некласичний постмодерний стан культури, описаний і досліджений філософією постмодернізму. У цьому стані все відносно. Добро? Краса? Істина? Чудово! Але вони в кожного свої. Скільки людей, стільки й істин. Нічого абсолютного не існує – ні добра, ні краси, ні істини. Є лише різні думки різних людей щодо цього. У таких умовах надзвичайно важко впевнено доводити дітям, що важливо саме це, а не інше. Рецензент неодноразово стикалася у своїй педагогічній роботі з аргументами вихованців, які казали: «Не тому ви нас навчали – в умовах жорсткої конкуренції й ринкових відносин ви вчили нас бути «білими й пухнастими»; це красива, але нежиттєздатна позиція». Що відповісти на такі претензії вчителю, який продовжує будувати освітні стратегії на класиці, коли в західному світі до класики давно вже ставляться як до історичного минулого?

У класиці головними категоріями є «художній образ», «художній символ» або навіть «знак», що так чи інакше відсилає реципієнта до якоїсь реальності (матеріальної, психічної, духовної). У постмодерні ці категорії замінив «симулякр» – муляж, видимість, імітація образу, символу, знака. За цією симуляцією насправді немає ніякої позначеної реальності, дійсності. Симулякр – це пуста шкарлупа, що творить пусті смисли, фейки доби глобального споживання. Категорія «тілесність» прийшла на зміну «духовності». Категорія «прекрасне» акцентує лише відносність краси, а також можливість іноді (коли хочеться) милуватися

«потворним». Категорія «добро» взагалі розмивається і стає зрозумілою лише з позицій певної ідеології. Категорія «істина» прагне підмінити наукову реальність, наприклад біологічну, реальністю ненауковою, соціальною, зокрема в нав'язливих питаннях гендера.

Усе зазначене підводить нас до певних дуже серйозних роздумів про те, що цінності не висять у повітрі, не беруться з пустоти – вони випливають з картини світу. Яка картина світу (з усвідомленням всіх її реальностей) закладена у світогляді людини, такими й будуть її цінності. Безумовно, всі ці проблеми виходять далеко за межі формування читацької компетентності, тобто за межі теми монографії. Проте, тільки вдумливий читач здатен самотійно міркувати над глобальними питаннями. Отже, саме на вчителя літератури покладається надзвичайна відповідальність за формування такого вдумливого читача, здатного самотійно визначати власну картину світу, а не покладатися на готові шаблони зі сторони, що часто є симулякрами.

Тому висловлюємо побажання автору рецензованої монографії надати свої варіанти відповідей на виклики сучасного постмодерну.

Перша частина монографії В. І. Шуляра «Ціннісно-етичні норми і ставлення в системі літературної освіти учнів-читачів Нової української школи (теоретико-методологічна візія)» спонукає читачів до власних роздумів і міркувань. Безумовно, рекомендуємо її до друку.

Рецензент:

**кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії освіти,
теорії й методики суспільствознавчих предметів
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти**

Ганна СУРІНА

РЕЦЕНЗІЯ

**на практико-орієнтовану монографію В. І. Шуляра,
доктора педагогічних наук, доцента, професора кафедри
теорії й методики мовно-літературної
та художньо-естетичної освіти, директора
Миколаївського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, заслуженого учителя України,
«Ціннісно-етична парадигма в системі літературної
освіти Нової української школи»
(теоретико-методологічна візія). Частина 1**

Ідея Нової української школи передбачає серед засад освіти майбутнього, а отже й України, саме виховання, що ґрунтується на цінностях. Цінності є фундаментом освіти й умовою формування людини та суспільства. Цінність може успішно формуватися в людській свідомості лише наскрізно, протягом усього життя у взаємодії з оточенням (родина, педагоги, друзі), суспільством, світом. Віктор Франкл, австрійський психолог, психіатр невролог, який пережив жахіття концтаборів Аушвіц та Дахау, автор книги «Людина у пошуках справжнього сенсу», стверджував, що цінностей не можна навчитися, їх можна тільки пережити. Основою змін має стати докорінна зміна підходів до виховної складової освітнього процесу: від механічного пояснення змісту цінностей до ретрансляції, закріплення, дотримання та усвідомлення як принципу/норми/продукту життя, взаємодії учасників освітнього процесу.

Монографія «Ціннісно-етичні норми і ставлення в системі літературної освіти учнів-читачів Нової української школи» є цілісним баченням автора обов'язковості реалізації ціннісно-етичної складової формування компетентного учня-читача Нової української школи як патріотично зорієнтованої Я-особистості, Людини-Культури.

У першій частині практико-орієнтованої монографії представлено теоретико-методологічну візію реалізації ціннісно-етичної стратегії в системі літературної освіти школярів Нової української школи, системно виписано понятійний апарат для вчителів літератури, детально розроблено логіко-семіотичні моделі для усвідомлення низки понять та термінів. Ретельно проаналізовано наукові праці,

концепції, ідеї, дослідження вчених щодо формування ціннісних орієнтирів сучасної молоді, духовного потенціалу особистості, аксіологічних засад професійної діяльності вчителя літератури, розвитку читацько-зорієнтованої компетентності учнів. На основі досліджених ідей, моделей автором вибудовано логіко-семіотичні моделі.

Цікавою є модель ціннісно-етичних складових у системі літературної освіти школярів, що укладена автором з урахуванням різних активностей учнів-читачів у діалозі з художнім твором. Вона слугуватиме філософською основою діалогової платформи компетентнісно-діяльнісного літературного заняття. Трискладова модель ставлень із позиції ціннісної стратегії є авторським варіантом бачення інтеграції трьох ключових компонентів ціннісного ставлення особистості в системі літературної освіти: емоційного, когнітивного і діяльнісного.

Дієвою у формуванні компетентного учня-читача Нової української школи є представлена в монографії ціннісно-етична програма автора/персонажа/художнього твору/учня-читача/учениці-читачки, що містить три складові для відпрацювання: «аксіосфера автора», «аксіодомінанти художнього твору», «аксіостратегії персонажа». Сконструйовані автором моделі літературних занять з урахуванням ціннісно-етичних норм і ціннісних ставлень допоможуть зайняти свою позицію, робити індивідуальний ціннісний вибір, вибудовувати аксіологічну траєкторію розвитку власного Я.

Монографія є дієвим інструментом у вирішенні завдань розвитку сучасної літературної освіти, формування компетентного учня-читача. Робота є актуальною для науковців, учених, методистів, практиків під час реалізації ідей Нової української школи та модельних програм компонента освітньої галузі «Література».

Рецензент:
завідувач навчально-методичної
лабораторії практичної психології
та соціальної роботи Миколаївського
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти

Тетяна СЛИВІНСЬКА

ДЛЯ НОТАТОК

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Василь Шуляр

**ЦІННІСНО-ЕТИЧНА ПАРАДИГМА
В СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
(теоретико-методологічна візія)**

Частина 1

Технічна верстка: Г. В. Кінах

Папір офсетний. Друк на різнографі
Формат 84x108^{1/16}
Умовно-друкованих арк. – 24,75
Обліково-видавничих арк. – 23,01

Гарнітура шкільна

Тираж 100
Замовлення № 35

Адреса редакції:
вул. Адміральська, 4-а
м. Миколаїв, 54001
Тел./факс (0512) 37 85 89

<http://moippo.mk.ua>
e-mail: moippo@moippo.mk.ua